

СЪВРЕМЕННО ПРАВО

1' 2006

СЪДЪРЖАНИЕ

СТАТИИ

Вихър Кискинов — Новите качества на правото в информационното общество	7
Методи Марков — Тълкувателно решение № 2/2001 г. на ОСГК на ВКС — пет години по-късно	23
Боряна Мусева — Прихващането в международното частно право	36

ПРОБЛЕМИ НА ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО

Маргарита Чинова — Пострадалият по новия НПК	49
Никола Манев — Нови положения в първоинстанционното съдебно производство според новия НПК	77

ПРАВО НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Людмила Хъмчева — Прилагащи актове в правото на Европейските общности (комитология)	87
---	----

СЪДЪРЖАНИЕ НА СПИСАНИЕ

„СЪВРЕМЕННО ПРАВО“ ЗА 2005 Г.	98
--	----

НОВОИЗЛЯЗЛА ПРАВНА ЛИТЕРАТУРА	102
--	-----

В редакцията се приемат материали, не по-големи от 17 стандартни машинописни страници (30 реда по 60 знака всеки), в два екземпляра и при възможност със запис на дискета. Всяка статия трябва да е придружена от кратка анотация на български и английски език до 20 машинописни реда. Ръкописи не се връщат и не се рецензират. Хонорари се изплащат всеки работен ден в офиса на издателство „СибИ“ на пл. „Славейков“ № 4, ет. 4, стая 412. За справки — тел. 9870141.

СЪВРЕМЕННО ПРАВО

Год. XVII, кн. 1, София, 2006
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Юридически факултет
Издателство СИБИ

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

проф. Георги Петканов (гл. редактор), проф. Лазар Груев (зам.-гл. редактор), доц. Пламен Панайотов (секретар), проф. Димитрина Милкова, проф. Дончо Хрусанов, проф. Евгени Танчев, проф. Красимира Средкова, проф. Огнян Герджиков, гл. ас. Ружа Иванова, проф. Тодор Тодоров, Тоньо Железчев

Адрес: Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Юридически факултет, каб. 236, бул. „Цар Освободител“ № 15, 1040 София; тел. 9434806.

© Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Юридически факултет
© Издателство СИБИ
2006

Адрес на издателството: 1000 София, пл. „Славейков“ № 4, ет. IV
тел. 9870141, факс 9875709
e-mail: sibi@sibi.bg
www.sibi.bg

CONTENTS

ARTICLES

- Vihyr Kiskinov** — The New Qualities of Law
in the Information Society 7
- Metodi Markov** — Interpretative Decision No. 2/2001
of the General Meeting of the Civil College
at the Supreme Court of Cassation — Five Years Later 23
- Boryana Mousseva** — Compensation in International Private Law 36

LEGISLATION PROBLEMS

- Margarita Chinova** — The Victim of Crime under the New
Criminal Procedure Code 49
- Nikola Manev** — New Regulations of the First-Instance
Court Proceedings under the New Criminal Procedure Code 77

LAW OF THE EUROPEAN UNION

- Lyudmila Hymcheva** — Implementing Acts in the Law
of the European Communities (Comitology) 87

2005 CONTENTS OF “CONTEMPORARY LAW” MAGAZINE 98

NEWLY PUBLISHED LAW BOOKS 102

CONTEMPORARY LAW

Year XVII, 2006, № 1, Sofia
Sofia University „Sv. Climent Ohridski“
Faculty of Law
SIBI Publishing House

EDITORIAL BOARD

Georgi Petkanov (Editor-in-Chief), Lazar Grouev (Deputy Editor-in-Chief),
Plamen Panayotov (Secretary), Dimitrina Milkova, Doncho Hrusanov, Evgeni
Tanchev, Krassimira Sredkova, Ognyan Guerdgikov, Rouja Ivanova, Todor Todorov,
Tonyo Zhelezchev

Address: Sofia University „Sv. Climent Ohridski“, Faculty of Law, room
№ 236, 15, Tzar Osvoboditel Street, Sofia — 1040; tel.: 359 2 9434806.

© Sofia University „Sv. Climent Ohridski“
Faculty of Law
© SIBI Publishing House
2006

Address of the Publishing House: Sofia, 1000, 4, Slaveykov Sq.
tel.: 359 2 9870141, fax: 359 2 9875709
e-mail: sibi@sibi.bg
www.sibi.bg

СТАТИИ

НОВИТЕ КАЧЕСТВА НА ПРАВОТО В ИНФОРМАЦИОННОТО ОБЩЕСТВО

Вихър Кискинов*

Всяко общество се нуждае от собственото си право. Така е и днес. Настъпващото информационно общество налага качествата си върху съвременното право. То се променя. Тези промени засягат науката, нормотворчеството, правоприлагането. Процесът не протича по правилата на естествената еволюция. Ето защо развитието на съвременните правни качества изисква активни и целенасочени действия, а проблемът като цяло заслужава подчертано научно внимание.

Информационното общество

История. Последните две десетилетия на миналия век са време на забележителна социална еволюция. Обществени мислители съзряха проява на нови феномени и констатираха, че обществото придобива нови качества и преминава в ново състояние. Това състояние те нарекоха информационно общество.

Приема се, че терминът „информационно общество“ е въведен от Фриц Маклуп в неговите изследвания относно създаване и разпространение на знанията¹. Понятието постепенно придобива съвременното си съдържание. През 60-години на миналия век Маршал МакЛухан² описва света като глобално се-

---

* Професор, доктор по право.

ло, създадено от електрониката, имайки предвид телевизията тогава. Той предвижда появата на такива качества в новото общество като декомпозиция на времето и пространството, ново съотношение между труда и отдиha и пр. Практическо значение терминът „информационно общество“ придобива в началото на 90-години успоредно с масовото използване на интернет и ориентация на националните администрации в развитите държави към подпомагане на модерните обществени процеси.

Основание на новите качества. Качествата на информационното общество се коренят в информационните и комуникационните технологии. Тяхното повсеместно прилагане формира нова среда, наричана виртуално³ или кибернетично пространство. Общественият резонанс на тези — технологични по естеството си, качества е многостранен. Социалните и научни ценности се променят.

Качества. Новото пространство е източник на основните черти на съвременното общество — дематериализация на основните социални и икономически продукти, преодоляване на националните граници и формиране на единно световно информационно пространство. В информационното общество операциите по запазване, обработка и използване на информацията оказват значимо въздействие върху обществените процеси.

Най-съществената инфраструктура на информационното общество се формира от съвременните технологии. Социалните промени са мотивирани и аргументирани от информацията и информационните технологии. Съдържанието на преобладаващата част от социалните и политическите решения се определя чрез използване на тези технологии. Бизнесът и институциите създават и разпространяват информация и знание, които са фактор при формиране на основните обществени ценности⁴.

Системност. Едно от най-съществените качества на виртуалното пространство е неговата системност. То е замислено, проектирано, създадено и действа системно. Дори и най-елементарните негови прояви представляват системно организирани процедури, които водят до предварително планирани и предвидени в общи граници състояния. Тази микросистемност се отразява и върху глобалните качества на новата среда. Тя в своята цялост е системна. Системните качества на най-характерната съставка на информационното общество се отразяват върху неговите глобални качества. Информационното общество в много по-голяма степен от предходните общества е системно.

Автоматизъм. Информационните технологии притежават качества, които позволяват възпроизвеждане качествата на правните норми⁵. Но те притежават още едно съществено свойство, което правните норми самостоятелно не могат да проявят. Технологиите действат автоматично. Те изпълняват опреде-

лени действия и променят виртуалното пространство без пряката и непосредствена намеса на човешка воля при всяко тяхно прилагане.

Нормите се реализират посредством действия на правните субекти, предхождани от възприемане на нормите, възникване на мотив за действия и извършване на самите действия. Във виртуалната реалност не е нужно всяка правна реализация да се съпровожда от действия на правния субект по възприемане на норми, възникване на мотиви и извършване на самите действия. Възможно е определени информационни технологии да бъдат създадени така, че да съдържат вградени в себе си предварително определени от правните субекти възможните условия за начало на действието си, както и допустимите последици от това действие. Най-същественото тяхно качество е, че те могат да действат самостоятелно и независимо от конкретни волеви прояви на правните субекти. След като бъдат създадени, те не се нуждаят от „мотора“ на човешката воля по повод всяко тяхно конкретно действие. Бъдат ли веднъж проектирани и реализирани точно съобразно изискванията на правните норми, те са неизчерпаеми генератори на правомерни правни последици във виртуалната реалност всеки път, когато в същата тази реалност възникнат фактите, предвидени като условие за действието им. Това оригинално качество, подходящо използвано, има дълбоки последици за механизмите на действие на правната система във виртуалната реалност.

Познаваемост. В един по-общ познавателен план информационното общество е в значително по-голяма степен познаваемо в сравнение със своите предходници. Макар и по-сложно, макар и с неимоверно по-голям брой отношения, то е несравнимо по-подредено от индустриалното общество. Регистрацията на всички процедури, на всички резултати от тяхното протичане — неоспоримо качество на виртуалното пространство, води до една контролируема сложност и гарантира стабилност на системните качества, независимо от количествените нараствания на микро-равнище в това пространство.

Рикерт, философ от времето на младото индустриално общество, отбелязва, че „където и да се обърне нашият взор, ние навсякъде срещаме непрекъснатата разнородност, и това съединение на разнородност и непрекъснатост налага на действителността своеобразен отпечатък на ирационалност...[която]... не може да бъде възприета в понятията“⁶. Подобна познавателна ситуация е изключена във виртуалното пространство. Дори и разнородни, действията и събитията са повтаряеми. Реализирани са системно, действат по същия начин, всяка тяхна реализация се регистрира и е възможно възстановяване на основните ѝ индивидуални признаци. Явленията във виртуалното пространство са познаваеми, те предварително са родени като знание, системно по своя характер.

Аспекти на съвременното обществено познание. Може да се направи изводът, че спрямо явленията на виртуалното пространство познавателните

проблеми се съсредоточават не в сферата на микро-системността. Още от момента на замисляне и реализиране на съответното явление знанието за него е формулирано, формално изразено и достъпно. Познавателната проблематика еволюира в едно ново равнище. Тя се насочва към изследвания на системни качества на по-обща явления, на по-високи „етажи“ в обществените същности. Обобщаване, проява на цялостни механизми, прогнозиране, волеви и целеви конструкции и техните виртуални действащи аналози — такъв ще е предметът на общественото познание в информационното общество.

Въздействие върху правото

Новото обществено състояние и правното познание. Ако изследователят обърне поглед в този момент към правото, ще отбележи поразително сходство на идеалите за системно правно действие и познание с информационното общество като цяло. Като че ли правото и неговите механизми подхождат много повече на информационното общество, отколкото на предходните социални формации.

Още по-същественото заключение е, че правните научни изследвания по необходимост трябва да се насочат към системните качества на правните явления. Една изяснена методология на правната системност, едни детайлно изследвани конкретни проявления на правната система и на нейните компоненти са задължителните предпоставки за еволюция от право на индустриалното общество към право на информационното общество. Новата изследователска и познавателна парадигма на правните теоретични и отраслови изследвания се определя именно от потребностите на новото обществено състояние. Не абстрактната и в известен смисъл схоластична възможност за системна интерпретация е движещият мотив на правните системни изследвания в информационното общество. Една все по-осъзнавана потребност от еволюция на правото в посока на овладяна и съзнателно използвана системност е неотменната практическа потребност и оттам — двигател на новите правни научни и приложни перспективи.

Сходствата в качествата на информационното общество и правните същности непременно трябва не само да бъдат установени и изказани, но и рационално използвани. Неразвиването на тези сходства няма да е фактор, който да прегради пътя за развитие на информационното общество. Но необхващането на новите обществени проявления от страна на правото и неговите механизми е в състояние да се отрази особено неблагоприятно върху общественото значение на правото в новата среда на съществуване и реализация.

Виртуалната среда и традиционното правно регулиране. Новата среда нито измества, нито премахва традиционното действие на правните институции и правото. Познатите териториални, институционални и концептуални

граници продължават да съществуват. Правото продължава да урежда в класически стил обществените отношения, възникнали и развиващи се по класически начин.

Новост в правното регулиране. Едновременно с това все по-голяма част от отношенията се прехвърлят във виртуалното пространство. За тях трябва да бъде предвидена адекватна на битието и качествата им нормативна регламентация.

Новата среда е носител на качества, които улесняват общуването, обмена на информация. Създават се нови социални общности. Възникват нови информационни взаимодействия.

Виртуалната среда преодолява физическите граници. Взаимодействията между правните субекти в тази среда не се съобразяват с национални юрисдикции и действия на специфични правни режими, което качество е източник на нови въпроси пред правното регулиране.

Пространството във виртуалната среда показва непознати качества. Правните субекти могат да изразяват мнения и воля, да извършват действия и да очакват резултати от тях, без да търпят ограниченията на традиционното пространство. Новите технологии позволяват на страните да осъществяват правнорелевантно поведение дори когато се намират неизвестно къде една спрямо друга. Въпреки тази привидна анонимност, новата среда притежава безпрецедентни възможности за регистрация на време, място и волеизявления. В този смисъл воля, действия и последици се изразяват и настъпват в надпространствени и времеви граници. Тази обстановка открива широки възможности за нововъведения, експерименти и пълноценно използване на преимуществата на виртуалната среда.

В новата среда волята на правните субекти може да бъде изразявана посредством автоматизирани процедури. Те се самореализират многократно, действието им е в състояние да обвърже страните без прякото им участие, дори без знанието им за възникване на конкретната правна връзка. Правната наука, изследваща механизма на действие на правната система, не познава подобно явление. Това обстоятелство навежда към научни търсения, които да доразвият и обогатят традиционни правни понятия и да обхванат новите регулативни механизми.

Потенциал. Промените в обществото са дълбоки, непреходни и имат голям потенциал за развитие. Те се отразяват както върху правната система и нейната най-съществена част — системата от правни норми, така и върху правната теория и отрасловите правни науки.

Потенциалът на обществената новост загатва за промени в правните механизми. Успоредно на общественото развитие правото ще обогатява своите средства за обхващане и регламентиране на новите отношения.

Повърхност и същност. В днешно време вниманието на научната общност е привлечено предимно от откъслечни, понякога куриозни прояви на тези промени. Такива например, преценени откъм тяхната екзотичност, са електронните волеизявления, документи, избори, търговия, правителство, управление, престъпления. Проявите вече са видни и както винаги досега те се изразяват посредством изменения и допълнения в действащото законодателство. Достатъчно е да се посочат поредицата закони, приети у нас от началото на десетилетието, както и постоянно присъстващите в законодателната програма законопроекти в тази област, за да се добие представа за динамиката на този процес. Това обаче са само външните и донякъде форсирани от други фактори прояви на въздействие.

На фона на своеобразната любопитна правна новост не трябва да се пропуска същността. А тя е — **правото за пръв път в своята многовековна история е ангажирано с регламентация на виртуални системни реалности.**

Развитието на тези реалности все по-неотменно ще поставя въпроса за създаване на специфични правни механизми за собственото им регулиране. Не е далеч времето, когато потенциалът на новото общество ще показва все по-забележимото си присъствие и въздействие върху правото. Същностните прояви предстоят.

Желае ли правната наука да е не само публика пред сцената на величествен обществена спектакъл, да е не само консуматор и регистратор на новостите, още отсега, съзнателно и без забава правната теория и отрасловите науки трябва да пристъпят към научни анализи на новите обществени явления и тяхното въздействие върху правото.

Основни направления на въздействие

Три са основните направления, по които информационното общество въздейства върху правото.

Първото направление се формира от новите отношения в информационното общество. Значимостта на някои от тях аргументира засилен обществен интерес и защита. Така възниква необходимост от правна регламентация на новите отношения. Въздействията са върху предмета на правно регулиране.

Второто направление е по-общо и обхваща цялостното действие на правната система, включително механизмите на правотворчество и правна реализация. Тези въздействия определят същността на промените в правото. Те са толкова дълбоки и съществени, че предполагат успореден процес, състоящ се

в концептуално обхващане на новостите, което само по себе си е сериозна изследователска задача. Не е трудно да се осъзнае, че процесът предизвиква необходимост от еволюция на правни понятия и посредством това засяга материята на правната теория.

Третото направление върви заедно с предходното, но има и самостоятелно значение. Въздействията обхващат правната наука и нейния концептуален апарат. Основните компоненти на правната система са субективни реалности. Тяхното създаване е процес, в който съществено въздействие оказват мисловните структури. Веднъж консенсуализирани, те изпълняват конструктивни функции спрямо правната система.

Съвместната проява на причината — информационното общество, и конструктивните функции на правната наука, са катализаторът на промените, чрез който съвременното право следва да претърпи съзнателна еволюция, за да посрещне адекватно новите обществени реалности.

Въздействия върху предмета на правно регулиране

В информационното общество възникват нови отношения, някои от които изискват нормативна правна регламентация. Тя се създава по няколко начина.

Допълнение и доразвитие на съществуващи правни институти. В едни случаи новите отношения са допълнение към съществуващи отношения и тогава тяхната нова правна регламентация е допълнение и доразвитие на съществуващи правни институти. Наред с традиционния начин за извършване на определени действия възниква и техен аналог във виртуалното пространство. Така е с електронната търговия, електронното гласуване и пр.

Правните отрасли науки все по-контрастно разпознават необходимостта от подобни допълнения на традиционните си институти. Научната неразработеност на тези отношения насочва нормотвореца към най-приемливото за момента решение — приравняване на правния режим на новите отношения към традиционния правен режим на техните аналози. Примери има не само в нашето законодателство — електронен и хартиен документ, традиционна и автоматизирана обработка на лични данни, момент на приемане на предложението.

Пълноценното развитие на виртуалните отношения търпи неудобствата от подобна законодателна техника. Описаният маниер води до ситуация, при която ценни качества на новите отношения, които нямат аналог в традиционната среда, остават игнорирани, асимилирани от традиционния режим. Стига се дори до неприложимост на новата уредба. Губи се спецификата на новите отношения. Съществени техни качества остават извън ползрението на законодателя и не получават правна уредба. Впоследствие практиката е затруднена в правното обяснение, обхващане и използване на оригиналните качества. Това води до несигурност в отношенията и отново, този път изцяло от практическа

гледна точка, се поставя въпросът за регламентиране и използване на новостите.

Този стил на нормосъздаване е безперспективен. Не е възможно той да бъде преодолян по метода на пробите и грешките. Не може също да се очаква, че практиката ще нагоди своите изисквания към формираната по този начин правна уредба. Системността, формалната определеност и високата организираност на новите отношения отхвърлят бавната нормативна еволюция.

Допълването и доразвитието на съществуващите правни институти следва да се прави при отчитане именно на оригиналните качества на новите отношения. Този подход изисква дълбоко познаване на новите процеси и особено важно — нови системни юридически техники на нормосъздаване.

Възникват нови правни институти. В информационното общество възникват оригинални явления и отношения, които се нуждаят от правна регламентация. Тези явления и отношения не намират аналог нито в традиционната социална практика, нито в нейната правна уредба. Техните оригинални качества се дължат на уникалните черти на виртуалното пространство. Никога досега в човешката обществена история такива отношения не са възниквали и съответно на това не съществува нормативна уредба, която би могла да се използва като модел или аналог при уреждането им. Като примери за подобни същности могат да се посочат имената на домейни, непоискани електронни съобщения, достъп до дигитално съдържание. Възникват нови оригинални обекти на правно регулиране, които изискват оригинална нормативна регламентация. Мотото на тази нова регламентация е системност.

Нови качества на познати явления. В информационното общество управлението се осъществява посредством нови технологии, вследствие на което то добива нови качества. Тези нови качества също поражда отношения, които се нуждаят от нова правна регламентация. Редица постулати на общественото устройство, характерно за предходните общества, в информационното общество търпят преразглеждане. Съдържателните промени се отразяват върху общоприети правни принципи и тяхната нормативна конкретизация. Традиционни правни отрасли постепенно установяват неотвратимостта на промените в утвърдени техни институти. Например принципите за защита на личните данни в развити национални правни системи получават приоритет над материята на административните производства. Електронното гласуване въвежда оригинални възможности за упражняване на изборителните права. Демокрацията сега получава качества и на електронна демокрация. Тези нови качества раждат принципи, които следва да получат нормативна конкретизация с обхват, надхвърлящ рамките на отделни правни институти.

Въздействия върху правната система⁷

Виртуалната среда е нова и непозната на традиционните правни механизми. Анализът на въздействието ѝ не може да започне от глобалните прояви на правната система и цялостния механизъм на нейното действие. Следва да се търсят най-елементарните прояви на правната реализация, и така анализът да върви към по-общите същности. В тази последователност на разсъждения възниква въпросът как се променят качествата на известни правни явления в новата среда.

Виртуални правни отношения

Ново качество. Правните отношения във виртуалната среда възникват чрез опосреденото действие на информационни технологии. Тези технологии се проектират и създават така, че:

- първо, установяват правнозначимите качества на правните субекти в контекста на съответното правоотношение;
- второ, установяват наличието или отсъствието на определени факти в реалната или във виртуалната действителност. Когато фактите са част от виртуалната действителност, те са представени посредством определени категории данни и установяването им става без намесата на участниците в правоотношението. Тук се включват и операциите по установяване на препятстващи факти, което в общия случай е също установяване на факти;
- трето, възпроизвеждат предписаните действия в диспозициите на обосноваващите ги правни норми или клаузите на сключените договори. Ако тези действия се свеждат до изменения във виртуалната реалност, те се извършват непосредствено от информационната технология. Например при доставка на дигитално съдържание или информационна услуга технологията предоставя на потребителя възможност да използва поръчаното от него съдържание или услуга, като по този начин изпълнява престацията на задължената по договора страна. Ако действията целят промяна на реалната действителност, технологията предлага на оправомощения или задължения субект извършването им.

Разглежданите информационни технологии съдържат един „прединдивидуализиран“ и „предконкретизиран“ модел за възникване и развитие на конкретното правоотношение. Оригиналността, която следва да се отбележи тук, е, че новите правоотношения се развиват не само въз основа на общия модел, изразен чрез правни норми. От самото възникване до прекратяването си правоотношенията в новата виртуална среда се структурират от модели, които отчитат индивидуалните качества на субектите, техните субективни права и задължения, обектите на правоотношението и техните качества. Тези модели са предварително програмирани от създателите на информационните технологии и непременно трябва да следват общия модел на нормативните юридически

конструкции, определящи по общ начин правното отношение. Моделите съдържат в себе си допълнителни конкретизации и допустими граници на индивидуални качества на субекти, обекти на правното отношение и допустими граници на фактическите поведения на участниците в правното отношение. Фактическото поведение на страните се свежда до изпълнение на точно и формално определени действия, чиято схема е предварително създадена в качеството на автоматизирани процедури. Отклонения от вариантите, включени в този модел, са фактически невъзможни.

Новото качество аргументира въвеждането на ново понятие — „виртуални правни отношения“.

Традиционният модел. Традиционните правоотношения възникват и се развиват в познатата ни реалност. В своята пълнота те нямат нагледен израз и тяхното обхващане е възможно само чрез конкретизация на нормативните юридически структури и чрез изграждане на мислени модели. Единственото им цялостно съществуване е именно във формата на такива мислени модели.

Виртуалните правни отношения. Не съвсем същата е проявата на виртуалните правни отношения. Освен че имат своя нормативен модел и конкретизиран модел на правните връзки в индивидуалните съзнания, тези отношения имат още една форма на съществуване — моделът на всяко индивидуално правно отношение, който получава конкретизация при всяка реализация на съответните правни нормативни структури. Правната връзка между страните е предварително конструирана, моделирана и очертана посредством допустими качествени и количествени характеристики.

Този модел съществува извън и независимо от съзнанията на индивидуалните участници в правното отношение. Той е източникът, „матрицата“ за формиране на съвпадащи модели на правното отношение в индивидуалните съзнания.

Непосредствена последица от съществуването на подобен модел е преодоляването на редица грешки и несъответствия в развитието на всяко конкретно виртуално правно отношения. Правото на информационното общество изключва редица традиционни дефекти на правните отношения — грешка в страните, грешка в предмета — количество, качество, вид.

Оттук един междинен извод — информационните технологии, използвани като средство за конкретизация на нормативната уредба и за пораждаване на конкретни правни отношения, имат насочващи функции по отношение на страните в правното отношение. Тези функции са така ясно и безусловно проявени, че на практика не позволяват отклонения от развитието на предварително определения ход на правното отношение. Информационните технологии съдържат редица формални проверки на качества на субекти, обекти на правоотношенията и предпоставки за следващи действия, че на практика изключват вся-

ко отклонение в поведението на страните от предварително зададения модел. Всяка страна изразява волята си чрез своеобразно „запълване на празните места в готовата схема“ на правното отношение.

Преимствата са очевидни. Виртуалната среда създава условия за нормално, пълно, завършено и законосъобразно развитие на правното отношение.

Ако в преобладаващата част от отношенията в публичноправните отрасли (без индивидуалните демократични изяви на правните субекти) това е съществено преимущество, то свободата на договаряне и автономността на волята на гражданскоправните субекти търпи ограничения от тази прекалена формализация. В това се състои и най-очевидният недостатък на новия механизъм — той ограничава волята на правните субекти в процеса на правна реализация. Това е цената, която правото на информационното общество плаща за безспорните преимущества на действието си във виртуалната среда. Ограниченията обаче не са безусловни. Те могат да бъдат туширани в голяма степен от безкрайните варианти за поведение, които информационните технологии са в състояние да моделират. Така свободата на договаряне се превръща в предоставяне на много голям брой варианти за достигане на желания правен резултат. Вариантите не са предварително твърдо установени. Те се формират чрез избор на всеки един от участниците в правоотношението във всеки момент от развитието му, когато трябва да се вземе решение. Образно онагледено, развитието на правоотношението е мрежа от правни възможности, която се конкретизира в един от множеството правно допустими варианти. Този избор се формира от множество предпочитания на всеки един от участниците в правоотношението. Ето защо формализацията на виртуалните правни модели не е толкова ограничаваща за гражданскоправните отношения, колкото би могла да изглежда на пръв поглед.

Оригинални качества. Какви са оригиналните качества на виртуалните правни отношения, анализирани съобразно тяхната структура?

Субекти. Качествата на субектите на правното отношение се установяват автоматично от съответните информационни технологии. Така още в началния етап от развитието на виртуалното отношение се избягва възможността за поява на дефекти относно правните качества на неговите участници. Субектът на виртуалното правно отношение предварително е подложен на проверка дали притежава необходимата правосубектност, изисквана от правото като условие за установяване на конкретната правна връзка.

Действията на правните субекти във виртуалната среда се регистрират. Всеки субект може да бъде идентифициран и всяко правно действие да бъде свързано с определен правен субект. Правонарушенията в една среда на установени субекти също биват идентифицирани както по съдържание, така и по отношение на техните извършители.

Съществуват ли причини за **разграничаване на традиционните правни субекти от субектите на виртуални правоотношения**, т.е. правото изисква ли в определени случаи особени качества на правните субекти, за да бъдат те субекти на виртуални правоотношения? Всички правни субекти ли могат да извършват правнозначими действия във виртуалната среда, в условията на едно развито информационно общество с несравнимо по-широки възможности за извършване както на правомерни, така и на неправомерни действия във виртуалната реалност? Възможно е в бъдеще да се стигне до използване на новото качество на правосубектността във виртуалната среда. Ограниченията могат да следват две линии — ограничения по предмет и ограничения по субекти.

Предметните ограничения засягат извършването на определени правни действия във виртуална среда от всички правни субекти. Например ограничаване на правото за участие в определена процедура на електронната демокрация поради предходни злоупотреби с това право.

Ограниченията по субекти — определени категории лица или индивидуално определени правни субекти, може да търпят ограничения на правните си действия във виртуалната среда. Например ограничаване правото на субекта да действа във виртуална среда и чрез действията си да предизвиква в тази среда правни последици. Оттук може да се формулират изискванията към специфични охранителни и санкционни норми, ограничаващи действията на субектите във виртуалната среда.

Отсега се вижда перспективата за промяна на процедурата за създаване на юридически лица в новите условия. Не само формата на регистрация, но и редица други правни качества на процедурата по създаване на тези лица се променят. Електронни търговски регистри, електронни процедури за регистрация и други подобни са проявите форми на тези промени.

Институтът на представителството също търпи допълнения. Една автоматична програма действа въз основа на своеобразно представителство на субекта, който е вложил волята си в тази програма. Този субект е създавал автоматични механизми или е използвал такива механизми, съгласявайки се предварително, че те във всеки отделен случай изразяват неговата воля. Упълномощаването е направено по общ начин за определена категория правни реализации. Модусите на тези правоотношения се проявяват преди всичко спрямо качествени и количествени характеристики на обекта на правоотношението. Информационните технологии, получили това специфично упълномощаване, произвеждат автоматични действия, без негово, на субекта, непосредствено участие. Тяхното действие поражда правни последици. Субектът се ангажира с автоматичните действия и породените от тях правни последици. Какво обяснение ще предложи правото на това ново явление — дали ще приеме, че това е

специфична форма на упълномощаване, или теорията ще предпочете друго решение, е въпрос на теоретични анализи и нови юридически конструкции.

Субективни права и задължения на страните в правоотношението. Във виртуалния модел на правното отношение съответствието между правата и задълженията на неговите участници е ясно и недвусмислено изразено. Правата и задълженията са взаимно обвързани, конкретизирани и детайлизирани.

Взаимната обвързаност е продължена в една автоматично осигурявана и проверявана функционална обвързаност между права и задължения. Настъпят ли условията за поражение на субективното право, кореспондиращото му задължение автоматично бива изявявано и изисквано от съответния субект. Не само абстрактната връзка, но и механизъм за нейното проявление намираме във виртуалното правно отношение. В допълнение на това е възможно използване на механизми за следене на срокове, за изискване извършването на правни действия от насрещната страна.

Обекти на правоотношението. Независимо че се създават и развиват във виртуалното пространство, съответните правни отношения могат да имат за обект същности от материалната действителност. Това не е новост за правното регулиране. Новото е, че като обекти на правоотношението могат да се явяват същности, принадлежащи на виртуалната действителност. Такива са например информационни услуги на сайтове, получаване на информация, вкл. дигитално съдържание, право на ползване на софтуер. Изпълнението на задължението за предоставяне на тези обекти може да бъде осъществено без напускане на виртуалната реалност. Когато обект на правното отношение е такава явление и когато насрещната престация се предостави по същия начин, виртуалното правно отношение изцяло се осъществява в собствената си среда. То възниква, развива се и се погасява във виртуалната реалност.

Фактическото поведение на субектите на правоотношението. В разглеждания нов вид правни отношения не съществува разлика между фактическо и юридическо поведение. Защото моделът на правоотношението управлява и насочва действията на субектите. Те нямат фактическа възможност да се отклонят от предварително предвидения модел и всички техни действия се извършват в рамките на установените от правните норми субективни права и юридически задължения.

Действията им са недвусмислени, защото представляват варианти на предварително предвидени общи схеми за поведение. В някои случаи те дори се осъществяват посредством автоматизирани процедури.

Автоматизъм. Възниква ново качество на правните отношения — автоматизъм в развитието им. Това качество идва от информационните технологии, чрез които са изразени правни норми. Като последица от това се ускорява

развитието на правоотношенията. Нарастват динамиката на правното регулиране и активността на правните субекти. Възниква нова форма на правно въздействие, непозната за традиционните механизми на правната система.

Видове виртуални правни отношения. Новите качества на тези отношения са източник на критерии за техни оригинални класификации. Еднородни са виртуалните правни отношения, които възникват, развиват се и се погасяват изцяло във виртуалната среда. Примери — сключване на договор, доставка и използване на електронна книга; договор за получаване право на ползване върху компютърна програма; абонамент за ползване съдържанието на определен сайт; ползване на определена услуга в интернет. Разнородни са виртуалните правни отношения, при които част от правата или задълженията на субектите се реализират извън виртуалната реалност. В зависимост от личното или автоматично изразяване на воля от правните субекти виртуалните правни отношения се разделят на автоматично протичащи и дискретни. Възможни са и други деления съобразно въздействието на виртуалната среда върху протичащите в нея правни отношения.

Виртуални юридически факти

Новата среда на информационните технологии въздейства върху качествата на юридическите факти, възникващи в нея. Характеристиките на тези факти не съвпадат с характеристиките на традиционните юридически факти.

Първо, независимо че са израз на воля на правни субекти, те винаги възникват чрез опосреденото действие на информационни технологии.

Второ, те съществуват във виртуалната среда.

Трето, познаваеми са не чрез непосредствено сетивно възприемане както реалните юридически факти, а чрез средствата за достъп до виртуалната среда.

Четвърто, те винаги имат формален израз.

Пето, те не оставят материални следи и невинаги са свързани с явления от материалната действителност.

Шесто, някои от тези факти възникват в резултат от действието на автоматизирани процедури без непосредствен израз на воля на правен субект. Такива например са фактите, възникващи от процедурите за автоматично вземане на решения.

Седмо, възникването им във виртуална среда ги прави разпознаваеми от информационните технологии, без да е необходима човешка намеса, като юридически факти, необходими за действието на следващи правни норми.

Всички тези особености аргументират обособяването на нов вид юридически факти, които могат да бъдат наречени виртуални юридически факти.

Правната теория следва да доразвие схващането си за юридическите факти, като добави към тях новия вид — виртуалните. Отхвърляне на твърдението за тяхното съществуване отрича принципната възможност за извършване на юридически действия и за пораждаване на правни последици във виртуална среда. Това от своя страна би довело до отричане възможността правото да изпълнява регулативни функции в ядрото на информационното общество.

***

В рамките на тази статия се разглеждат само част от въздействията на информационното общество върху правото. Аспекти, които завършват второто направление, цялото трето направление, както и общите изводи по темата, са предмет на следващи изложения.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Crawford, S.** The Origin and Development of a Concept: The Information Society. — Bull. Med. Libr. Assoc., 71 (4), October 1983.

² **McLuhan, M.** The Gutenberg Galaxy — The Making of Typographic Man. Toronto, 1962.

³ Терминът „виртуално пространство“ или „виртуална реалност“ се използва за означаване на среда, която физически не съществува, но е създадена от информационните технологии.

⁴ По-подробно изложение на качествата на информационното общество вж. в моята работа „Българско и европейско информационно право (сравнителен анализ)“. Т. I, 33—65.

⁵ Подробно обосноваване на това твърдение вж. в моята монография „Електронно правителство“, където на с. 139—153 е направено сравнение между качествата на правните норми и информационните технологии.

⁶ **Риккерт, Г.** Науки о природе и науки о культуре. М., 1998, с. 63.

⁷ Анализът на темата изисква определяне съдържанието на понятието „правна система“, което излагам в други мои работи.

NEW QUALITIES OF LAW IN THE INFORMATION SOCIETY

By Vihyr Kiskinov

Summary

The advancing information society influences the characteristics of contemporary law. The changes consider the legal science, the normative regulation and the law enforcement. Thus the information society's impact on law has three major directions. First, new objects of normative regulation appear. Second, new mechanisms for law enforcement within the virtual environment are elaborated. These effects determine the nature of law changes. Third, the legal science and its conceptual apparatus are changing.

The article examines the changes in the first and second direction. The concepts "virtual legal relations" and "virtual legal facts" are introduced. Their original qualities are stated. The operation of virtual legal relations is described and the significance of virtual legal facts within the legal framework of the virtual environment is pointed out.

ТЪЛКУВАТЕЛНО РЕШЕНИЕ № 2/2001 Г. НА ОСГК НА ВКС – ПЕТ ГОДИНИ ПО-КЪСНО

Методи Марков*

С приемането на тълкувателно решение № 2/2001 г. на ОСГК, ВКС, бе даден отговор на няколко въпроса с по-ограничен характер, възникващи пред съдебната практика през последните години. По най-общия от поставените въпроси съдът прие, че презумпцията за съвместен принос по чл. 19, ал. 3 СК се изключва за придобитото по време на брака от едноличния търговец, когато то е резултат от упражняваната търговска дейност. Вещите, правата върху вещи и влоговете, придобити по време на брака в резултат на осъществяване на тази дейност не са съпругеска имуществена общност, когато са включени в търговското предприятие.

Отношението към възприетото от съда разрешение бе положително както сред практикуващите юристи, така и от страна на доктрината¹. Решението бе прието в момент, когато очакванията да бъде приет нов Семейен кодекс, който да даде отговор на породилите се от новите социално-икономически условия въпроси пред практиката, бяха изоставени след неуспешно прекъснатото второ четене на законопроекта. В тази връзка това решение представлява блестящ пример за една от функциите на общите актове на ВКС — да бъдат на източник на гражданското право. Особеното в случая е, че материята, по която се наложи намесата на ВКС, е уредена изключително с императивни норми и обществените интереси, които законът би следвало да защитава, се оказаха по-скоро застрашени от изостаналата от времето законова уредба.

Сега, когато се работи отново по проект за нов Семейен кодекс, е подходящ момент за по-задълбочен анализ както към тълкувателното решение, така и на въпросите, на които решението не е дало отговор, за да се намери вярната посока при създаването на новата уредба.

Изключително полезно би било да се изследва последователността и убедителността на аргументацията, която е изложена в мотивите към решението. Интересни са разсъжденията на съда по въпроса защо предприятието не попа-

---

* Доцент в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“, доктор по право.

да в съпругеската имуществена общност, а е лично притежание на съпруга — търговец. Отговорът на този въпрос ще покаже къде е систематичното място на разпоредба, уреждаща този въпрос.

Преди да бъде коментирана аргументацията на съда, е добре да се припомнят в най-схематичен порядък основанията, които са ръководили законодателя при уредбата на личното притежание на определени имущества, придобити от съпрузите по време на брака.

— Първият признак, по който дадени имущества не са включени съпругеската общност и са подчинени на режима на разделност, е видът на обектите, правата върху които се включват в съпругеската имуществена общност. В чл. 19, ал. 1 СК са посочени като общи само вещните права и вземанията по парични влогове. Всички останали имуществени права са лично притежания на съпруга, който ги е придобил.

— Липсата на съвместен принос за придобиването е другата причина определени имущества да не бъдат включени в съпругеската имуществена общност, тъй като в чл. 19, ал. 1 СК приносът е посочен изрично като предпоставка за възникването на общност. Веднага трябва да се отбележи, че законодателят придава значение както на прекия принос (влагането на средства и труд), така и на косвения (грижи за децата и работа в домакинството). Приносът във всичките му форми се предполага до доказване на противното — чл. 19, ал. 3 СК. В определени случаи липсата само на пряк принос е достатъчна, за да бъдат изключени от съпругеската имуществена общност определени имущества (тези по чл. 20, ал. 1 и чл. 21 СК).

— Третото най-общо основание за изключването от общността на имущества (вещи), които поначало би следвало да бъдат общи, е тяхното предназначение. То е установено в чл. 20, ал. 2 СК.

Би било логично да се очаква, че съдът ще използва в аргументацията си всички тези основания. Както ще се види от анализа на решението обаче, в него преобладават формалните аргументи — въз основа на анализа на отделни разпоредби от Търговския закон се обосновава изводът за личния характер на имуществото, формиращо предприятието на едноличния търговец. Да се спрем на първо място на тази група съображения на съда².

1. Формални аргументи

1.1. Вписването на едноличния търговец в търговския регистър — чл. 58 ТЗ

Правилото на чл. 58 ТЗ урежда регистрацията на ЕТ — съдържанието на заявлението до съда и обстоятелствата, подлежащи на вписване. Сред подлежащите на заявяване и вписване данни не се включва семейното положение на

търговеца. обстоятелството, че той е в брак (още по-малко пък името на неговия съпруг), не подлежи на вписване. Ако сделките на разпореждане с предприятието на ЕТ или с отделни елементи от него изискваха съгласие и на съпруга, правната сигурност би наложила третите лица да бъдат уведомени за това обстоятелство. По аргумент от противното се налага изводът, че това съгласие не е необходимо, както и че съпругеска имуществена общност е непротивопоставима на третите лица и преди всичко на кредиторите на ЕТ.

Вписването на семейното положение на ЕТ е излишно. Но не защото към предприятието може да принадлежат и имущества, които са съпругеска имуществена общност. Търговското качество е лично и всеки от съпрузите може да бъде ЕТ, така че регистрацията на всеки от тях има отношение към неговото търговско качество. Допълнителен аргумент за липсата на нужда от такова вписване ни дава съпоставката с вписванията в имотния регистър. Семейното положение на приобретателя на един имот също не се вписва в имотния регистър, макар че това обстоятелство е от значение за режима на придобитото.

1.2. Уредбата на сделките с предприятие — чл. 15 и 16 ТЗ

Според буквата на чл. 15 ТЗ прехвърлянето на предприятие става единствено по волята на търговеца, без да е необходимо съгласието на неговия съпруг. По аргумент от по-силното основание се стига до извода, че съгласие на съпруга не е необходимо и когато се прехвърлят отделни елементи от предприятието. А такива могат да бъдат вещни права, придобити по време на брака.

Според съда така се защитава сигурността в търговския оборот. Защо обаче се забравя за сигурността на гражданския оборот, която е гарантирана от правилото на чл. 22 СК? Коя от двете норми е специална по отношение на другата? Съдът счита, че със специален характер е разпоредбата от ТЗ, но със същата увереност би могло да се защитава и противното мнение. Тогава би трябвало да се приеме, че прехвърлянето на предприятието може да стане само със съгласието на съпруга.

1.3. Включването на имуществото в масата на несъстоятелността — чл. 614, ал. 2 ТЗ

Към момента на постановяване на решението в този текст се предвиждаше, че в масата на несъстоятелността се включват изцяло вещите, правата върху вещи и паричните влогове — съпругеска имуществена общност, включени в предприятието на едноличния търговец.

Редакцията на чл. 614, ал. 2 ТЗ бе променена през 2003 г., при което тази хипотеза отпадна. В литературата се посочва, че с изменението текстът се съобразява с приетото от ТР № 2/2001 г. относно съпругеска имуществена

общност³. Трябва да се има предвид, че с изменението отпадна категорията „включени в предприятието“ вещи и влогове, които са били съпругеска имуществена общност. В това отношение предишната редакция допускаше съществуването на едно трудно обяснимо явление. Става дума за характера и действието на акта, с който определено имущество се „включва“ в предприятието на ЕТ, с което от общо се превръща в индивидуално притежание. Независимо дали включването се разглежда като формален акт (осчетоводяването на имуществото и вписването му в търговските книги на ЕТ) или представлява фактическо действие (използването на вещите в хода на търговската дейност на ЕТ), не би могло да се оправдае едностранното действие или волеизявление на търговеца да породи транслативен ефект и да промени режима на притежание — от общо в лично имущество⁴. Ако се допусне възможността промяната в предназначението на една вещь да води до изменение в собствеността ѝ, това би застрашило правната сигурност. Абсурдността на подобна теза е очевидна, ако си зададем и въпроса за последиците от „включването“ в предприятието на вещь, която е лична собственост на съпруга — нетърговец.

1.4. В тълкувателното решение се коментира и правилото на чл. 60, ал. 2 ТЗ

В текста се визира възможността всички или някои от наследниците на ЕТ да „поемат“ неговото предприятие. Интерес представлява въпросът за смисъла, който се влага в израза „поемане“ на предприятието. В мотивите към решението се отбелязва, че съпругът — нетърговец, като един от наследниците по закон, ще поеме за управление нещо, което е извън съпругеската имуществена общност, т.е. досега не е било под негово управление. Управлението на предприятието е част от по-общите действия по управлението на наследствените имущества. Такива действия могат да извършват всички евентуални наследници, дори и да не са приели наследството. Промяната или запазването на фирмата на наследодателя е въпрос, който могат да решат единствено тези наследници, които са приели наследството, така че горното разбиране не отговаря на предмета на разпоредбата. Ясно е обаче, че не всички наследници, които са приели наследството, ще „поемат“ предприятието. Това са само тези наследници, в чийто дял остава предприятието като цяло — разбира се, в случай че неговата цялост като работеща икономическа единица, т.е. и неговата дейност, се запазват и се продължават от тези наследници⁵.

2. Липсата на съвместен принос за придобитото в резултат от търговската дейност — основание за личния характер на имуществото

Този аргумент по същество е основен за съда, което може да се обясни и с начина, по който председателят на ВКС е поставил въпросите си към ОСГК.

2.1. Рисковият характер на търговската дейност

Всеки търговец поема определен стопански риск — съществува несигурност за резултата от неговата дейност, дали ще се формира печалба, или ще се понесат загуби, както и какъв ще е техният размер.

При разглеждането на семейството и предприятието като две независими една от друга икономически единици не бива да се стига до крайност. Тезата може да се приеме само условно, защото на практика резултатите от дейността на предприятието няма как да не се отразят на благополучието на семейството.

Отбелязва се, че за работата си в предприятието другият съпруг получава възнаграждение (по трудов или по граждански договор), както и осигуровки. На практика обаче в много случаи такива възнаграждения не се изплащат реално, а се разпределят печалбите и загубите. Това обстоятелство може да бъде доказано, с което ще се обоснове общият характер на предприятието.

Несъстоятелен е аргументът, че съпругът — нетърговец не бил облаган за доходите от дейността. Данъчнозадължен субект е само ЕТ. Системата на данъчно облагане непрекъснато се променя и развива, така че при евентуалното въвеждане на семейното подоходно облагане това не би трябвало да бъде основание за противоположния извод.

2.2. Пряк и косвен принос

Както е известно, в чл. 19, ал. 1 СК се уреждат и двете форми на приноса. За включването на дадено имущество в съпругеската имуществена общност (СИО) е достатъчно наличието на която и да е от тях — достатъчна е само една. Няма изискване за кумулативното наличие на всички форми.

За оборването на презумпцията, установена в чл. 19, ал. 3 СК, и за признаването на личния характер на определено имущество е необходимо да се установи, че не е бил налице принос под каквато и да е форма.

В случая съдът разсъждава само относно липсата на пряк принос. Вярно е, че в определени случаи законодателят е определил дадени имущества за лични именно въз основа на липсата само на пряк принос, като се е абстрахирал от значението на косвен принос, изразяващ се в грижи за децата и работа в домакинството. Така е например относно придобиването в хипотезите на чл. 20, ал. 1 и чл. 21 СК.

Аналогия с уредените там хипотези обаче е недопустима, тъй като сходството им с разглеждания случай не е по същество.

Още повече, че на практика е възможно другият съпруг да е участвал в управлението на предприятието, или дори сам да го е управлявал.

2.3. Презумпцията за съвместен принос

Изводът в решението не е, че липсва принос на другия съпруг, а че презумпцията по чл. 19, ал. 3 СК не се прилага относно придобитото в резултат от търговската дейност на ЕТ имущество. Презумпциите се установяват със закон, който определя и приложното им поле. При императивността на уредбата е трудно да бъде оправдана тази намеса на съда в приложението на презумпцията за съвместен принос.

Тази позиция на съда има и процесуално значение. Презумпциите разместват доказателствената тежест, следователно неприлагането на презумпцията в случая възлага тежестта на доказването на приноса върху съпруга — нетърговец.

3. Предприятието не е обект, който попада в режима на СИО

Това важно основание за невключването на предприятието в СИО въобще не е коментирано в тълкувателното решение.

3.1. Предприятието като самостоятелен обект

В нашето законодателство поначало е възприета концепцията, че предприятието представлява обект, а не субект на правоотношения⁶. Изключенията се обосновават с различни съображения⁷.

В чл. 15 ТЗ предприятието се разглежда като съвкупност от права, задължения и фактически отношения, които са обединени в едно цяло от принадлежността им към дейността на търговеца⁸.

Върху предприятието като самостоятелен обект търговецът има едно единно право⁹. Съвкупността е разнородна, тъй като в нея се включват не само права и задължения, но и фактически отношения, представляващи връзки с клиентелата, ноу-хау и др. Ето защо това право върху цялото предприятие не би могло да се включи в СИО — тъй като в него се включват не само вещни права, а още и задължения, както и фактически отношения.

Вярно е, че в предприятието се включват и вещни права, а така също и парични влогове, но не би било редно те да се откъснат механично от съвкупността, за да бъдат подчинени на правилата на СИО.

3.2. Принципът на разделност

СИО е уредена върху ограничен кръг от обекти — вещните права и паричните влогове.

Относно останалите имуществени права е в сила друг принцип — принципът на разделност. Съществува и становището, че той има приоритет пред общността¹⁰. Това становище заслужава подкрепа, тъй като режимът на общност е затворен (ограничен само до изрично посочените имуществени права),

докато разделността има отворен характер, който може да бъде разширяван с придобиването на различни имуществва.

Затова уредбата на СИО не може да включи права, които не са съществували при създаването ѝ (през 1968 г.). Те следва да попаднат в режима на разделност. Именно такава имуществва е търговското предприятие.

Възприемането на тази аргументация би позволила на съда въобще да не стига до въпроса за приноса на съпрузите. От друга страна, тя би дала основание да се мисли за приложението на чл. 29 СК и по отношение на предприятието, подобно на вземанията, които на същото основание не попадат в режима на СИО.

4. Особеното предназначение на предприятието и на включените в него вещи и влогове като основание за изключването му от СИО

4.1. Правилото на чл. 20, ал. 2 СК

В решението на ВКС се прави анализ на разпоредбите на чл. 20, ал. 2 от действащия СК и на чл. 13, ал. 2 от СК (отм.). Правилата уреждат изключение от режима на СИО, което се отнася до вещи с особено предназначение. В отменения текст става дума за движими вещи, които служат на единия съпруг „за упражняване на занятие“. В действащата редакция на чл. 20, ал. 2 СК е използван изразът „за упражняване на професия“. Може да се приеме, че смислова разлика между двете редакции няма, макар че терминът „професия“ се разбира по-широко от „занятие“. Примерите, които се дават в съдебната практика и в литературата, са еднакви при действието и на двата кодекса^{11, 12}.

В тълкувателното решение се констатира, че „историческият“ законодател не е могъл да има предвид извършването на търговска дейност, тъй като при приемането и на двата кодекса действащата Конституция и законодателството са позволявали само извършването на услуги, производство и търговия на дребно. Разбирането, че не може правилото да се приложи при изменената действителност и по отношение на движимите вещи, предназначени за упражняване на търговска дейност, е проява на т.нар. статично тълкуване. То се основава на субективната теория за тълкуването, която е еднакво неприемлива, както и нейното отрицание от страна на обективната теория¹³. Според преобладаващото у нас разбиране за тълкуването точният смисъл на закона следва да се изясни така, че най-добре да съответства на социалното му предназначение в момента на прилагането на разпоредбата¹⁴. Настъпилите социално-икономически промени след приемането на нормативния акт не бива да бъдат negliжирани от съда, тъй като правото не е застинала система, която не се влияе от развитието на обективната действителност. Възприемането на тази концепция би направило почти невъзможна реформата на целия обществен живот у нас, ако след промените от 1989 г. съдилищата продължаваха да право-

раздават, съобразявайки се с първоначално вложения смисъл в законите, приемани през петдесетте години на миналия век.

Изводът на ВКС не може да се обоснове и с разбирането, че за разлика от занаятчийската дейност, търговската е свързана с придобиването на стоки, машини и съоръжения на значителна стойност¹⁵. В тази връзка трябва да се отбележи, че законодателят не е поставил ограничение относно стойността на вещите, за разлика от тези, които са предназначени за обикновено лично ползване.

Слабостта на това тълкуване на закона е, че остава неразрешен един важен проблем — този с недвижимите имоти, придобити в резултат от търговската дейност. Разпространето на хипотезата и спрямо тях би било тълкуване *contra lege*. Това може да даде обяснение на слабата аргументация на решението в тази посока.

4.2. Принципът, изразен в чл. 20, ал. 2 СК

В правилото на чл. 20, ал. 2 СК е намерило проявление едно общо положение. В мотивите съдът посочва, че в СИО се включват имущества с потребителско предназначение. Тя обхваща вещи, които са предназначени за задоволяване нужди на семейството.

Затова в режим на общност не бива да бъдат вещите, които имат стопанско предназначение. Те се подчиняват на общата функция на всички имущества, включени в предприятието на търговеца — успешното осъществяване на търговската дейност, с цел да се получи печалба от нея.

Това обособяване на обектите от търговското предприятие в отделна общност, съществуваща едновременно с другата общност (съпругеската), може да се обоснове и с установения в Конституцията от 1991 г. принцип за свобода на стопанската инициатива. Като отказва да приложи този принцип, съдът нарушава и общото конституционно правило за непосредственото (прякото) действие на основния закон — чл. 5, ал. 2 от Конституцията на Република България.

По изложените съображения считам, че при изготвянето на нов Семейен кодекс правилото, обявяващо за лично имущество на единия съпруг неговото предприятие (като едноличен търговец) и всички включени в предприятието имуществени права, трябва да се постави в разглеждания тук контекст. Това би дало възможност и за уреждането на иск за част от стойността на предприятието, какъвто според т. 2 от тълкувателното решение може да се основе на сегашния чл. 29 СК.

5. Въпросът за занаятчийското предприятие

В чл. 3 от Закона за занаятите се посочват признаците на занаятчийското предприятие. Те са два. Първият се отнася до предмета на дейност — произ-

водство на изделия или за предоставяне на услуги, посочени в списъка на занаятите. Второто изискване е предприятието да е организирано по занаятчийски начин. Такава организация на дейността е налице, когато една или няколко от изброените по-долу характеристики са определящи за облика на предприятието:

— Работният процес не е автоматизиран, или дори е разчленен на отделни операции. Поради това за работниците е необходима занаятчийска квалификация.

— Ръководителят на предприятието познава детайлно целия работен процес и може да го осъществи сам. Той може да го наблюдава и контролира пряко работния процес.

— Броят на наемните работници е в рамките на определения от Националната занаятчийска камара за съответния занаят. Производството е с такъв обем, че не се изисква регистрация по ЗДДС. Ако дейността е в такъв обем, че се изисква делата на предприятието да бъдат водени по търговски начин, налице е търговско, а не занаятчийско предприятие — арг. от чл. 1, ал. 3 ТЗ¹⁶.

— Изделията се изработват и услугите се предоставят по поръчка.

Занаятчийското предприятие също представлява обект на правото, състоящ се от права, задължения и фактически отношения. Съгласно чл. 7 от Закона за занаятите за прехвърлянето на занаятчийското предприятие се прилагат съответно разпоредбите за предприятието на едноличния търговец, като вписването на прехвърлянето се извършва в регистъра на занаятчиите.

Законът за занаятите бе приет през 2001 г.¹⁷ Очевидно е, че по време на постановяването на тълкувателното решение пред ВКС още не бяха възникнали въпроси, свързани с изключването на предприятието от СИО. Трябва да се приеме, че сходството между предприятието на ЕТ и занаятчийското предприятие е достатъчно за приложението на ТР № 2/2001 г. по аналогия и към последното. От същата логика се е водил и законодателят, като е възприел цитираното по-горе изрично препращане в чл. 7 от Закона за занаятите.

6. За приложението на чл. 29 СК

6.1. Право на част от стойността на вещите и от вземанията, включени в предприятието на ЕТ

В т. 2 от решението е прието, че е допустим иск по чл. 29 СК от съпруга на ЕТ за част от стойността на вещите или за дял от вземанията, включени в неговото предприятие. Как се обосновава тази възможност? За съжаление в съобразителната част не намираме задоволителен отговор на въпроса защо след като презумпцията за съвместен принос е изключена по отношение на тези имущества, е възможно другият съпруг да претендира определен дял от тях. Според приетото в първата точка от решението те са лични, понеже не е

налице съвместен принос за придобиването им. Логиката подсказва, че тази предпоставка, посочена в чл. 29 СК, трябва да бъде доказана от ищеца.

Остава открит обаче въпросът за формите на приноса. Както бе отбелязано и по-горе, при обосноваване на личния характер на имуществото съдът е имал предвид прекия принос. В хипотезата на чл. 29 СК обаче следва да се отчитат всички форми на принос, независимо че не се споменават изрично грижите за децата¹⁸. Ще важи ли за косвения принос презумпцията по чл. 19, ал. 3 СК? Няма основание да предполагаме, че съпругът на ЕТ не полага грижи за децата и за домакинството. Напротив — поради голямата ангажираност на търговеца тези грижи обикновено се поемат преимуществено именно от него. Така се стига до разпределение на доказателствената тежест между съпрузите по отношение на двете форми на приноса — разрешение, в което няма последователност.

Проблемът не би възникнал, ако личният характер на имуществата, включени в предприятието, се обосновава с обособяването му в отделен обект и с особеното му предназначение.

Във връзка с т. 2 от диспозитива се поставя още един въпрос. Предприятието представлява една неделимо функционираща съвкупност, която има своя стойност, обикновено по-висока от сбора на цените на отделните му елементи. Като се отчита приносът на другия съпруг, не бива да се забравя, че той се е отразил на развитието на цялото предприятие през време на брака. Може да се обоснове изводът, че предмет на правото по чл. 29 СК трябва да бъде стойността на цялото предприятие. Тази идея е подсказана и в кратките мотиви към т. 2. Съдът е приел, че при определянето на дела на съпруга — нетърговец, следва да се отчита стойността на търговското предприятие като съотношение на включените в него активи и пасиви, в това число и на фактическите отношения, когато те могат да бъдат оценени.

6.2. Право на част от стойността на дялове от търговски дружества и акции

Друг възможен предмет на иска по чл. 29 СК според т. 3 от тълкувателното решение е част от стойността на дялово участие или част от ликвидационния дял в събирателно, командитно дружество или дружество с ограничена отговорност, както и от стойността на притежаваните от него акции.

С това разбиране съдът по същество разширява приложното поле на законното правило. Дяловото участие в търговски дружества или правото на членство не е обект, който е включен в СИО. Акциите, дори и наличните като документи, не попадат в категорията на обикновените движими вещи, тъй като и при тях водещо е членственото право на акционера, което е инкорпорирано в тях.

Единствено сред споменатите права в приложното поле на закона попада вземането за ликвидационния дял на съдружник или акционер. Без в решението да е казано нещо за облигациите следва да се приеме, че вземанията на облигационера също са обхванати от сегашната редакция на текста.

За съжаление, от мотивите към т. 3 не става ясно кое е основното съображение на съда, за да стигне до това разширяване на законната хипотеза по отношение стойността на дяловете и акциите. Във връзка с доказателствената тежест е споменато само, че приносят на другия съпруг за придобиването на дяловете и акциите не се предполага и следва да бъде доказан. Наличието на принос обаче не може да бъде единственото основание за признаване правото на дял от личното имущество на другия съпруг.

Позицията на съда следва да се подкрепи. Тя е логично продължение на приетото, че съпругът има право на дял от придобитото в резултат от търговската дейност имущество, включено в предприятието на ЕТ. Още повече, че при дяловото участие в търговско дружество, пък било то и персонално, не е необходимо съдружниците да осъществяват лично търговската дейност, както е при ЕТ. Те са задължени да участват в управлението и носят рисковете от дейността. Въпросът въобще не може да се поставя във връзка с притежанието на акции, тъй като участието на акционерите в дружеството е чисто капиталово.

Една бележка към приетото в т. 3 се отнася до доказването. Логично е във всички случаи, независимо от предмета на правото, доказването на предпоставките на иска по чл. 29 СК да бъде уредено по един и същи начин. Ако се приеме тезата за изключване на презумпцията за съвместен принос при придобиването на всички тези имущества, логично е доказването на приноса да бъде в тежест на другия съпруг.

В заключение се налага изводът, че обобщените изводи от приетото с ТР № 2/2001 г. могат да послужат за основа на усъвършенстване на уредбата на имуществените отношения между съпрузите.

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж. **Бобатинов, М.** Търговското предприятие на едноличния търговец. — Пазар и право, 2002, № 1, **Сталев, Ж., Ц. Цанкова.** Забележително тълкувателно решение на ВКС. — Във: Юбилеен сборник в памет на проф. В. Таджер. С., 2003, с. 436 и сл.

² Между другото, те са били изложени накратко в една статия на С. Розанис още преди постановяване на решението на ОСГК — вж. **Розанис, С.** Разширено приложно поле на чл. 20, ал. 2 от Семейния кодекс. — Собственост и право, 2000, № 2, с. 37 и сл.

³ Вж. **Маданска, Н.** — Във: **Калайджиев, А. П. Голева, М. Марков, Н. Маданска.** Коментар на промените в Търговския закон. С., 2003, с. 294.

⁴ Против идеята промяната в предназначението на общата вещ да доведе до изваждането ѝ от съпругеската имуществена общност се изказва и **Станева, А.** Търговска несъстоятелност и съпругеска имуществена общност. — Търговско право, 1995, № 4, с. 42.

⁵ Всъщност хипотезата, при която може да се запази фирмата на ЕТ, е единствено тази, когато предприятието остане в дял само на един от наследниците. В останалите случаи, когато няколко наследници общо продължат дейността, те би трябвало да се обединят в някоя от уредените дружествени форми.

⁶ В теорията се застъпва и разбирането, че предприятието е преди всичко стопански субект; самата търговска дейност, която може да бъде организирана като търговец в предвидените от закона форми — вж. **Ланджев, Б.** Търговското предприятие. С., 2003, с. 28.

⁷ Вж. например значението на термина по смисъла на Закона за защита на конкуренцията — така **Марков, М.** Субекти на конкурентното право. — Търговско право, 1999, № 2, с. 38.

⁸ Тезата е обоснована за пръв път в нашата теория от **Василев, Л.** Юридически изследвания върху търговското предприятие. Нова редакция Ч. Големинов. С., 1994, с. 69.

⁹ Вж. **Хорозов, Г.** Право на (върху) търговско предприятие. — Съвременно право, 1997, № 1.

¹⁰ Така **Сталев, Ж., Ц. Цанкова.** Забележително тълкувателно решение на Върховния касационен съд. — Във: Юбилеен сборник в памет на проф. Витали Таджер. С., 2003, с. 444.

¹¹ Вж. например т. 5 от Постановление № 5/1972 г. на Пленума на ВС, в което се казва: „... Касае се за упражняване на занятие, позволено от закона. Такива вещи могат да бъдат например машините за упражняване позволено от закона занятие (професия), като пишещи, шивашки и др., пианото за даване уроци, инвентар на занаятчийска работилница и т.н....“.

¹² При действието на новия Семейен кодекс В. Гоцев възприема същите примери — вж. **Гоцев, В.** Имуществени отношения между съпрузите по Семейния кодекс. С., 1988, с. 59.

¹³ Критика на двата крайни възгледа вж. у **Павлова, М.** Гражданско право. Обща част. С., 2002, с. 132. Изолирано в нашата доктрина остава разбирането на Ф. Рачев, че при тълкуването трябва да се разкрие какво е искал да каже законодателят при приемането на нормативния акт. Наистина, предмет на тълкуване е изразената от нормотворческия орган воля. Не бива обаче тълкуването на закона да бъде приравнено на тълкуването на договорите и да се изхожда от положенията, залегнали в чл. 20 ЗЗД, както прави авторът.

¹⁴ Пак там.

¹⁵ Вж. този аргумент у **Влахов, Кр.** Предприятието на едноличния търговец и съпругеската имуществена общност. — Собственост и право, 2000, № 11, с. 49.

¹⁶ Вж. **Георгиев, А.** Съотношение между търговско и занаятчийско предприятие. — Пазар и право, 2003, № 10, с. 12.

¹⁷ ДВ, бр. 42 от 2001 г.

¹⁸ Вж. **Ненова, Л.** Семейно право на Република България. С., 1994, с. 222.

**INTERPRETATIVE DECISION NO. 2/2001 OF THE
GENERAL MEETING OF THE CIVIL COLLEGE AT THE
SUPREME COURT OF CASSATION – FIVE YEARS LATER**

By Metodi Markov

Summary

The article provides an analysis of the interpretative decision, which had considered important practical issues with regard to property community where one of the spouses is self-employed or has stocks and shares in commercial companies.

The arguments of formal nature in the decision's motives are distinguished as well as alternative criteria are taken into consideration, such as the lack of contribution, the objects included in the property community and the special use of the business establishment and the possessions it comprises of. The issue regarding the craft enterprise of one of the husbands is examined.

Suggestions *de lege ferenda* based on the analysis are made in view of the elaboration of a new Family Code Draft.

ПРИХВАЩАНЕТО В МЕЖДУНАРОДНОТО ЧАСТНО ПРАВО

Боряна Мусева*

Предмет на настоящата статия е определянето на приложимото право към прихващането (компенсацията)¹. Този институт на облигационното право служи за погасяване на две еднородни насрещни вземания: вземането, с което се прихваща („активно вземане“), и вземането, срещу което се прихваща („пасивно вземане“). Възможно е подлежащите на компенсиране претенции да произтичат от различни основния: договор, деликт, водене на чужда работа без пълномощие, неоснователно обогатяване. Всяко едно от тези основания може само по себе си да се урежда от различно приложимо право, което да установява собствени правила относно допустимостта на компенсацията, предпоставките за извършването ѝ и нейното действие².

Ако приложимото по същество право за всяко едно от участващите в прихващането вземания съвпада, то тогава и прихващането ще се урежда от това право. Какво обаче се случва, когато активното вземане се урежда от едно приложимо право, а пасивното — от друго? Несъмнено възниква конкуренция между две правни системи, всяка една от които има основания да претендира, че компенсацията ще се извършва според нейните правила.

Материалноправната уредба на прихващането в отделните държави обаче се различава значително. Следователно от решаващо значение е коя ще бъде държавата, чиито правила за компенсацията ще намерят приложение.

Българското международно частно право не взема страна по така възникналия спор. Кодексът на международното частно право (КМЧП)³ не съдържа специална стълкновителна норма за прихващането. Също толкова „въздържана“ е и Римската конвенция за приложимото право към договорните задължения (Римската конвенция)⁴.

Целта на това изложение е на първо място да бъдат разгледани основните материалноправни отлики във връзка с прихващането в различните държави (т. I). След това ще се представят и отделни стълкновителни норми, възприети

---

* Асистент в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“.

в някои държави и в правото и съдебната практика на Европейския съюз (т. II). Използваните в тези стълкновителни норми критерии накрая ще се анализират с оглед на аргументите „за“ и „против“ тяхното прилагане (т. III). Като резултат на анализа се предлага избор на един критерий за определяне на приложимото право към компенсацията, който да може да се използва от българските правоприлагащи органи до приемането на изрична стълкновителна позитивноправна уредба. Това предложение може да има характер и *de lege ferenda*.

I. Материалноправна уредба на прихващането в отделни държави

1. Германски правен кръг и България

Прихващането в **Германия** е уредено в § 387 и сл. от Германския граждански законник. То може да се осъществи между две насрещни и еднородни вземания. Вземането, срещу което се прихваща, трябва да е изпълняемо, а вземането, с което се прихваща — да е изискуемо и действително. В германското право не се поставя изискване вземанията да произтичат от едно и също правно основание, т.е. не е необходим конекситет помежду им. Без значение и е ликвидността на вземанията. Прихващането в Германия се осъществява чрез волеизявление на една от страните, а не настъпва автоматично (следователно не е познат институтът на т.нар. *ipso jure compensatur*). Тези волеизявления могат да се направят извънсъдебно и не се нуждаят от каквато и да е форма. Извършената компенсация има обратно действие и може да се отнася и до погасени по давност вземания, ако преди изтичането на давността компенсацията е можела да се извърши.

Немската уредба на прихващането съответства и на уредбата в **Австрия** (§ 1438 и сл. от ABGB), **Гърция** (чл. 441 от гръцкия Граждански кодекс) и **Холандия** (чл. 6: 127 от BW)⁵. Много близка до немското разрешение е и уредбата в **Принципите на Европейското договорно право** (глава 13 от тях)⁶. Особеното при тях е, че се предвижда прихващането да има действие от момента на извършване на волеизявлението за компенсиране (чл. 13:106)⁷.

Българската уредба на прихващането в ЗЗД (чл. 103 и сл.) почти напълно съвпада с немското разрешение. Единствената отлика е допълнителното изискване у нас към активното вземане, което трябва да бъде ликвидно.

2. Романски правен кръг

Във **Франция** съществуват три вида прихващане: *compensation volontaire* (двустранина компенсация), *compensation judiciaire* (процесуална компенсация) и *compensation légale*. Последната форма на прихващане, уредена в чл. 1290 на френския Граждански кодекс, настъпва автоматично и за нея не е необходимо страните да извършват каквито и да е волеизявления⁸. Това обаче може да се

случи само при строго определени предпоставки. Вземанията трябва да са насрещни, еднородни, но и ликвидни и изпълняеми⁹. Френските учени и съдебната практика обаче считат това разрешение за прекалено строго, поради което се приема, че прихващането поражда правно действие само ако ответникът се позове на него пред съд. Следователно условие за автоматичното проявление на прихващането е то да бъде осъществено по съдебен ред¹⁰.

Френското разрешение на прихващането лежи в основата на уредбата в **Испания** (чл. 543 Ley de Enjuiciamiento Civil) и **Италия** (чл. 1242 Codice civile)¹¹.

3. Англия

В **Англия** прихващането (set-off) е допустимо за вземания, които са насрещни, еднородни и изискуеми¹². Активното вземане е необходимо да бъде и ликвидно. За разлика от континенталната правна система, компенсацията в английското право не е институт на материалното, а на процесуалното право¹³. Това означава, че извън случаите на компенсация по взаимно съгласие не е възможно извънсъдебно едностранно прихващане. А когато то се осъществи по съдебен ред, неговите последици настъпват от момента на постановяването на съдебното решение. Следователно компенсацията не може да се отнася към момент в миналото, когато двете вземания за пръв път са могли да бъдат прихванати, а има единствено действие ex nunc. Резултатът от това е, че до постановяването на съдебното решение ответникът, въпреки компенсирането, се намира в забава. Както вече бе посочено, и Принципите на европейското договорно право предвиждат прихващането да има действие от момента на извършване на изявлението за компенсиране (чл. 13:106).

II. Стълкновителна уредба на прихващането в някои правни кръгове, в българската доктрина и в правото и съдебната практика на ЕС

1. Уредба в отделни държави и българската доктрина

В **Германия** и **Австрия** няма изрична стълкновителна уредба на приложимото право към прихващането. Според доктрината и съдебната практика в тези държави то следва да се урежда от **правото на държавата, което е приложимо към вземането, срещу което се прихваща, т.е. по правото на пасивното вземане**¹⁴. В **Швейцария** съществува изрична позитивно-правна уредба в същия смисъл — чл. 148, ал. 2 от швейцарския Закон на международното частно право.

В романския правен кръг, в частност във **Франция**, се застъпва кумулативната теория. Според нея прихващането е допустимо и се осъществява само ако това е възможно както според **правото на активното, така и според правото на пасивното вземане**¹⁵.

Процесуалната квалификация на прихващането в Англия предполага **прилагането на *lex fori***¹⁶.

У нас има становище, според което **приложимото по същество право** ще урежда допустимостта, начина на извършване и правните последици на прихващането¹⁷. Съдебното прихващане обаче се препоръчва да се урежда от **правото на сезирания съд**¹⁸.

2. Уредба в правото на Европейския съюз

2.1. Римската конвенция за приложимото право към договорните задължения

Римската конвенция за приложимото право към договорните задължения не съдържа изрична уредба на приложимото право към прихващането. Според чл. 10, ал. 1, б. d договорният статут обхваща и различните начини на погасяване на задълженията. Оттук може да се заключи, че приложимото право за договора урежда и неговото погасяване чрез прихващане. Това е възможно, когато и двете вземания се уреждат от едно и също право. Когато обаче пасивното вземане е подчинено на едни правен ред, а активното — на друг, посочената разпоредба не може да бъде приложена.

В потвърждение на това, че Римската конвенция не е в състояние да реши този въпрос, може да се посочи представената през 2003 г. от Комисията Зелена книга за международното договорно право¹⁹. В този документ се изтъква, че при бъдещото трансформиране на Римската конвенция в регламент е необходимо да се предвиди изрична уредба на приложимото право към прихващането на вземания, подчинени на различни правни системи²⁰.

Член 10 от Римската конвенция е реципиран в чл. 102 КМЧП. Поради това направените изводи във връзка с Римската конвенция могат да се пренесат и към състоянието на българската позитивноправна уредба.

2.2. Европейски регламент относно процедурите по несъстоятелността

Изрична стълкновителна уредба на прихващането може да бъде открита в Регламент № 1346/2000 относно процедурите по несъстоятелност. Според чл. 4 производството по несъстоятелност и неговото действие се уреждат от правото на държавата, в която е открито производството по несъстоятелност (т.нар. *lex fori concursus*). Според чл. 4, ал. 2, б. d това право урежда и предпоставките за действителност на прихващането. От този принцип обаче се допуска изрично изключение. То се съдържа в чл. 6, ал. 1 от регламента, според който правото на кредитора да извърши прихващане със свое вземане срещу вземането на длъжника не се засяга от откриването на производството по не-

състоятелност, ако това прихващане е допустимо според правото, уреждащо вземането на несъстоятелния длъжник.

Съотношението между чл. 4 и чл. 6 от регламента поражда множество теоретични спорове²¹. Според преобладаващото мнение трябва да се извърши двойна проверка, за да може да се стигне до прихващане. По принцип прихващането ще се урежда от *lex fori concursus*. Ако според него не може да се извърши прихващане, се прилага разпоредбата на чл. 6 от регламента. Това може да стане обаче само при следните предпоставки: 1) вземанията трябва да съществуват преди откриването на производството по несъстоятелност; 2) възможността за прихващане трябва да е била налице преди откриването на производството по несъстоятелност; 3) приложимото право спрямо вземането на несъстоятелния длъжник е различно от *lex fori concursus*; и 4) според приложимото право за вземането на несъстоятелния длъжник прихващането трябва да е допустимо. Съчетанието между чл. 4 и чл. 6 от регламента в крайна сметка водят до благоприятстване на кредитора. Той ще може да извърши прихващане винаги, когато това му е позволено от *lex fori concursus*, а ако не е — стига прихващането да е възможно според правото на несъстоятелния длъжник. На практика тази уредба се оказва подчинена на принципа *in favorem compensationis*.

3. Практика на Съда на Европейските общности (СЕО)

СЕО е имал възможност да изрази своето становище по повод приложимото право към прихващането в решението си по делото *Commission/CCRE*²². Страни в производството са Комисията на Европейските общности и *Conseil des communes et régions d'Europe* (CCRE). Фактическият състав, по повод на който се е произнесъл СЕО, е следният:

CCRE, представляващо сдружение, подчинено на френското право, е сключило договори с Комисията в рамките на програма за регионално сътрудничество в средиземноморското пространство, по които за приложимо е било избрано изрично белгийското право. Във връзка с този договор Комисията претендира извънсъдебно от CCRE да заплати сумата от почти 200 000 евро, поради това, че френското сдружение е нарушило договорното си задължение да не надхвърля уговорения бюджет без предварително съгласие от страна на Комисията. CCRE отказва да плати претендираната сума. В същото време Комисията дължи на CCRE определени субсидии. При тази фактическа обстановка Комисията приема решение, с която уведомява CCRE, че извършва прихващане. На основание на чл. 230, ал. 4 от Договора за създаване на Европейската общност (ДЕО) CCRE сезира Първоинстанционния съд (ПИС) с искане за отмяна на решението на Комисията. ПИС уважава иска и отменя незаконосъобразния акт. Комисията обжалва решението на ПИС пред СЕО. Той отме-

ня решението на ПИС и разрешава спора по същество, като в крайна сметка също отменя решението на Комисията, но на основания, различни от тези, използвани от ПИС.

По повод на това произнасяне СЕО преценява, че вземането на Комисията като произтичащо от договора се урежда от белгийското право, което подобно на френското допуска едностранното прихващане по съдебен ред. Според това право двете подлежащи на прихващане вземания трябва да са безспорни. Но тъй като ССРЕ е оспорил вземането на Комисията, това прихващане би било недопустимо според белгийското право. Вземането на ССРЕ от своя страна се урежда от общностното право, което не съдържа правила за предпоставките, при които се допуска прихващане. Въпреки тази празнота, СЕО приема, че: *„Тъй като извънсъдебното прихващане на вземания, които се уреждат от различни правни системи, води до едновременно погасяване на двете вземания, то може да се осъществи само когато са изпълнени предпоставките на двете правни системи“*²³. Следователно СЕО е предпочел прилаганата в романските правни система теория за кумуляцията. Тъй като не са спазени изискванията на белгийското право, което е приложимо към едно от подлежащите на прихващане вземания, прихващането не следва да бъде зачетено.

По повод на това съдебно решение възниква въпросът за неговото значение: създава ли то стълкновителна норма с общностноправен характер, която трябва да се прилага към прихващане на вземания, които се уреждат от различни правни системи?

Отговорът на този въпрос може да се даде въз основа на съобразяването на компетентността, с която разполага СЕО, и на предоставената на другите органи правомощия. Според чл. 65, б. „б“ ДЕО мерките за уеднаквяване на международното частно право са от компетентността на Общността и на основание на чл. 67 ДЕО те могат да се осъществяват само от Съвета според процедурата за съвместно вземане на решения, уредена в чл. 251 ДЕО. Съдът не разполага с нормотворчески правомощия. Той може да се произнася само по повод на тълкуването на правото на общностите или по повод на прилагането на договора (чл. 220 ДЕО). Друг е въпросът, че постановеното решение на Съда на ЕО представлява прецедент, който може да бъде повторен при следващ подобен спор и на практика да се окаже с решаващо правно значение. Независимо от това обстоятелство, Комисията, Парламентът и Съветът на ЕО не са обвързани от това произнасяне и могат свободно да изберат в бъдещия регламент за приложимото право към договорните задължения стълкновителната норма, която да определя приложимото право към прихващането.

III. „Pro et contra“ на съществуващите стълкновителни разрешения

В тази част на изложението са разгледани трите възприети от законодателите и съдебната практика в отделните държави и в правото на ЕС разрешения, а именно: прилагането на закона на сезирания съд (т. 1), прилагането на правото, приложимо към пасивното вземане (т. 2) и прилагането на изискванията, които установява правото както на пасивното, така и това на активното вземане (т. 3).

Теоретично би могло да се мисли за още два възможни критерия за определяне на приложимото право към препращането: 1) да се съобразява статутът на активното вземане и 2) да се отчита алтернативно или статутът на активното, или статутът на пасивното вземане. Тези две разрешения еднозначно предпочитат интереса на активния кредитор — този, който прави волеизвълението за прихващане. Това би поставило другата страна по прихващането в изключително неблагоприятна ситуация. Именно поради тази подчертана дебалансираност в защитата на интересите нито един съд или законодател не настоява за прилагането на тези привръзки. Поради това в настоящата статия тези два критерия за определяне на приложимото право към прихващането също няма да бъдат обсъждани.

1. Lex fori

Подчиняването на приложимото право към прихващането на правото на сезирания съд поражда в съзнанието на юрист, възпитан в традициите на континенталните правни системи, естествен скептицизъм. Компенсацията в континенталните правни системи е **институт на материалното право. Следователно приложимото към него право трябва да бъде определено чрез методите на международното частно право.** Ако беше процесуален институт, то този въпрос изобщо не би бил предмет на такава интересна дискусия — в този случай сезираният съд автоматично би прилагал своите процесуални правила. Наред с това, прилагането на lex fori към компенсацията **би позволило „пазаруване на съд“ и би облагодетелствало винаги ищеца.** Защото ищецът в рамките на предоставените му процесуални възможности избира кой съд да сезира, а оттук — и неговите правила за прихващането. В зависимост от своето желание или опасение от прихващането ищецът би могъл да се обърне към този съд, който е съответно по-малко или повече благосклонен към прихващането. Освен това, ако всяко от вземанията се урежда от различно право, ще е доста изненадващо за ответника погасяването на насрещните задължения да се окаже подчинено на правото на държава, която няма нищо общо със статута на нито едно от вземанията. Не трябва да се забравя и че в повечето континентални държави не е нужно прихващането да

се реализира по съдебен ред. Подчиняването на прихващането на правото на сезирания съд, при положение че за компенсацията не трябва да се сезира съд, прилича на **юридическа безсмислица** („non sequitur“), която определено не трябва да се споделя от законодателя.

В подкрепа на прилагането на закона на сезирания съд може да се изтъкне само **удобството за правоприлагащия орган**. Но в съвременното общество, в което държавата не трябва да мисли толкова за себе си, колкото за своите граждани, една такава мотивация при възприемане на дадено позитивноправно разрешение би била неоправдана.

Недостатъчната убедителност на прилагането на *lex fori* към прихващането е осъзната дори във Великобритания, където се препоръчва компенсацията да се квалифицира като институт на материалното право, съответно спрямо нея да се прилагат самостоятелни стълкновителни норми²⁴.

2. Приложимото право към пасивното вземане

Основният аргумент в подкрепа на това разрешение е **същността на института на прихващането**. При него са срещуположени двама кредитори: извършващият волеизявление за прихващане е кредитор по активното вземане, а търпящият прихващането — кредитор по пасивното вземане. Кредиторът по активното вземане се е възползвал от преимуществото на атаката, извършвайки пръв едностранната правна сделка по компенсиране. Той е избрал момента и мястото на компенсиране — пред съд или извънсъдебно. Направеното волеизявление, стига да е достигнало до насрещната страна, поражда действие. Прихващането не изисква постигане на съгласие. То може да се осъществи независимо от волята на пасивния кредитор. Пасивният кредитор само търпи прихващането. В резултат на едностранното волеизявление на другата страна той „губи“ своето вземане, а едновременно с това и гаранционната функция, която то изпълнява²⁵. От двамата кредитори той се намира в относително по-неизгодната позиция. Поради това **неравномерно разпределение на силите между двамата кредитори** при определянето на приложимото право към компенсацията **международното частно право би могло да предостави на пасивния кредитор „оръжието“ на собственото приложимо право**. Така на ниво „приложимо право“ ще се постигне по-голям баланс в сравнение с този, който материалното право предоставя. И като цяло се предполага, че така ще се стигне до най-справедливото крайно разрешение по повод на прихващането. В крайна сметка чрез прилагането на правото на пасивното вземане неговият кредитор няма да бъде лишен от защитата, която това право му предоставя.

Освен това би могло да се твърди, че извършвайки прихващането, кредиторът по активното вземане **конклюдентно „приема“ статутът на прихва-**

щането да зависи от правото на пасивното вземане²⁶. Наред с това той има възможност да предвиди, че за прихващането ще се прилага правото на пасивното вземане. Което допринася за увеличаване на правната сигурност между страните и като цяло в гражданския оборот.

Срещу така изтъкнатите аргументи в подкрепа на прилагането на правото на пасивното вземане се изтъкват **две основни възражения**²⁷. Според първото посоченото по-горе разрешение **не би могло да се прилага при прихващането, което настъпва автоматично въз основата на закона** (разрешението, познато в романските държави — вж. т. I.2). Тази невъзможност произтича от една друга невъзможност: да се определи кое е активно и кое — пасивно вземане. Второто възражение е свързано със **случайността, която е свързана с извършването на волеизявлението за прихващане**. Всеки кредитор има право да го стори, но който е пръв, определя и приложимото право. Като се има предвид, че ако насрещното лице би действало малко по-рано, резултатът би бил много по-различен.

Смятам, че **тези две възражения не могат да се възприемат напълно**. Могат да им бъдат противопоставени следните аргументи. Както вече беше посочено, автоматичната компенсация в държавите от романската правна система се възприема от самите тях като не особено удачна и поради това се изисква допълнително волеизявление за нейното осъществяване, което трябва да бъде направено по съдебен ред (вж. т. I.2.). Следователно **и тук има лице, което е активно, и такова, което е пасивно**. Поради това ще може да се определи кое от вземанията е пасивно и кое — активно. Отново ще се стигне до дебалансиране на иначе равностойните права на кредиторите. А този дисбаланс може да се поправи, като се използва механизмът на международното частно право, и по-точно — на приложимото право.

Що се отнася до становището за случайността на волеизявлението — не мисля, че е работа на правото да пази субектите от собственото им нехайство. Щом едно лице се е възползвало от предоставените му права или е действало, то е било длъжно да съобрази всички плюсове и минуси на своето поведение. Ако не го е сторило — това е за негова сметка. **Юридическите действия не могат да се определят никога като случайни**.

3. Приложимото право към активното и към пасивното вземане — кумулативната теория

В подкрепа на теорията, че приложимото право към прихващането трябва да се урежда от правото на пасивното, но и от правото на активното вземане, се изтъква чл. 10 от Римската конвенция (съответстващ на чл. 102 КМЧП). В тази разпоредба е заложен принципът, според който **възникването, действието и основанията за погасяване на вземането се уреждат**

от едно и също право. Прихващането представлява основание за погасяване на двете вземания и поради това то може да се допусне само тогава, когато са изпълнени предпоставките за прихващане както на едното приложимо право, така и на другото приложимо право²⁸. Освен това се счита, че това разрешението допринася за **правната сигурност и не води до предпочитане на единия кредитор пред другия.** Приема се още, че кумулативната теория може да се прилага **безпроблемно и в случаите на законово прихващане**²⁹.

В германската теория на международното частно право кумулативната се разделя на два подвида — „тежка“ и „лека“³⁰. В настоящия случай кумулативната би била „тежка“, ако се изисква за всяко едно от вземанията да са спазвани изискванията и на двете правни системи (т.е. правото на активното и правото на пасивното вземане). При „леката“ кумулативна всяко едно от вземанията се подчинява само на предпоставките на „своето“ приложимо право и не е необходимо да отговаря на условията, които правото на другото вземане поставя. Очевидно е, че чл. 10 от Римската конвенция и чл. 102 КМЧП са по-близко до „леката“ кумулативна — всяко вземане се погасява по правилата на приложимото към него право.

Срещу кумулативната теория може да се възрази, че тя **затруднява осъществяването на прихващането** в гражданските и търговски отношения, имащи международен елемент. Причината е ясна — **прихващаният кредитор е ограничен във възможността си да компенсира не само от приложимото за пасивното вземане право, но и от неговото собствено.** В крайна сметка **това разрешение води също до предпочитане на една от страните** — и парадоксално — това е кредиторът по пасивното вземане. Прихващането се осъществява без неговата воля, но то може да настъпи не само когато правото на неговото вземане го позволява, но и ако едновременно с това прихващането е възможно и според правото на активното вземане. Кредиторът по пасивното вземане се явява защитен не само от собственото си право, но и от правото на насрещното вземане, и в крайна сметка прекалено защитен — до степен да се окаже допустима само доброволната (двустранна) компенсация. Основателно в тази връзка може да се направят и следните логически разсъждения: ако отношението нямаше международен елемент, кредиторът по пасивното вземане би бил защитен само от собственото си право, а ако има международен елемент — правото на още една друга държава се грижи за неговата сигурност! Не сме ли изправени пред хипотеза, много сходна на поговорката: „Царят дава, пъдарят — не“? Мисля, че кумулативната теория защитава повече, отколкото е нужно, което е за сметка на динамиката на оборота. Правната система, която предвижда най-тежки предпоставки към прихващането, ще се окаже и най-властното приложимо право. Което означава, че либералните правни системи в частноправните отношения с международен

елемент ще трябва да отстъпят. А в развитието на международната търговия се наблюдава тъкмо обратното — стремеж към максимална бързина и опростеност в общуването между стопанските субекти. Международното частно право не съществува изолирано от тези процеси. Поради което при избора на привръзка, която да определя приложимото право към прихващането, този аргумент не трябва да бъде подценяван.

Що се отнася до аргумента за **повишаването на правната сигурност**: тя се постига, когато всички държави използват една и съща двустранна стълкновителна норма. Не е необходимо тази стълкновителна норма да бъде непременно кумулативна и да се опитва да насочва едновременно към няколко правни системи.

На последно място, срещу прилагането на кумулативната теория може да се възрази, че тя твърде вероятно може да доведе до **вътрешно противоречие между материалноправни разрешения** на едновременно прилаганите правни системи. Например ако едното приложимо право предвижда действие *ex tunc*, а другото — *ex nunc*. В такава ситуация съдът ще бъде в невъзможност да съчетае несъвместимите последици и ще бъде отново принуден да избира. Това не би се случило, когато приложимото право е само едно.

IV. Изводи

В българското международно частно право няма позитивноправна уредба на приложимото право към прихващането. До създаването ѝ българските правоприлагащи органи ще трябва да запълнят тази празнота чрез спазването на чл. 2, ал. 2 КМЧП, а именно: като дирят критерии, които да посочат държавата, с която отношението се намира в най-тясна връзка. В случая отношението на прихващане се състои от две „под-отношения“ — отношението, свързано с активното вземане, и отношението, свързано с пасивното вземане. Когато двете вземания се уреждат от едно и също приложимо право, разрешението е тривиално — ще се прилага именно това право. Ако обаче активното вземане се регламентира от едно приложимо право, а пасивното — от друго — правоприлагащият орган ще трябва да се замисли. Основание да приложи собственото си право няма. Той ще трябва да избере дали да предпочете едно от тези отношения и да приложи „неговото“ право, или да не избира, а да приложи „на куп“ и двете приложими правни системи. Второто разрешение (кумулятивната теория) мами със своята простота, идееща от всяка примирителна концепция. Но тя води към дебрите на успоредното прилагане на две правни системи и към несправедливостта на прекомерното предпочитане на кредитора по пасивното вземане. Първото разрешение изисква избор. Изборът е труден, когато има прекалено много равностойни аргументи за всеки от предметите на избор. Направеното изложение показва, че при предпочитане на едното от двете взе-

мания преобладаващият брой основания насочват към **правото на пасивно-то вземане. Именно то трябва да се прилага към прихващането (към неговата допустимост, предпоставките за извършването му и към неговото действие)**³¹.

Позитивноправното разрешение на въпроса за приложимото право към прихващането ще бъде дадено съвсем скоро. То ще дойде от правото на ЕС и по-точно от ревизираната Римска конвенция — която ще се превърне в прилагащ се непосредствено в държавите-членки регламент. До неговото приемане обаче българското международно частно право не трябва да чака безмълвно, а да има собствена позиция, която да може аргументирано да защити.

БЕЛЕЖКИ

¹ Тук се разглежда класическата хипотеза на компенсацията, осъществявана едностранно от единия кредитор. Договорната компенсация не е включена в изследването.

² Съществуването на вземанията се урежда от приложимото за всяко едно от тях право, поради което този въпрос е извън предмета на изследването.

³ Обн., ДВ, бр. 42 от 17 май 2005 г.

⁴ От 19.06.1980 г., пълен текст, декларации и приложения в OJ, C 27/1998.

⁵ Вж. сравнителноправно **Zimmermann, R.** Die Aufrechnung. —In: Festschrift für Dieter Medicus zum 70. Geburtstag, 1999, S. 718.

⁶ Текстът на английски и български може да бъде открит в сп. „Търговско право“, бр. 1 от 2005 г.

⁷ Вж. **Таков, К.** Принципите на европейското договорно право (Principles of European Contract Law) — кратко представяне. — Търговско право, 2005, № 1.

⁸ Такава е била уредбата и у нас според чл. 191 от стария ЗЗД — вж. по-подробно **Кожухаров, А.** Облигационно право. Общо учение за облигационното отношение. Книга втора. Нова редакция, Герджиков, О., 1992, с. 6.

⁹ Ако вземанията не са ликвидни или изпълняеми компенсацията може да се осъществи само по съдебен ред, но тогава ще е необходим и конекситет между вземанията.

¹⁰ За уредбата във Франция вж. **Terré, Simler, Lequette.** Droit civil — Les obligations. 8 éd. 2002, Rz. 1390 ff, както и **Zimmermann, R.** Op. cit., S. 712.

¹¹ Вж. **Zimmermann, R.** Op. cit., S. 718.

¹² Вж. **Derham, S.** The law of set-off. 3rd ed. 2003, p. 23ff.

¹³ Вж. **Goode, R.** Legal Problem of Credit and Security. 2 ed. 1988, p. 138, **Zimmermann, R.** Op. cit., S. 710.

¹⁴ За Германия вж. **Staudinger, M.** Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen, Art. 27—37.13 Auflage. 2002, Art. 32, Rz. 61, **Kegel, S.** Internationales Privatrecht. 9 Auflage. 2004, S. 752, **Siehr, K.** Internationales Privatrecht. 2001, S. 223, както и решенията на BGH, in: Neue Juristische Wochenschrift, 1994, S. 1416, за Австрия — вж. **Rummel, S.** Internationales Privatrecht. 3. Auflage. 2001, S. 67.

¹⁵ Вж. **Lagarde, P.** — Rev. crit. dr. int. pr., 1991, p. 334 — цитирано по **Staudinger, M.** Op. cit., S. 494.

¹⁶ Вж. **Dacey, M.** The Conflict of Laws. 13. ed. Vol. I, 2000, Rn. 7—031.

¹⁷ Вж. **Тодоров, Т.** Международно частно право. Субекти, имущества задължения. С., 1993, с. 399.

¹⁸ Вж. **Тодоров, Т.** Цит. съч., с. 399.

¹⁹ Вж. Зелена книга за трансформиране на Конвенцията от Рим за приложимото право към договорните задължения в инструмент на общността, както и за нейното актуализиране — 14.01.2003, КОМ (2002), 654.

²⁰ Вж. въпрос № 20 от Зелената книга, с. 50—51.

²¹ Вж. **Jud, B.** Die Aufrechnung im internationalen Privatrecht. — IPRax, 2/2005, S. 106.

²² Commission/CCRE, решение от 10.07.2003 г. по дело C-87/01 P, Rec. 2003, р. I-7617, цитирано по неофициалната версия, публикувана на електронната страница на CEO (www.curia.eu.int).

²³ Commission/CCRE, т. 61.

²⁴ В този смисъл вж. **Dicey and Morris.** The Conflict of Laws. 13th ed. Vol. 2, 2000, p. 1268.

²⁵ Вж. **Кожухаров, Ал.** Цит. съч., с. 5.

²⁶ **Kegel, S.** Op. cit., S. 753.

²⁷ Вж. **Jud, B.** Op. cit., S. 107.

²⁸ Вж. **Jud, B.** Op. cit., S. 108, **Mayer, H.** Droit international privé. 7 éd. 2002, Rz. 749.

²⁹ Вж. **Jud, B.** Op. cit., S. 107 и 108.

³⁰ Вж. **Jud, B.** Op. cit., S. 108.

³¹ Естествено, съществуването на участващите в прихващането вземания ще се урежда от приложимото към тях по същество право.

COMPENSATION IN INTERNATIONAL PRIVATE LAW

By Boryana Mousseva

Summary

Bulgarian international private law does not contain positive legal regulation of the law applicable to compensation. The article herein recommends the application of the law regulating the “passive” debt (i.e. debt subject of compensation). Such an arrangement considers the less favourable position of the debtor against whom a compensation statement is made. The debtor who is making compensation has the advantage of the “attack”; therefore the debtor who sustains the compensation shall be defended by his applicable law. Besides, by making compensation the debtor of the “active” debt tacitly agrees to the applicability of the law of the “passive” debt. It could be sustained that this applicable law is predictable and acceptable for both parties. In any case it’s better than the other ways for determining the applicable law (the cumulative application of both the law of the “passive” debt and that of the “active” one would overcomplicate the compensation; as regards their alternative application or the application of the law regulating the “active” debt, would have disregarded the interest of the “passive” creditor.

ПРОБЛЕМИ НА ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО

ПОСТРАДАЛИЯТ ПО НОВИЯ НПК

Маргарита Чинова*

I. Новият НПК легално разреши спора в доктрината и практиката дали нашето процесуално право познава фигура „пострадал“. Според чл. 74, ал. 2 НПК „пострадал е лицето, което е претърпяло имуществени или неимуществени вреди от престъплението“. Поставя се въпросът дали пострадалият е физическо лице или може да е и юридическо лице. Аргументите, че **пострадал е само физическо лице**, са два и са почерпени от самия закон: първо, според чл. 74, ал. 2 НПК при смърт на лицето, претърпяло вреди от престъпление, правото на пострадалия преминава върху неговите наследници. Само физическо лице има наследници. Юридическите лица не умират, тяхното съществуване може да се прекратява и те имат не наследници, а правоприменици. Втори аргумент — когато се предоставят процесуални права на юридическо лице, пострадало от престъпление, НПК си служи с друг израз — „ощетеното юридическо лице“, а не употребява същото понятие — „пострадал“.

Пострадалият и ощетеното юридическо лице имат права само на досъдебната фаза. В съдебната фаза ощетеното юридическо лице може да вземе участие в процесуалното качество на граждански ищец, а пострадалият — като частен обвинител или като граждански ищец, или и в двете процесуални качества едновременно. Затова е верен изводът, че поня-

---

* Професор в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“, доктор по право.

тията „пострадал“ и „ощетено юридическо лице“ се използват за обозначаване на лицето, претърпяло вреди от престъпление, на което НПК предоставя процесуални права на досъдебната фаза. В този смисъл онези части от тълкувателно решение № 2/2002 г. на ВКС, в което се прави изводът, че „Наказателно-процесуалният кодекс не познава процесуално качество пострадал“, не могат да се прилагат при действието на новия НПК.

В Рамковото решение на Съвета на Европейския съюз относно положението на жертвите в наказателните процедури, ратифицирано на 15.03.2001 г., е дадена дефиниция на понятието „жертва“ — „*физическо лице*, претърпяло вреди чрез увреждане на неговия физически или психически интегритет, морално страдание или материална загуба, пряко причинени от действие или бездействие, обявено за престъпление по националното законодателство“. В българския НПК *този стандарт е надвишен*, защото не само физическо, но и юридическо лице, претърпяло вреди от престъпление, има процесуални права на досъдебната фаза като ощетено юридическо лице, а в съдебната фаза — като граждански ищец.

II. Неправилно е да се поддържа тезата, че пострадал или ощетено юридическо лице на досъдебното производство е *лице, което е претърпяло вреди, но съставомерни вреди*. Различно е положението на частния обвинител и гражданския ищец в съдебната фаза, които могат да се конституират в това им процесуално качество и когато са претърпели и *вреди, които не са елемент от състава на престъплението*. **Няма разлика в процесуалната правоспособност** на едно лице да се установи на досъдебната фаза като пострадал, а в съдебната — като частен обвинител и/или граждански ищец, а ощетеното юридическо лице — като граждански ищец. Аргументите за верността на този извод са изведени от самия закон. В новия НПК и за трите фигури процесуалната правоспособност е очертана по идентичен начин — „лице, което е претърпяло имуществени или неимуществени вреди от престъплението“ (чл. 74, ал. 1 НПК — за пострадалия, и чл. 76 НПК — за частния обвинител). Вярно, че за гражданския ищец процесуалната правоспособност е очертана без нарочно указване, че вредите са имуществени или неимуществени (чл. 84, ал. 1 НПК). Използвано е общото понятие „вреди“, което обаче несъмнено означава, че те могат да бъдат както имуществени, така и неимуществени. Процесуалната правоспособност на юридическото лице не е дефинирана специално, но използваната дума „ощетено“ сочи неговата правоспособност. „Ощетено“ означава, че юридическото лице е претърпяло вреди, които могат да са само имуществени, доколкото юридическите лица не могат да преживяват болки и страдания, чрез които се съизмерват неимуществените вреди и които се определят по справедливост. Освен това думата „щета“ в

правото се използва за обозначаване на имуществената вреда. Както за пострадалия и ощетеното юридическо лице, така и за частния обвинител и гражданския ищец *не става въпрос да са претърпели съставомерни или несъставомерни, а имуществени или неимуществени вреди, които обаче са причинени пряко и непосредствено от престъплението.*

Затова може да се направи **извод**, че от гледна точка на процесуалната правоспособност *пострадал на досъдебното производство е лицето, което може да се конституира в съдебната фаза като частен обвинител и/или граждански ищец, а ощетеното юридическо лице е това, което може да се конституира като граждански ищец.* В този смисъл е и константната практика на ВКС — пострадал, който има право да обжалва постановлението на прокурора за прекратяване на производството, е лицето, което в съдебната фаза може да участва като частен обвинител и граждански ищец (р. № 596—2002—II н. о. и тълкувателно решение № 2 от 2002 г. на ВКС).

Първата предпоставка лицето, претърпяло вреди, да участва на досъдебното производство, е то да е **образувано или да е започнало разследване** в хипотезите, когато производството се счита за образувано. Това означава, че лицето може да вземе участие преди да е привлечен обвиняем и независимо, че разследването е започнало или производството е образувано срещу неизвестен извършител. Не може да се отрича участието на лицето, претърпяло вреди, само защото не са събрани доказателства за извършителя и да се правят изводи, че *след като по делото няма обвиняем, не може да има и пострадал или ощетеното юридическо лице.*

Втората предпоставка е вредите да са **последница от престъпното деяние**, по повод на което е образувано производството и **което е предмет на разследване**, а не от всяко друго престъпление. В наказателния процес могат да се претендират само вреди от престъпно деяние, поради което основанието на претенцията не може да е друго, освен *деликтно*. В този смисъл е и константната практика на Върховния съд (р. № 50—1976—I н. о.; р. № 1282—1976—III н. о.; р. № 514—1977—II н. о.; р. № 24—1980—II н. о.; р. № 76—1982—BK; р. № 248—1987—I н. о.; р. № 21—1994—I н. о.; р. № 704—2005—III н. о. ВКС; тълкувателни решения № 2 от 1997 г., № 1 от 1998 г. и № 2 от 2002 г.). Когато с престъпление по транспорта наред с тежки телесни повреди и смърт на няколко лица са причинени значителни имуществени вреди, пострадалото лице е легитимирано да предяви граждански иск за тях, независимо че те не са посочени в обвинението като отделен квалифициращ признак, защото *ex lege* се поглъщат от по-тежкия вредоносен резултат, очертан в правната квалификация на деянието (р. № 142—2004—II н. о., ВСК). Да се допусне да участва лице, което е претърпяло вреди, които обаче не са последница от деянието, за което се води разследването, означава да се затрудни разкриването

на истината, да се затрудни правото на защита на обвиняемия и да се забави производството.

Третата предпоставка е вредите да са **пряка и непосредствена последица от престъпното деяние**. Това не означава да са накърнени съставомерни интереси, т.е. вредата да е елемент от състава на престъплението, нито пък означава, че лицето, за да участва на досъдебното производство, трябва да е претърпяло несъставомерни вреди. **Обобщеното правило е: вредите, без значение дали са съставомерни или не, трябва да са пряка и непосредствена последица от деянието**. Това означава вредата да е последица от самото престъпно деяние. Не е налице пострадал или юридическо лице по смисъла на НПК, ако вредата, макар и да е във връзка с това деяние, е пряка последица от друга причина.

Затова добросъвестният приобретател на крадена вещ, който е претърпял евикция, не може да бъде пострадал, защото е претърпял вреди, но не от кражбата, а на договорно основание, и вредите не са пряка последица от престъпното деяние. При съставяне на официален документ, в който са удостоверени неверни обстоятелства (престъпление по чл. 311 НК), лицето, което се е ползвало от документа, не е пострадал по смисъла на НПК (р. № 596—2002—II н. о., ВКС). Отговорността на работодателя по Кодекса на труда за вреди, причинени от трудова злополука, е различна от гражданската отговорност за непозволено увреждане и затова не може да бъде предмет на граждански иск в наказателния процес (р. № 319—2004—I н. о., ВКС). В тези хипотези не може да има пострадал или ошетен юридическо лице и на досъдебната фаза. Но лицето, което е било мотивирано да склучи вредоносен за него договор чрез престъпление, например принуда, изнудване или измама, е претърпяло вреди не на договорно, а на деликтно основание, като вредите са пряка и непосредствена последица от самото престъпно деяние. Изнуденият да даде подкуп посредством злоупотреба със служебно положение може да участва като частен обвинител и граждански ищец по делото за това престъпление (р. № 680—2004—I н. о., ВКС). Повредите, причинени на сградите при проникването в тях за извършване на кражба, са пряка и непосредствена последица от престъпната дейност и лицата могат да предявяват граждански иски (р. № 76—1981—гражданска колегия, ВКС). Във всички тези хипотези лицето, претърпяло вреди, може да участва като пострадал или ошетен юридическо лице и на досъдебната фаза.

За лицето е необходимо да са настъпили *реални вредни последици*. Възможността *от бъдещо настъпване на вреди* не е достатъчно за валидно конституиране на това лице в процесуалното качество на пострадал (р. № 301—2003—I н. о., ВКС) или ошетен юридическо лице.

Все в тази връзка е важно и друго правило, утвърдено в практиката на съдилищата. Когато *вредата е причинена от няколко лица в съучастие*, претенцията може да се насочи към всички, изцяло към някои от тях или към всеки за онази част от вредата, за която е отговорен, с оглед на неговия отделен личен принос (р. № 203—2005—III н. о., ВКС).

Лицето, претърпяло вреди от престъпление, няма да може да участва като пострадал или ощетено юридическо лице, ако деецът *доброволно е репарирал причинената вреда*. Необходимо е обаче вредите да са възстановени на самото лице, на което са причинени, а не на всяко друго лице.

Когато вредите се дължат на *изцяло противоправното и виновно поведение на пострадалия*, той не може да участва в това качество на досъдебното производство. Процесуалната правоспособност обаче не отпада, ако пострадалият е допринесъл с виновното си поведение за причиняването на вредата. Иначе казано, съпричиняването на вредата не е основание пострадалият съпричинител да не може да участва като пострадал по делото.

Пострадали на досъдебното производство могат да бъдат и **наследниците на физическо лице**, претърпяло вреди от престъпление (чл. 74, ал. 2 НПК). За определянето на *кръга от наследниците*, които могат да участват като пострадали на досъдебното производство, ще остане *важима цялата практика на Върховния съд* за наследниците, които могат да се конституират в качеството на частен обвинител или граждански ищец в съдебната фаза на процеса.

Като се има предвид тази практика, във връзка с **имууществените вреди** ще е важно същото правило — наследниците, които могат да се конституират в съдебната фаза като частен обвинител и граждански ищец, имат на досъдебната фаза правата на пострадали. Това са наследниците, които са лишени от издръжката на лицето, на което е причинена смъртта като пряка последица от престъпното деяние — родителите, включително вторите майка и баща; децата, включително осиновените; съпрузите; лицето, с което пострадалият е живял на съпрузески начала. Не могат да претендират за имуществени вреди, поради което не могат да бъдат и пострадали на досъдебната фаза, братята, сестрите и внуците.

Във връзка с претърпените от наследниците на пострадалия **неимуществени вреди** също ще остане важима в пълна мяра цялата практика на Върховния съд. Граждански иск за лични неимуществени вреди могат да водят наследниците, които са претърпели болки и страдания по повод загубата на близкия човек. Става въпрос за най-близките роднини на пострадалия, а именно съпруг, възходящи и низходящи — те могат да участват на досъдебното производство и като пострадали. Този иск се предявява само когато в резултат на престъплението пострадалият е починал, а не и в случаите, когато не

е настъпила смъртта, а пострадалият е претърпял телесно увреждане, което не е в причинна връзка с настъпилата смърт.

Физическите болки и морални страдания от телесното увреждане са лични и за тях близките на пострадалия нямат право да искат обезщетение за неимуществени вреди (р. № 498—1980—I н. о., ВС). Те обаче могат да продължат предявения вече иск за неимуществени вреди от наследодателя, който е починал след предявяването на същия (р. № 55—1980—I н. о., ВС). Когато пострадалият от престъплението е предявил иск за неимуществени вреди от телесни увреждания и в течение на наказателния процес почине, неговите наследници могат да продължат иска. Личната преценка да се предяви или не този искът вече е направена лично от увредения с предявяването на иска, затова наследниците могат да го продължат (р. № 559—1979—I н. о., ВС). Същите правила ще важат и за досъдебната фаза. Пострадалият или неговите наследници, които са претърпели вреди от транспортно престъпление, могат да предявят иск за съвместно разглеждане в наказателния процес срещу прекия причинител на вредите и този, който му е възложил работата, при която те са причинени (р. № 230—1985—III н. о., ВС). Иск за неимуществени вреди от телесни повреди могат да предявят в наказателния процес само увредените, затова само те могат да участват на досъдебното производство като пострадали. Техните наследници могат да продължат такъв иск, а не и за пръв път да го предявяват (опр. № 94—1991—I н. о., ВС). Внуците на пострадалия от престъплението не са от кръга на лицата, които имат право на предявяват граждански иск за неимуществени вреди (р. № 19—1994—II н. о., ВС), поради което не могат да бъдат пострадали и на досъдебната фаза. Наследниците на гражданския ищец могат да встъпят и да поддържат предявения от него иск, но не и да предявяват иск за обезщетение в по-голям размер (р. № 85—1994—I н. о., ВС).

Когато съставомерният резултат е смърт на пострадалия и е изминало известно време след извършване на деянието, предмет на обвинението, *вредите за наследниците на починалия настъпват към деня на неговата смърт*. От този момент те се дължат заедно със законната лихва от същия ден при изпадане в забава (р. № 1—1994—III н. о., ВС).

В тази връзка е важно, че *докато трае досъдебното производство, не тече погасителна давност* за вземания от непозволеното увреждане, причинило вредите (р. № 456—2000—I н. о., ВСК).

III.1. Правата на ощетеното юридическо лице на досъдебната фаза са: правото да бъде уведомено за отказа да се образува досъдебно производство (чл. 213, ал. 1 НПК) и да обжалва този отказ пред прокурор от по-горестоящата прокуратура (чл. 213, ал. 2); правото да поиска обезпечаване на

бъдещ граждански иск, който ще предяви в съдебната фаза (чл. 73, ал. 2 НПК); правото да получи препис от постановлението за прекратяване на досъдебното производство и да го обжалва пред съда (чл. 243, ал. 3 и ал. 6 НПК).

В тази връзка могат да се направят следните изводи. **Първо**, ошетеното юридическо лице *няма право да участва в хода на разследването* под каквато и да било форма. Вярно, че то може да поиска обезпечаване на бъдещ иск, но по реда на ГПК и от съответния първоинстанционен съд, за което органите на досъдебното производство нямат задължения. **Второ**, за правото на юридическото лице да поиска обезпечаване на бъдещ иск *не са предвидени гаранции*, което означава, че така регламентираното право е всъщност правно нищо. Органите на досъдебното производство нямат предписано задължение нито да информират юридическото лице, че е образувано или започнало наказателно производство, нито че има право да поиска обезпечаване на бъдещ иск, който може да предяви в съдебното производство. Своевременното упражняване обаче на това именно право е от изключително значение, защото винаги съществува риск обвиняемият да прехвърли цялото си имущество, което ще направи невъзможно същото да послужи като обезпечение за причинените от него вреди. Затова, независимо от липсата на изрично задължение, юридическата логика и справедливост налагат прокурорът да уведомява пострадалото юридическо лице, че е образувано производство и е започнало разследване, при това във всички случаи, независимо кой е подал сигнала — пострадалото или всяко друго лице или орган. **Трето**, *разследващият орган няма каквото и да било задължения, свързани с осигуряване правата на пострадалото юридическо лице, а прокурорът е длъжен единствено да го уведоми за отказа да се образува досъдебно производство и да му изпрати препис от постановлението за прекратяване на същото*.

2. Правата на пострадалия са изчерпателно регламентирани в чл. 75, ал. 1 НПК.

На първо място е правото „**да бъде уведомен за правата си в наказателното производство**“. Законът не поставя изисквания за начина на уведомяването. Правата на пострадалия например могат да бъдат предварително записани в протокола за разпита му като свидетел. Но това не би била най-добрата практика. Когато той се разпитва като свидетел не в началото на разследването, а по-късно, ще бъде лишен от възможността да познава правата си до този момент и съответно да ги упражни. Затова правилното тълкуване на чл. 75, ал. 1 НПК означава пострадалият да бъде уведомен за правата си едновременно с уведомяването, че е образувано досъдебно производство. При това съобщаването трябва да съдържа уведомяване и за правото му да участва в съдебното производство като частен обвинител или като граждански ищец, защото разпоредбата изисква да бъде уведомен за правата, които има

не в досъдебното, а в наказателното производство. Освен това уведомяването на пострадалия за правата му в наказателното производство *не означава да бъдат посочени правата му по чл. 75, ал. 1 НПК, така както са редактирани в текста*. Разпоредбата не изброява изчерпателно тези права, тя съдържа *препращане* и към други права на пострадалия по други текстове на НПК. Затова в уведомяването трябва да бъдат посочени всички конкретни права, при това изчерпателно.

На второ място е правото на пострадалия „**да получи защита за своята сигурност и тази на близките си**“ (чл. 75, ал. 1 НПК). Правилното тълкуване на текста означава — по искане на лицето или с негово съгласие да му бъде осигурена лична физическа охрана от органите на МВР или да бъде разпитан като анонимен свидетел, със запазване в тайна на неговата самоличност, когато са налице достатъчно основания да се предполага, че в резултат на свидетелстването е възникнала или може да възникне реална опасност за живота или здравето му, или за живота и здравето на неговите възходящи, низходящи, братя, сестри, съпруг или лица, с които се намира в особено близки отношения (чл. 123 НПК). Задължително трябва да бъде информиран и за правото му да бъде включен, както и неговите възходящи, низходящи, братя, сестри, съпруг или лица, с които се намира в особено близки отношения, в програма за защита при условията и по реда на Закона за защита на лица, застрашени във връзка с наказателно производство. Освен това с новия НПК — „по предложение на прокурора със съгласието на пострадалия или по искане на пострадалия съответният първоинстанционен съд може да забрани на обвиняемия да доближава непосредствено пострадалия“ (чл. 67 НПК).

Друго право на пострадалия по чл. 75, ал. 1 НПК е „**да бъде информиран за хода на наказателното производство**“. Това право е регламентирано условно, при две предпоставки — ако пострадалият е поискал това и ако е посочил адрес за призоваване в страната. Да бъде информиран за хода на наказателното производство *не означава да бъде уведомяван за всяко действие, което предстои да бъде извършено, а само за тези действия, които ще му осигурят възможност да знае самото развитие на процеса*.

На първо място, без съмнение, действие, свързано с *хода* на производството, е *образуването на делото*, а уведомяването за това действие е и предпоставка за упражняване на всички останали процесуални права. За специалното уведомяване, че е образувано производство, не може се изисква пострадалият да е поискал това и да е посочил адрес за призоваване в страната, без значение дали сигналът е подаден от него или от всяко друго лице или орган. Едва след като бъде служебно уведомен, че е образувано делото, той може да реализира правото си да поиска да бъде информиран за хода на същото и да посочи адрес за призоваване в страната.

Отказът да се образува досъдебно производство, предявяването на разследването, прекратяването, спирането, както и образуването на съдебно производство по внесен обвинителен акт също несъмнено са действия, свързани с хода на производството. Забележително е, че в НПК освен това има самостоятелни разпоредби, на основание на които пострадалият да бъде уведомяван за тези действия (чл. 213, ал. 1, чл. 227, ал. 3, чл. 243, ал. 3, чл. 244, ал. 3 и чл. 255, ал. 1 НПК).

Въпросът е дали с уведомяването за тези действията, описани по-горе, се изчерпва правото на пострадалия да бъде информиран за хода на наказателното производство, или той трябва да бъде уведомяван още и за привличането на обвиняем, и за престъплението, в което е обвинен. За правилния отговор на въпроса е необходимо позоваване на чл. 4, т. 2, б. „б“ от Рамковото решение на Съвета на Европейския съюз от 15.03.2001 г. Според това решение всяка държава гарантира на пострадалия, ако е изразил воля за това, да бъде информиран за започналата процедура и основната информация, която ще му позволи при възбудено наказателно преследване да знае развитието на наказателния процес, относно лицето, срещу което е възбудено наказателно преследване, и конкретното деяние, в което е обвинено, освен когато в изключителни случаи това може да навреди на доброто разследване по конкретното дело. Очевидно, че по европейските стандарти *привличането на обвиняем е действие, свързано с хода на производството*. Но уведомяването за това действие не е задължително, ако органът на досъдебното производство прецени, че по този начин ще се затрудни разследването. Именно в този смисъл трябва да се прилага разпоредбата на чл. 75, ал. 1 НПК, която установява правото на пострадалия да бъде информиран за хода на производството.

Друго право на пострадалия по чл. 75, ал. 1 НПК е **„да обжалва актовете, които водят до прекратяване или спиране на производството“**. Процедурата за това при прекратяването е подобно описана в чл. 243, ал. 3—7 НПК. Контролът е двуинстанционен — от първа и въззивна инстанция, и е контрол за обосноваността и законосъобразността на постановлението за прекратяване. Проблемът е, че делото се разглежда в закрито заседание, което прави невъзможно явяването на пострадалия, за да поддържа жалбата си. Контролът върху спирането е едноинстанционен и се осъществява по правилата на чл. 244, ал. 5 НПК. Производството е закрито и пострадалият, подал жалба, не може да вземе участие в него.

Разпоредбата на чл. 75, ал. 1 НПК установява и правото на пострадалия **„да участва в производството съгласно установеното в НПК“**. Очевидно става въпрос не за неограничено участие, а за строго лимитирано — само в случаите, предвидени в НПК. *Тези случаи са:* участието на пострадалия при предявяване на разследването (чл. 227, ал. 3 НПК); присъствието му при из-

вършване на действия по разследването (чл. 224 НПК); обжалване на постановленията на разследващия орган и на прокурора (чл. 200 НПК); искане за обезпечаване на бъдещия граждански иск (чл. 73, ал. 2 НПК).

На **първо** място е *участието на пострадалия при предявяване на разследването*, за да му бъдат предявени всички материали по делото за проучване и да направи своите искания, бележки и възражения (чл. 227, ал. 8 и чл. 229, ал. 1 НПК). Това право на пострадалия е твърде ограничено. Той се призовава за предявяване на разследването не служебно, а ако е направил искане за това (чл. 227, ал. 3 НПК). Неявяването на пострадалия или на неговия повереник, когато е редовно призован, без значение по какви причини, включително и по уважителни, не е основание за насрочване на ново предявяване (чл. 227, ал. 6 НПК). Освен това разследването не се предявява на пострадалия, ако не е намерен на посочения от него адрес. Няма значение и по какви причини не е намерен и дали ненамирането на адреса не е резултат от пропуски при призоваването.

На **второ** място е *участието на пострадалия при извършване на действия по разследването*. В тази връзка трябва да се прави разлика между действия, в които пострадалият участва, и действия, в които НПК предвижда или не неговото присъствие. Има действия по разследването, които могат да се извършат само с участието на пострадалия — разпита му като свидетел, разпознаване, следствен експеримент, вземане на образци за сравнително изследване и др. Но тези хипотези са различни от правото на пострадалия да присъства при извършването на действия по разследването по правилото на чл. 224 НПК, според което — „когато разпоредбите на този кодекс не предвиждат присъствието на...пострадалия или неговия повереник..., органът на досъдебното производство може да им разреши да присъстват, ако това няма да затрудни разследването“. Няма обаче нито едно действие по разследването, при извършването на което НПК да предвижда присъствието на пострадалия. Затова той може да присъства, но само с разрешение на съответния орган. Това разрешение се постановява при неограничена дискреция, т.е. възможност за преценка дали присъствието на пострадалия ще затрудни или не разследването. Тази преценка е винаги конкретна, за всеки конкретен случай и за нея трудно могат да се обобщят обективни критерии.

Тази разпоредба на чл. 224 НПК не означава, че държавният орган е длъжен да информира пострадалия за всяко действие по разследването, което предстои да бъде извършено. Негово задължение е да уведоми пострадалия за правата, които има в наказателното производство, да му ги разясни и да му осигури възможност да ги упражни (чл. 75, ал. 2 НПК). Така пострадалият, след като узнае правото си по чл. 224 НПК, може да го упражни, като депози-

ра едно общо искане да присъства при извършването на действията по разследването.

На **трето** място е *правото на пострадалия да обжалва постановленията на разследващия орган и на прокурора*. Според чл. 200 НПК „постановленията на разследващия орган се обжалват пред прокурора. Постановленията на прокурора, които не подлежат на съдебен контрол, се обжалват пред прокурор от по-горестоящата прокуратура, чието постановление не подлежи на обжалване“. Тази норма не сочи адресата на правото на обжалване. Няма обаче съмнение, че това може да е всяко лице, чиито права и законни интереси са накърнени с издаденото постановление — пострадалият и неговият повереник, обвиняемият и неговият защитник, свидетелят, вещото лице и т.н.

Освен това с тази норма за първи път се ограничава възможността за обжалване пред всеки горестоящ, включително до главния прокурор. Постановлението на прокурора може да се обжалва само пред прокурор от по-горестоящата прокуратура. Това разрешение е правилно, то ще бъде още една гаранция за срочното приключване на разследването. В същото време съществуват гаранции за отмяна или изменение на всяко постановление, което е незаконосъобразно и необосновано, независимо дали е обжалвано или не пред горестоящ прокурор. Става въпрос за разпоредбата на чл. 46, ал. 3 НПК, според която „по-горестоящият по длъжност прокурор и прокурорът от по-горестоящата прокуратура може писмено да отменя или изменя постановленията на непосредствено подчинените му прокурори“. Това е йерархическият институционален контрол, който се осъществява служебно и неограничено от всеки по-горестоящ прокурор над актовете и действията на непосредствено подчинените му прокурори.

На **четвърто** място е *правото на пострадалия да поиска обезпечаване на бъдещ граждански иск, който ще предяви в съдебното заседание* (чл. 73, ал. 2 НПК). Първоинстанционният съд се произнася еднолично, в закрито заседание, по реда на ГПК (чл. 73, ал. 2 НПК).

Последното право, регламентирано в чл. 75, ал. 1 НПК, е **правото на пострадалия да има повереник**.

На първо място е защитата на пострадалия от *свободно избран и упълномощен от него повереник*.

На досъдебната, а и на съдебната фаза, за лицето, претърпяло вреди от престъплението, НПК *не предписва* нито една хипотеза на *абсолютно задължителна безплатна правна помощ*, както е и за обвиняемия (чл. 94 НПК). Такава не може да бъде осигурена и на основание на Закона за правната помощ, защото според чл. 23 от този закон безплатното процесуално представителство „обхваща случаите, при които по силата на закон задължително се

предвижда адвокатска защита или представителство“. За пострадалия, частния обвинител и гражданския ищец, както е ясно НПК не предвижда абсолютно задължителна безплатна адвокатска помощ, поради което не може да им бъде осигурена такава и на основание на Закона за правната помощ.

Условно задължителна е защитата поради бедност, защото се назначава повереник на лицето, претърпяло вреди от престъплението, но при условие, че не е в състояние да заплати адвокатско възнаграждение, желае да има повереник и интересите на правосъдието налагат това. Такъв вид защита обаче, както е видно от чл. 100, ал. 2 НПК, се осигурява само за частния обвинител, частния тъжител, гражданския ищец и гражданския ответник, а *пострадалият на досъдебната фаза няма право на такава защита поради бедност*. На пострадалия се осигурява условно задължителна безплатна правна помощ, но само когато е малолетен, непълнолетен, недееспособен или ограничено дееспособен. Тази защита е също условно задължителна, защото съответният орган назначава особен представител — адвокат, но само когато интересите на тези лица са в противоречие с интересите на техните родители, настойници или попечители (чл. 101, ал. 1 и ал. 2 НПК).

Няма съмнение, че *за повереника на пострадалия ще важат всички общи правила, предвидени за повереника изобщо като процесуална фигура*. Става въпрос за чл. 100, ал. 3 НПК, според който „разпоредбите на чл. 91, 92 и 93 НПК се прилагат съответно и за повереника“. Това означава, че повереник на пострадалия може да е лице, което упражнява адвокатска професия, както и неговият съпруг, възходящ или низходящ роднина (чл. 91, ал. 1 и ал. 2 НПК). Повереникът на пострадалия може да се отвежда или самоотвежда по същите правила, както защитника (чл. 92 НПК). Хипотезите, при които едно лице не може да бъде повереник, са същите, при които едно лице не може да бъде защитник — ако е бил или е повереник и на друг пострадал и защитата на единия противоречи на защитата на другия; ако е представлявал или е давал съвети на друг пострадал, когато защитата, която му се възлага, противоречи на защитата на другия пострадал; ако е представлявал или е давал съвети на противната страна; ако е участвал в производството в друго процесуално качество; ако е съпруг, роднина по права линия без ограничение, по сребрена линия до четвърта степен или по сватовство до трета степен на съдия, съдебен заседател, прокурор или разследващ орган по делото (чл. 91, ал. 3 НПК). Всички правила за упълномощаването по чл. 93 НПК важат и за повереника на пострадалия — той се избира и упълномощава от пострадалия; пълномощното се изготвя в писмена форма и се подписва от пострадалия и повереника; повереникът може да заверява преписи от даденото му пълномощно и да преупъл-

номощава със съгласието на пострадалия друго лице за повереник; пълномощното важи за цялото наказателно производство, ако не е уговорено друго.

В тази връзка на практика ще се постави важният въпрос за *правата на повереника на пострадалия в хода на досъдебното производство*. Правата на защитника на обвиняемия са изчерпателно регламентирани в общите правила на закона (чл. 99, ал. 1 НПК), а за повереника такава разпоредба няма. Но този текст не може да се прилага съответно и за повереника, тъй като чл. 100, ал. 3 НПК не препраща към него. Затова ще е верен изводът, че **повереникът няма същите права като защитника** по чл. 99, ал. 1 НПК, а само правата, които са предвидени в различни текстове на закона. Това са: правото му да участва при предявяване на разследването (чл. 227, ал. 3 НПК) и да прави искания, бележки и възражения, след като проучи материалите по делото (чл. 229 НПК); да присъства при извършването на действия по разследването с разрешение на органа на досъдебното производство (чл. 224 НПК); да обжалва постановленията на разследващия орган и на прокурора, които накърняват неговите процесуални права (чл. 200 НПК).

Предвид изложеното, в тази връзка може да се направи и друг важен извод, че **повереникът няма право**: *първо*, да се запознава с делото и да прави необходимите извлечения, освен след като разследването е приключило и се извършва предявяване на същото; *второ*, да представя и да иска събиране на доказателства освен при предявяване на разследването; *трето*, да прави искания, бележки и възражения, освен след предявяване на разследването; *четвърто*, да обжалва актовете на органите на досъдебното производство, които накърняват правата и законните интереси на пострадалия; *пето*, да участва в действията по разследването, които се извършват с участието на пострадалия — разпит на пострадалия като свидетел, вземане на образци за сравнително изследване, разпознаване, следствен експеримент и др.

3. Доколко с така предоставените процесуални права пострадалият би могъл да защити ефективно правата и законните си интереси, е твърде съмнително. От една страна, правата на неговия повереник са твърде ограничени, а от друга — неговите собствени процесуални права — също. Така **пострадалият няма право**: *първо*, да се запознава с делото и да прави необходимите извлечения, освен след приключване на разследването при неговото предявяване; *второ*, да прави искания, бележки и възражения в хода на разследването, освен при предявяване на същото; *трето*, да представя и да иска събирането на доказателства, освен при предявяване на разследването; *четвърто*, да присъства повереникът му при извършване на действия по разследването с негово участие и да обжалва актовете, които накърняват неговите права и законни интереси.

С новия НПК голяма част от **европейските стандарти** във връзка с правата на пострадалия **бяха инкорпорирани и в българското законодателство**. Рамковото решение относно положението на жертвите в наказателните процедури на Съвета на Европейския съюз от 2001 г. (чл. 1) свързва понятието — „пострадал“ или „жертва“ само с физическо лице, а не и с юридическите лица. Затова новият НПК можеше да ограничи кръга на лицата, които могат да предявяват граждански иск в наказателния процес, *като се изключат юридическите лица*. По този начин наказателните дела няма да бъдат затруднявани, ще приключват своевременно, а юридическите лица ще предявяват своите искове по реда на ГПК.

Разпоредбата на чл. 3 от Рамковото решение създава задължение за националните власти да осигурят на пострадалите правото им **да представят доказателства във всички етапи на процеса** — един *стандарт, който е възприет наполовина*, защото с новия НПК те могат да представят и да искат събирането на доказателства, но не на всеки етап, а само след като е приключило разследването.

Текстът на чл. 4 от Рамковото решение предвижда правото на жертвите на **достъп до юридическа помощ и правни консултации** — стандарт, който бе синхронизиран с новия НПК чрез установяване на право на пострадалия да упълномощи повереник. Но според чл. 6 от Рамковото решение националните законодателства трябва да регламентират и хипотези, когато на пострадалия се осигурява безплатна правна помощ. И този стандарт е *инкорпорирани в НПК наполовина*. Първо, законът не предвижда нито една хипотеза на абсолютно задължителна защита в хода на целия наказателен процес за лицето, претърпяло вреди от престъплението, и второ, на досъдебната фаза пострадалият няма право на безплатна правна помощ поради това, че не е в състояние да заплати адвокатско възнаграждение (чл. 100, ал. 2 НПК).

В НПК не е регламентирано право на пострадалия да му бъдат **възстановени разноските**, които е направил в качеството си именно на пострадали, а този стандарт е задължителен по силата на чл. 7 от Рамковото решение. Според чл. 189, ал. 3 НПК, „когато подсъдимият бъде признат за виновен, съдът го осъжда да заплати разноските по делото..., както и разноските, направени от частния обвинител и гражданския ищец, ако са направили такова искане“. Съгласно чл. 190, ал. 1 НПК, „когато подсъдимият бъде признат за невинен или наказателното производство бъде прекратено, разноските по дела от общ характер остават за сметка на държавата“. Очевидно е, че разноските, които е направил пострадалият на досъдебната фаза, не се възстановяват при никакви хипотези, нито от подсъдимия, нито от държавния бюджет.

Прави впечатление, че чл. 3 от Рамковото решение гарантира **възможност пострадалите да бъдат изслушвани** в хода на наказателния процес, а

държавните власти да подлагат на разпит жертвите, но само доколкото това е необходимо. Според НПК на Франция лицата, които могат да се конституират като страна в съдебната фаза, между които е и пострадалият, се разпитват и поставят в очна ставка, но само с тяхното изрично съгласие и в присъствието на упълномощен адвокат (чл. 114 НПК). Според чл. 406 НПК на Германия при разпита на пострадалия пред съда и прокуратурата се разрешава присъствие на адвокат, а може да присъства и лице, ползващо се с доверието му, освен когато това може да застраши целта на разследването. По нашия НПК режимът на свидетелите е един и същ и *не са предписани каквито и да било особености, когато става въпрос за свидетел — пострадал от престъпно деяние*. Така например той няма право да откаже да свидетелства. Нещо повече, когато „не се яви на определеното място и време да даде показания, се наказва с глоба до сто лева и се довежда принудително за разпит“ (чл. 120, ал. 3 НПК). Освен това, когато „извън случаите по чл. 119 и чл. 121 откаже да свидетелства, се наказва с глоба до петстотин лева (чл. 120, ал. 4 НПК). Този свидетел може единствено да се консултира с адвокат, но само по въпроси, отговорите на които биха уличили в извършване на престъпление него или негови възходящи, низходящи, братя, сестри, съпруг или лице, с което той се намира във фактическо съжителство (чл. 122, ал. 2 НПК). От изложеното е очевидно, че и във връзка с този стандарт *не всичко е постигнато*.

Друг, при това значителен, проблем е, че на българското законодателство не е познат институтът на т.нар. „**публично обезщетение от държавата за причинени вреди от престъпни посегателства**“. Такъв институт задължително трябваше отдавна да бъде въведен, защото той е установен с конвенция на Съвета на Европа, приета през 1983 г., относно обезщетяването на жертви на насилствени престъпления. Съгласно чл. 2 от тази конвенция, когато възстановяването на вредите не може да бъде изцяло осигурено от други източници, включително поради неплатежоспособност на извършителя, държавата изплаща обезщетение за същите. Случаите са изчерпателно посочени — такова обезщетение се дължи в полза на лица, които са претърпели телесни увреждания или увреждания на тяхното здраве като пряка последица от умишлени насилствени престъпни деяния, както и на лицата, които са били на издръжка на починалия вследствие такова престъпление. Обезщетението се дължи не само когато възстановяването на вредите не може да бъде осигурено от други източници, включително поради неплатежоспособност на извършителя, но и когато той не може да бъде преследван или не може да бъде осъден независимо по каква причина.

IV.1. Правата на пострадалия на досъдебната фаза са **гарантирани чрез правомощието на съдията-докладчик да връща делото на прокурора за допълнително разследване**, когато е допуснато „отстранимо съществено нарушение на процесуални правила, довело до ограничаване на процесуалните права...на пострадалия или на неговите наследници“ (чл. 248, ал. 2, т. 3 НПК).

От цитираната разпоредба е очевидно, че *ограничаването на правата на повереника не подлежи на съдебен контрол*, защото не може да е съществено процесуално нарушение, респ. основание за връщане на делото за допълнително разследване. Причината за това е новото разрешение на НПК, че повереникът не е страна. Разпоредбата на чл. 253 НПК, която изброява страните, не сочи повереника като самостоятелна страна. След като не е страна в съдебното производство, повереникът не е и самостоятелен участник на досъдебната фаза. Тази законова конструкция обаче ще породи реални трудности и несправедливи практически резултати. Независимо че не се сочи като страна, без съмнение *повереникът има самостоятелни процесуални права, които са му предоставени от закона независимо и паралелно с правата на пострадалия*. Неосигуряването на правата на повереника обаче законът не свързва с допуснато съществено процесуално нарушение, което означава, че така регламентиранията права са правно нищо, след като законът ги предоставя, но не ги осигурява. От друга страна, е не по-малко важно, че *накърняването на правата на повереника винаги ще рефлектира неблагоприятно в правната сфера на пострадалия, чиито права и законни интереси той защитава*. Когато например повереникът не е бил допуснат да се запознае с материалите по делото при предявяване на разследването (чл. 227, ал. 8 НПК) или пък не му е осигурена възможност да направи искания, бележки и възражения по чл. 229, ал. 1 НПК, е очевидно, че по този начин е накърнено и правото на защита на пострадалия. Азбучна истина е, че ограничаването на процесуалните права на гражданите, които защитават чужди права и законни интереси, винаги ще рефлектира в правната сфера именно на тези лица. В този смисъл е и тълкувателно решение № 2/2002 г. на ВКС — „съдията-докладчик, а впоследствие и съставът на съда следва да съобразяват и нарушенията на правата на съответните защитници и повереници, доколкото процесуалната им функция се свежда единствено до обслужване на интересите на обвиняемия, съответно на гражданския ищец или ответник“. Затова разпоредбата на чл. 248, ал. 2, т. 3 НПК трябва да се тълкува разширително — съдията-докладчик следва да приеме, че е допуснато съществено процесуално нарушение не само когато то е довело до накърняване процесуалните права на пострадалия, но и когато е ограничило правата на неговия повереник.

2. Тази разпоредба на чл. 248, ал. 2, т. 3 НПК поставя като допълнително изискване допуснатото съществено процесуално нарушение **да е отстранимо**,

за да е налице основание за връщане на делото на прокурора за допълнително разследване. В тази връзка ще остане в пълна мяра важно тълкувателно решение № 2/2002 г. на ВСК, според което „процесуалното нарушение е неотстранимо, когато повтарянето на съответното процесуално действие е обективно невъзможно“. Съществено процесуално нарушение се отстранява чрез законосъобразно повтаряне на процесуалното действие, при което то е извършено. Същевременно според същото тълкувателно решение следва да се отчита, че понякога отстраняването на процесуалното нарушение задължително трябва да бъде последвано от повтаряне и на други процесуални действия, макар и формално те да са били извършени законосъобразно. „По принцип трябва да се съобразява правилото, че след отстраняването на причините за ограничаване на процесуалните права на обвиняемия, гражданския ищец и гражданския ответник, съответно на защитниците и поверениците на същите, следва да се предоставят условията, необходими за последващо пълноценно упражняване на предоставеното им от закона право на защита“. В тази връзка е важно и друго указание, дадено от ВКС в същото тълкувателно решение — допуснатото съществено процесуално нарушение трябва **да не е отстранено**. „Отстраненото нарушение не съставлява основание за връщане на делото в предходната процесуална фаза“.

3. При прилагане разпоредбата на чл. 248, ал. 2, т. 3 НПК ще се поставят и важни практически проблеми — **нарушаването на кои процесуални правила трябва да се оценява като съществено процесуално нарушение**, тъй като е довело до ограничаване правата на пострадалия, за да се яви основание за връщане на делото на прокурора за допълнително разследване.

На **първо** място е *неуведомяването на пострадалия за правата, които има на досъдебното производство* по чл. 75, ал. 1 НПК. В тази връзка възможните хипотези са три — пострадалият формално не е бил уведомен, но е взел участие в производството. Няма да е налице съществено процесуално нарушение, защото допуснатото нарушение, свързано именно с неуведомяването, е отстранено чрез фактическото участие на пострадалия в процеса. Втората хипотеза — пострадалият не е бил уведомен за правата, които има в досъдебното производство, но е бил информиран за хода на производството — че е образувано дело, че предстои предявяване на разследване и т.н. В тази хипотеза също няма да е налице съществено процесуално нарушение, защото то фактически е отстранено чрез уведомяването за действията по хода на разследването. Само в третия случай ще е налице съществено процесуално нарушение, когато пострадалият не е бил уведомен за правата, които има, нито за хода на производството, поради което не е могъл да вземе участие в същото и то е приключило с внасяне на обвинителен акт в съда.

Второ, когато пострадалият не е бил *информиран за хода на производството* (чл. 75, ал. 1 НПК), също невинаги ще е налице съществено процесуално нарушение. Когато той не е бил уведомен, че е образувано производство, но е участвал при предявяване на разследването и е имал възможност да се запознае с материалите и да направи своите искания, бележки и възражения, допуснатото нарушение е отстранено и е безпредметно връщането на делото за допълнително разследване само защото пострадалият не е бил уведомен за образуването му. Когато не е бил уведомен, че по делото има привлечен обвиняем, не е налице съществено процесуално нарушение. Както се опитах да докажа, уведомяването за това действие, макар да е свързано с хода на производството, не е задължително и зависи от преценката на разследващия орган дали ще се затрудни или не разследването. Когато обаче пострадалият не е бил уведомен за предявяването на разследването, винаги ще е налице съществено процесуално нарушение. Когато не е информиран за отказа да се образува досъдебно производство или за прекратяването и спирането, пострадалият може да бъде уведомен и по-късно и това няма да ограничи правото му на защита, защото срокът за обжалване тече именно от датата на уведомяването.

На **трето** място е *правото на пострадалия да участва в производството*, в случаите, предвидени в НПК (чл. 75, ал. 1 НПК).

От **процесуалните действия** *законът предвижда единствено участие* на пострадалия и на неговия повереник *при предявяване на разследването*. Съдията-докладчик ще приеме, че е допуснато съществено нарушение на процесуални правила, когато пострадалият не е бил редовно призован, макар да е направил искане за това и да е посочил адрес за призоваване в страната (чл. 227, ал. 3 НПК); когато не е била осигурена възможност на него или на неговия повереник да проучат материалите по делото по правилата на чл. 228 НПК, както и ако не е била осигурена възможност да направят искания, бележки и възражения (чл. 229, ал. 1 НПК) или наблюдаващият прокурор не се е произнесъл или се е произнесъл немотивирано по направените такива (чл. 229, ал. 3 НПК). Когато пострадалият и неговият повереник са редовно призовани, но не са се явили, независимо дали по уважителни или по неуважителни причини, и предявяването на разследването не е отложено, не е допуснато съществено нарушение на разпоредбата на чл. 227, ал. 6 НПК.

Няма нито едно **действие по разследването**, за което *НПК да предписва присъствието на пострадалия и на неговия повереник*. Те могат да присъстват на такива действия, но с разрешение на органа на досъдебното производство, ако това няма да затрудни разследването. Тази преценка не подлежи на съдебен контрол. Затова, ако на пострадалия и повереника е отказано да присъстват на действия по разследването, съдията-докладчик не може

да контролира тази преценка, поради което не може и да приема, че е допуснато съществено процесуално нарушение.

На **четвърто** място, правото на пострадалия да *обжалва постановлението на разследващия орган пред прокурора, а на прокурора — пред погорестоящия прокурор* (чл. 200 НПК), също не подлежи на съдебен контрол. Съдията-докладчик не може да приеме, че е допуснато съществено процесуално нарушение само поради формалния отказ на съответния орган да осигури възможност на пострадалия да обжалва едно или друго постановление в хода на разследването. Но съдебен контрол се осъществява индиректно, защото ако при извършване или неизвършване на действието, за което не е била осигурена възможност да бъде обжалвано, е допуснато ограничаване на правата на пострадалия, ще е налице съществено процесуално нарушение. И това е не защото не е била осигурена възможност за обжалване, а защото самото неизвършване на действието или при извършване на същото е допуснато процесуално нарушение, ограничило правото на защита на пострадалия.

Пето, съдията-докладчик винаги ще приеме, че е нарушено съществено правилото на чл. 75, ал. 1, НПК, ако на пострадалия не е била осигурена възможност да има *повереник*. Най-напред, става въпрос за случая, когато повереникът е бил редовно упълномощен и не са били налице основанията за отвод, и въпреки това органът на досъдебното производство не е допуснал неговото участие в процеса. Допуснато е обаче съществено процесуално нарушение и когато интересите на малолетния или непълнолетен пострадал и неговия родител, настойник или попечител са противоречиви, а органът на досъдебното производство не е назначил особен представител — адвокат (чл. 101, ал. 1 НПК). Същото е и когато пострадалият е недееспособен или ограничено дееспособен и интересите му противоречат на интересите на неговия настойник или попечител, и въпреки това не е бил назначен особен представител — адвокат (чл. 101, ал. 2 НПК).

На **шесто** място е задължението на държавните органи в хода на досъдебното производство да осигурят *защита на сигурността на пострадалия и неговите близки* (чл. 75, ал. 1 НПК). Неизпълнението на това задължение безспорно е съществено процесуално нарушение. Но съдията-докладчик не може да върне делото за допълнително разследване, защото същото е неотстранимо. Освен това няма пречки съдът да постанови такива мерки за защита, след като е образувано съдебното производство.

Във връзка с *разясняването правата на пострадалия* разпоредбата на чл. 75, ал. 2 НПК гласи: „съдът и органите на досъдебното производство са длъжни да разясняват на пострадалия неговите права и да му осигурят възможност да ги реализира при условията, предвидени в този кодекс“. Текстът е излишен, защото е пълно повторение на разпоредбите на чл. 15, ал. 3 и 4 НПК,

които създават същото задължение за разясняване на правата на пострадалия и за осигуряване на необходимите процесуални средства за защита. Неизпълнението на това задължение невинаги ще е съществено процесуално нарушение. Правата на пострадалия формално може да не са били разяснени, но когато въпреки това той пълноценно ги е упражнил, допуснатото процесуално нарушение не е съществено, защото не е ограничило правото на защита.

V. В тази връзка е важен и друг извод — след подготвителните действия за разглеждане на делото в съдебно заседание НПК **преклюдират исканията и възраженията за допуснато съществено процесуално нарушение, свързано с ограничаване правата на пострадалия**. Този извод следва от разпоредбата на чл. 288, т. 1 НПК, според която „съдът прекратява съдебното производство и изпраща делото на съответния прокурор, когато е допуснато съществено нарушение на процесуални правила, довело до ограничаване на процесуалните права на обвиняемия или на неговия защитник“. Очевидно е, че изброяването е изчерпателно и не се сочи пострадалият. Затова, след като е започнало съдебното заседание на първата инстанция, нито могат да се правят искания и възражения, нито съдът служебно може да връща делото за допълнително разследване поради съществено процесуално нарушение, довело до ограничаване правата на пострадалия. Крайният срок за това са подготвителните действия за разглеждане на делото в съдебно заседание (чл. 248, ал. 2, т. 3 НПК). Този срок е преклузивен, защото след изтичането му нито първата (чл. 288, т. 1 НПК), нито въззивната (чл. 335, ал. 1, т. 1 НПК), нито касационната инстанция (чл. 348, ал. 3, т. 1 НПК) могат да връщат делото на досъдебната фаза поради това, че е допуснато съществено нарушение, свързано с ограничаване правата на пострадалия. По този начин е установена още една гаранция за срочното приключване на съдебното производство — преклудирането на исканията и възраженията ще дисциплинира пострадалия и неговия повереник да ги правят до започване на съдебното заседание, след което нито служебно, нито по тяхно искане делото ще може да се връща на досъдебната фаза.

VI. Във връзка с пострадалия на досъдебното производство могат да се направят и някои **теоретични обобщения**. В доктрината и практиката и до момента не е оспорено, че *участник в процеса* е лице, което може да е субект на наказателнопроцесуални правоотношения, т.е. което *притежава процесуални права и задължения, за да вземе участие в дейността, която се осъществява в хода на наказателното производство*. Друг е въпросът за обема на тези права и задължения.

В едни случаи става въпрос за *ограничен обем* от процесуални права и задължения, които осигуряват на лицето *нетрайно, ограничено участие в едно или няколко процесуални действия* — вещо лице, свидетел, експерт, преводач, тълковник, поемно лице и други. Такова участие НПК осигурява за гражданите, които нямат материални права, които да са обект на защита като част от основната задача на наказателния процес (защита на живота, свободата, честта — чл. 1, ал. 2 НПК), затова *са участници, но не и субекти на процеса*.

В други случаи на гражданите се предоставят процесуални права и задължения *в по-широк обем*, които им осигуряват *постоянно, трайно участие в процеса*. Законът осигурява такова трайно участие на гражданите, които защитават свои материални права и законни интереси, както и на техните защитници или повереници, като част от основната задача на наказателния процес. Затова обвиняемият, частният обвинител, гражданският ищец и гражданският ответник се определят *не само като участници, но и като субекти на процеса*.

Пострадалият без съмнение има права, които са обект на защита, като част от основната задача на наказателния процес — свободата, честта, собствеността му. Затова на физическото лице, претърпяло вреди от престъпление, новият НПК предоставя широк обем от процесуални права, включително и правото да има повереник, които ще му осигурят правото на защита и на досъдебната фаза. Поради това *пострадалият е субект на наказателния процес на неговата досъдебна фаза. Ощетеното юридическо лице е участник на тази фаза, но не и субект*, защото предоставените му процесуални права не гарантират трайно участие в процеса, независимо че това лице също има права, които са обект на защита, като част от основната задача на процеса.

Изразеното становище на заключителната национална конференция, състояла се в София (18—20.04.2006 г.) по повод влизането в сила на новия НПК, че *пострадалият е квазисубект* на досъдебната фаза, буди само недоумение. Основният аргумент в полза на застъпваната теза е, че предоставените на пострадалия права са насочени единствено към обслужване на бъдещото му участие като страна в съдебната фаза — частен обвинител и граждански ищец. По тази логика ще бъде определен като квазисубект и обвиняемият, защото неговото участие на досъдебната фаза също е насочено и подготвя евентуалното му бъдещо конституиране като страна в съдебната фаза. С такъв аргумент обаче ще се окаже, че и държавните органи на досъдебната фаза са квазисубекти, защото цялата тяхна дейност е насочена към подготовката на обвинението за внасянето му в съда и за конституиране на прокурора като страна. Но никой до сега не е отрекъл, че държавните органи са субекти, и

не ги е определял като квазисубекти на досъдебната фаза. Впрочем цялата досъдебна фаза има предварителен и подготвителен характер, а съдебното производство заема централно място в наказателния процес (чл. 7 НПК). Но не може да се обезличава участието на гражданите и държавните органи с неверни теоретични конструкции, че са квазисубекти. Друг аргумент в полза на застъпваната теза, че пострадалият е квазисубект, се извежда от разрешението на закона, че пострадал е само физическо лице. Вярно, че на досъдебната фаза пострадал е само физическо лице, но не е ясно как от това следва, че именно затова той е квазисубект. Може да се спори дали пострадалият е субект или само участник в производството, като се има предвид обемът на процесуалните права, с които разполага, но не може да се определя като полусубект, нещо като субект, квазисубект и т.н. На практика в крайна сметка няма никакво значение теоретично как ще бъде определян пострадалият. Важно е единствено какви процесуални права му предоставя НПК и как се спазват и осигуряват те от държавните органи в наказателния процес.

VII. Правата на лицето, претърпяло вреди от престъпление, в бързото и в незабавното производство са твърде ограничени.

На *досъдебната фаза* на бързото и на незабавното производство пострадалият не се призовава за предявяване на разследването (чл. 356, ал. 5 и чл. 362, ал. 5 НПК). Това означава, че по тези дела той не може да се запознава с приложените материали и не може да прави искания, бележки и възражения. Но това е единственото особено правило във връзка с правата на пострадалия при бързото и незабавното производство. Затова по повод всички други права ще намерят приложение общите правила (чл. 361 и чл. 367 НПК). Това означава, че и при тези процедури пострадалият трябва да бъде уведомен за правата си в наказателното производство, за хода на същото, може да получи защита за своята сигурност и тази на близките си, да поиска обезпечаване на бъдещ граждански иск, да има повереник и т.н. За правата на ощетеното юридическо лице на досъдебната фаза няма нито едно особено правило, затова то може да поиска обезпечаване на бъдещ граждански иск, да обжалва отказа или прекратяването на производството.

При бързото и незабавното производство *съдията-докладчик* — „прекратява съдебното производство и връща делото на наблюдаващия прокурор, когато е допуснато отстранимо съществено нарушение на процесуални правила“ (чл. 358, ал. 1, т. 3 и чл. 365, ал. 1 НПК). Когато решава дали нарушението на процесуалните права е съществено, ще важи общият критерий по чл. 248, ал. 2, т. 3 НПК — довело ли е до ограничаване правата на обвиняемия или на неговия защитник, на пострадалия или на неговите наследници. Изводът е верен и

следва от факта, че в тази връзка няма особени правила, поради което на основание чл. 361 и чл. 367 НПК ще намерят приложение общите правила.

В *съдебното производство* лицето, претърпяло вреди от престъплението, е лишено от възможност да участва като граждански ищец, а и като частен обвинител (чл. 359, ал. 2 и 3 и чл. 365, ал. 3 и 4 НПК). По тези дела това лице ще може да получи обезщетение за претърпените от него вреди единствено по реда на гражданското съдопроизводство — чрез завеждане на граждански иск пред граждански съд за непозволено увреждане (чл. 48 ЗЗД). Това обаче не изключва неговия правен интерес да участва на досъдебната фаза, защото влезлите в сила присъди и решения са задължителни за гражданския съд по въпросите: извършено и наказуемо ли е деянието, и виновен ли е деецът (чл. 413, ал. 2 НПК). С участието си на досъдебната фаза пострадалото лице ще допринесе за разкриването на истината за извършителя и за престъплението и респ. за постановяване на правилна присъда, която несъмнено е и условие за успешното приключване на иска за непозволено увреждане. С изменението на чл. 63, ал. 1 ГПК от 29.04.2006 г. *не се дължат такси и разноски* „от ищца по искове за вреди от непозволено увреждане от престъпление, за което има влязла в сила присъда“. Нещо повече, с изменението на чл. 65, ал. 2 ГПК дори когато ответникът признае иска, таксите и разноските не се възлагат върху ищца.

VIII. При решаване на делото със споразумение са предвидени различни механизми за защита на правата на лицето, претърпяло вреди от престъплението.

Разследването на досъдебната фаза протича по общите правила, защото в глава двадесет и девета, която регламентира тази процедура, не е предвидено нито едно особено правило за разследване. Именно затова пострадалият и ощетеното юридическо лице имат всички процесуални права, както при общата наказателна процедура.

Вярно е, че след приключване на разследването по предложение на прокурора или на защитника на обвиняемия може да бъде изготвено споразумение между тях за решаване на делото (чл. 381, ал. 1 НПК). Инициатива за това пострадалото лице няма. Нещо повече, то не участва нито при изготвянето, нито при подписването на споразумението (чл. 381, ал. 6 НПК). Затова е верен изводът, че споразумение може да се подпише независимо, а и въпреки неговата воля. По тази причина законът предписва няколко средства за защита правата на пострадалото лице. На първо място е абсолютната предпоставка по чл. 381, ал. 3 НПК, според който „когато с престъплението са причинени имуществени вреди, споразумение се допуска след тяхното възстановяване или обезпечаване“. По новия НПК отпада възможността съдът, когато намери

за необходимо, да призове пострадалия за съдебното заседание и да го изслуша. Приета е обаче друга разпоредба — на чл. 382, ал. 10 НПК, според която това определение „се съобщава на пострадалия или неговите наследници с указание, че могат да предявят граждански иск за неимуществени вреди пред гражданския съд“. Освен това защитата на пострадалия е облекчена и чрез правилото на чл. 383, ал. 1 НПК, според което „одобреното от съда споразумение за решаване на делото има последиците на влязла в сила присъда“. Определението на съда, с което се одобрява споразумението, не подлежи на съдебно обжалване, влиза в сила веднага и това е още една гаранция за своевременното обезщетяване на пострадалия за причинените му неимуществени вреди. Освен това определението е задължително за гражданския съд относно преценката извършено и наказуемо ли е деянието, и относно вината на дееца. Нещо повече, разпоредбата на чл. 413, ал. 3 НПК изрично сочи, че това определение също е задължително за гражданския съд. Затова в гражданския процес ще се доказва единствено причинната връзка между деянието и причинените вреди и техния размер, което е гаранция за бързото приключване на делото и за своевременното получаване на обезщетение.

При решаване на делото със споразумение правата на ощетеното юридическо лице ще бъдат напълно удовлетворени със самото одобряване на същото. Изводът е верен, защото споразумение се допуска, но при абсолютното условие да са възстановени или обезпечени причинените имуществени вреди (чл. 381, ал. 3 НПК), а юридическото лице може да претърпи само такива вреди.

При споразумение за решаване на делото в *съдебната фаза* правата на пострадалото лице са максимално гарантирани, защото споразумение може да бъде одобрено от съда, но само след съгласието на всички страни, а според чл. 253 НПК страни в съдебното производство са и частният обвинител, и гражданският ищец. В тази връзка обаче е от изключително значение своевременното произнасяне по молбата на пострадалото лице за конституирането му като страна. Затова на практика правилно се приема, че е допуснато съществено процесуално нарушение, когато е одобрено споразумение без участието на пострадалия, независимо че своевременно е подал молба да бъде конституиран като страна и същата е приложена по делото, а съдът не се е произнесъл по нея и е одобрил споразумение без неговото съгласие (р. № 901—2005—I н. о., ВКС).

IX. Представлява практически интерес и анализът на правата на пострадалия в **производството по освобождаване от наказателна отговорност с налагане на административно наказание.**

При тази диференцирана процедура разследването на *досъдебната фаза* протича по общите правила, защото в глава двадесет и осма, която я регламентира, не е предвидено нито едно особено правило за разследването. Именно затова пострадалият и ощетеното юридическо лице имат същите права, както при общата наказателна процедура.

Едва след като приключи разследването и се установи, че са налице основанията по чл. 78а НК, прокурорът внася делото в съответния първоинстанционен съд с мотивирано предложение, в което прави предложение за освобождаване от наказателна отговорност с налагане на административно наказание. Но това правомощие на прокурора може да бъде упражнено при абсолютната предпоставка, че „причинените от престъплението имуществени вреди са възстановени“ (чл. 78а, ал. 1, б. „в“ НК). За неимуществените вреди редът за защита на пострадалия е граждански иск за непозволено увреждане, предявен по реда на ГПК.

С новия НПК в съдебното производство по освобождаване от наказателна отговорност с налагане на административно наказание не се допуска граждански иск (чл. 376, ал. 3 НПК) и не участва частен обвинител (чл. 376, ал. 4 НПК). При предявяване обаче на граждански иск по реда на ГПК решението на наказателния съд е задължително за гражданския съд и това е изрично указано в разпоредбата на чл. 413, ал. 3 НПК. По този начин въпросното решение е приравнено на присъда, която е задължителна за деянието, неговата наказуемост и вината, и благодарение на него пред гражданския съд се доказва само причинната връзка между деянието и вредите и техния размер. Така чл. 414, ал. 3 НПК легално разреши съществуващия спор в практиката дали решението на наказателния съд, с което подсъдимият се освобождава от наказателна отговорност и му се налага административно наказание, е задължително за гражданския съд, както присъдата. При тази процедура правата на ощетеното юридическо лице ще бъдат напълно удовлетворени, защото такава може да се проведе, но само ако са възстановени имуществените вреди (чл. 78а НК), а юридическото лице не може да претендира неимуществени вреди.

X. Друга диференцирана процедура по глава двадесет и шеста е **„разглеждане на делото в съда по искане на обвиняемия“.**

Тази процедура се провежда, „ако в досъдебното производство от привличането на лицето като обвиняем за тежко престъпление са изтекли повече от две години и повече от една в останалите случаи“ (чл. 368 НПК). При такава хипотеза обвиняемият може да поиска делото да бъде разгледано от съда.

Когато установи, че цитираните по-горе срокове са изтекли, съдията еднолично връща делото на прокурора, като му дава възможност в двумесечен срок да го внесе за разглеждане в съда или да го прекрати (чл. 369, ал. 1 НПК). Когато той не осъществи правомощията си в този срок, съдът изисква делото и прекратява наказателното производство еднолично и в закрито заседание (чл. 369, ал. 2 НПК). Когато прокурорът внесе делото за разглеждане в съда, но на досъдебното производство са допуснати съществени нарушения на процесуалните правила, съдът еднолично в закрито заседание прекратява съдебното производство и връща делото на прокурора за отстраняване на нарушенията и внасяне на делото в съда в едномесечен срок (чл. 369, ал. 3 НПК). Ако прокурорът не внесе делото за разглеждане в съда или съществените нарушения не са отстранени, или са допуснати нови, съдът еднолично в закрито заседание прекратява наказателното производство с определение (чл. 369, ал. 4 НПК).

От изложеното е очевидно, че пострадалото лице не може да защити правата си, защото това определение се постановява в закрито заседание, в което то не може да взема участие (чл. 369, ал. 2 и ал. 4 НПК). Нещо повече, определението не подлежи на обжалване (чл. 369, ал. 5 НПК), поради което пострадалото лице не разполага и с такъв способ за защита. Единственият начин за защита е възобновяването на делото по реда на глава тридесет и трета. С новия НПК легално се разреши спорът в доктрината и практиката, дали това определение подлежи на възобновяване (Опр. № 31—2004—I н. о., ВКС и Тълкувателно решение № 2 от 2002 г.). Според чл. 419, ал. 2 НПК, то подлежи на възобновяване, когато някои от доказателствата, върху които се основава определението, се окажат неистински, когато орган на досъдебното производство е извършил престъпление във връзка с участието си в производството, когато чрез разследване се разкрият обстоятелства или доказателства, които не са били известни на съда, постановил определението и имат съществено значение за делото, и когато са допуснати съществени процесуални нарушения.

XI. С НПК е установена нова диференцирана процедура по глава двадесет и осма, обозначена като **„съкратено съдебно следствие в производството пред първата инстанция“**. *Досъдебното производство* по тази процедура се провежда по общите правила. По общите правила протичат и подготвителните действия за разглеждане на делото в съдебно заседание. Затова правата на пострадалия и ощетеното юридическо лице са същите, както в общата наказателна процедура.

Според чл. 370, ал. 1 НПК „решение за предварително изслушване на страните се взема от съда служебно или по искане на подсъдимия“.

Пострадалият и ощетеното юридическо лице не могат да проявяват инициатива в тази връзка. Но липсата на такава възможност не може да доведе до накръняване или ограничаване на техните права.

Според чл. 371, т. 1 НПК „подсъдимият и неговият защитник, гражданският ищец, частният обвинител и техните повереници могат да дадат съгласие да не се провежда разпит на всички или на някои свидетели и вещи лица, а при постановяване на присъдата непосредствено да се ползва съдържанието на съответните протоколи и експертни заключения от досъдебното производство“. Правата на лицето, претърпяло вреди от престъпление, са двойно гарантирани. Първо, частният обвинител и гражданският ищец ще дадат съгласие за провеждане на съкратено съдебно следствие, но само доколкото това диктува техният интерес и тяхното право на защита, а недаването на съгласие прави невъзможно провеждането на съкратено следствие. Втората гаранция се съдържа в чл. 372, ал. 3 НПК, според който съдът одобрява изразеното съгласие, но само ако съответните действия по разследването са извършени при условията и по реда, предвидени в НПК.

Разпоредбата на чл. 371, т. 2 НПК установява още един начин за провеждане на съкратено съдебно следствие — „подсъдимият може да признае изцяло фактите, изложени в обстоятелствената част на обвинителния акт, като се съгласи да не се събират доказателства за тези факти“. И в тези хипотези правото на защита на лицето, претърпяло вреди от престъплението, е в пълна мяра гарантирано. Първо, такава процедура може да се проведе, но само ако е направено пълно, а не частично самопризнание — „... признае изцяло фактите...“ (чл. 371, ал. 2 НПК). Второ, според чл. 372, ал. 4 съкратено съдебно следствие може да се проведе при условие, че съдът „установи, че самопризнанието се подкрепя от събраните в досъдебното производство доказателства...“. В противен случай съдебното следствие ще се проведе по общите правила, в хода на което частният обвинител и гражданският ищец ще могат да вземат активно участие и да защитят своите права и интереси.

Според чл. 374 НПК, доколкото за това производство няма особени правила, се прилагат общите. Във връзка с присъдата е предвидено само едно особено правило, свързано с мотивите — „съдът в мотивите на присъдата приема за установени обстоятелствата, изложени в обвинителния акт, като се позовава на направеното самопризнание и на доказателствата, събрани в досъдебното производство, които го подкрепят (чл. 373, ал. 3 НПК). Затова при съкратено съдебно следствие съдът нито може да прекрати гражданския иск, нито може да не се произнесе по така предявения. По този начин лицето, претърпяло вреди от престъплението, ще получи пълно обезщетение за същите, при това своевременно и при облекчена съдебна процедура. Няма особени правила и във връзка с обжалването на присъдата, поради което частният обвинител и

гражданският ищец разполагат с неограничено право да обжалват присъдата, както в наказателната ѝ част — по повод наложеното наказание, така и в гражданската ѝ част, във връзка с размера на присъденото обезщетение, или когато гражданският иск не е бил уважен.

НОВИ ПОЛОЖЕНИЯ В ПЪРВОИНСТАНЦИОННОТО СЪДЕБНО ПРОИЗВОДСТВО СПОРЕД НОВИЯ НПК

Никола Манев*

Влезният наскоро в сила НПК разкрива редица различия с предходния наказателнопроцесуален закон във връзка с първоинстанционното съдебно производство.

Раздел I на Глава деветнадесета от новия НПК урежда образуването на съдебно производство пред първата инстанция — „Предаване на съд“; проверката и произнасянето на съдията-докладчик за прекратяване на съдебно производство; прекратяването на наказателното производство, спирането на наказателното производство и насрочването на делото (чл. 247—252 НПК). Това бе познато на НПК до промените в него от 1990 г.

1. Новият НПК урежда отказа на председателя на първоинстанционния съд да образува наказателно дело от частен характер да се обжалва с частна жалба (чл. 247, ал. 2 НПК), а не както досега с въззивна жалба. Това е във връзка с чл. 341, ал. 2 НПК, който предписва с частна жалба да се обжалват определения и разпореждания, за които това е изрично предвидено в кодекса. По този начин на председателя се дава допълнителната възможност да отмени или измени издаденото от него разпореждане, без в случая да се развива въззивно производство или отрицателен спор за подсъдност пред ВКС (чл. 345 и чл. 44 НПК).

В задължителната проверка на делото, която се извършва от съдията-докладчик, се включва и въпросът: „Налице ли са основания за разглеждане на делото по реда на глава двадесет и четвърта, двадесет и пета, двадесет и седма, двадесет и осма и глава двадесет и девета“ (чл. 248, ал. 2, т. 4 НПК). Това означава да се изясни към този момент дали са предпоставките за разглеждане на делото в условията на бързо производство, незабавно производство, съкратено съдебно следствие, предпоставките на производство за освобождаване от наказателна отговорност на обвиняемия с налагане на административно наказание и тези за решаване на делото със споразумение. В

---

* Доцент, доктор по право.

последната хипотеза би следвало да се приеме, че съдията-докладчик може да насрочи делото по особените правила, след като прокурорът е внесъл обвинителен акт в съда и е образувано съдебно производство и при положение, че към този момент на съдията е представено одобрено от всички страни споразумение (чл. 384 НПК); в противен случай, ако прокурорът не е внесъл предложение за решаване на делото със споразумение или няма съгласие на всички страни, докладчикът не би следвало да разглежда въпроса за одобряване на споразумение.

2. При прекратяване на наказателното производство от съдията-докладчик се въвежда правомощие той да сложи край на процеса и когато деянието, описано в обвинителния акт, не съставлява престъпление (чл. 250, ал. 1, т. 2 НПК). Това бе установено за първия стадий на съдопроизводството и във влезлия в сила през 1975 г. НПК и бе отменено през 1990 г. Доктрината и практиката приемаха, че когато деянието не е съставомерно, следва оправдателна присъда, което е регламентирано и в правилата на новия НПК относно съдебното заседание на първата инстанция (чл. 304). Когато съдията-докладчик констатира това обстоятелство и след като той не може да прекратява делото на това основание, налага се да се развие едно напълно ненужно съдебно заседание с предизвестен край — оправдателна присъда. Очевидно „новото старо“ правило е предназначено да намали работата на съдилищата в такива случаи, като се предвижда възможност за проверка на прекратителното разпореждане на докладчика по общия въззивен ред на глава двадесет и първа. Нормата относно прекратяване на наказателното дело от съдията-докладчик визира задължение препис от разпореждането да се връчи и на прокурора; при предходния режим прокурорът само се уведомяваше.

Прави впечатление, че в правомощията на прокурора да прекратява досъдебното производство на общите прекратителни основания по чл. 24, ал. 1 НПК се предвиждат всички основания по т. 1—11. За съдията-докладчик (чл. 250, ал. 1, т. 1), за първоинстанционния съд (чл. 289, ал. 1), за въззивната (чл. 334, т. 4) и за касационната (чл. 354) инстанция не се установява възможност да прекратяват по чл. 24, ал. 1, т. 11: „деецът е лице, действало като служител под прикритие в рамките на правомощията му по закон“. Очевидно е следователно, че при наличие на производство за деяние, извършено от служител под прикритие (например доверителна сделка), въпросът за прекратяване на това производство трябва да се реши във възможно най-кратки срокове, но във всички случаи в досъдебното производство. Законодателят не приема този въпрос да се обсъжда в съдебно заседание, доколкото естеството на това специално разузнавателно средство не предполага разпространяване на информация извън разумните предели.

3. Член 251, ал. 2 НПК регламентира при спиране на производството от съдията-докладчик той служебно да се произнася не само относно мерките за неотклонение, но вече и по забраната за напускане пределите на Р България и отстраняването на обвиняемия от длъжност. Разпореждането подлежи на обжалване с частна жалба и частен протест, като процесуалният интерес за правото на жалба се определя не само от наличието на основания за спиране по чл. 25 и чл. 26 НПК, но и с оглед разрешението на съдията по мерките за процесуална принуда. Член 252 НПК е възприел правилото докладчикът да насрочва съдебно заседание в двумесечен срок от постъпването му, но установява максимален срок, в рамките на който председателят на съда може да определи насрочването — до 3 месеца. В чл. 253 новият кодекс легално определя страните в съдебното производство, като при сравнението с чл. 252 от предходния НПК вече не се предвиждат като страни поверениците на гражданския ищец, гражданския ответник, частния тъжител и частния обвинител. Не може да се съзре основателна причина за това обстоятелство или да се приветства като нововъведение. Особено като се има предвид, че чл. 318, ал. 6 НПК предписва въззивни жалби да могат да подават и защитниците и поверениците, а чл. 352, ал. 2 НПК говори за оттегляне на жалбата, подадена от повереника, със съгласието на неговия доверител. В съдебното производство поверениците упражняват правата, отредени им в чл. 100 и в други разпоредби на новия кодекс.

4. В чл. 256 НПК — „Подготовка на съдебното заседание“ — се подчертават изискванията за бързина и служебно действие от страна на съдията-докладчик. Предвижда се още в този момент произнасяне относно възлагане на действия по делегация, които обективно биха се наложили в хода на съдебното следствие в първоинстанционното съдебно заседание и така биха забавили това заседание предвид необходимостта от неговото отлагане (ал. 1, т. 1). Алинеи 2 и 3 задължават съдията да се произнесе служебно по мярката за неотклонение и мярката за обезпечаване на гражданския иск, глобата, конфискацията и отнемането по чл. 53 НК. Досегашната уредба изискваше докладчикът да се произнася по обезпечителните мерки само при направени искания (чл. 247б, ал. 1, т. 2 НПК). Разпорежданията по мерките за процесуална принуда подлежат на обжалване с частна жалба и частен протест.

5. Особено значение се отдава в чл. 256, ал. 3 НПК на произнасянето на съдията-докладчик, когато са направени искания относно мярката за неотклонение „задържане под стража“. Предписва се този въпрос да се разгледа в открито съдебно заседание с участие на прокурора, подсъдимия и неговия защитник. Досегашната редакция на нормата със сходно значение (чл. 255 НПК) установява, че по този ред съдията се произнася не само за задържане под стража, но и за другите мерки за неотклонение. Следователно но-

вото правило е ограничително. Мерките за неотклонение „домашен арест“ и „гаранция“ също съдържат засилен елемент на принуда и затова в досъдебното производство за тях е определен съдебен контрол (вземане на домашен арест от съд и съдебно обжалване на определена от прокурора гаранция — чл. 61, ал. 3 и чл. 62 НПК). Затова би било обосновано искания по тези две мерки за неотклонение да се разглеждат също при условията на чл. 256, ал. 3 НПК. Разпорежданията по направените искания за задържане под стража се обжалват с частна жалба и частен протест.

6. Съдебното заседание на първата инстанция е традиционна консервативна наказателнопроцесуална форма за осъществяване на правоприлагане и тя не предполага възможности за значителни промени, както досъдебното производство. Предвид на това процедурата на съдебното заседание не е претърпяла сериозни изменения и допълнения.

В правилата относно общите положения на заседанието се указва, че в съдебната зала не присъства публика, когато има опасност да се разгласи не само държавна тайна, но и друга защитена от закон тайна (чл. 264, ал. 2 НПК). За преценка на обстоятелства, които са друга защитена от закон тайна, следва да се има предвид Законът за защита на класифицираната информация. Член 270 НПК предвижда, че правилата за произнасяне на първоинстанционния съд по искания за мярката за неотклонение, уредени в ал. 1 и 2 на разпоредбата, се прилагат и за направени искания относно забрана на подсъдимия да напуска пределите на страната и за отстраняването на подсъдимия от длъжност. Най-важно в случай на произнасяне на съда по тези мерки за процесуална принуда е провеждането на открито съдебно заседание. Определенията на първата инстанция по мерките в условията на чл. 270 НПК също подлежат на обжалване с частна жалба и частен протест.

7. В уредбата на първия етап от съдебното заседание, определен като „Действия по даване ход на делото“, са въведени правила, които намаляват възможностите за отлагане на заседанието. Така чл. 271, ал. 3 НПК предвижда: „Ако защитниците са повече от един, неявяването на някой от тях не е основание за отлагане на делото“. Това обаче се отнася за хипотеза, когато всички защитници са валидно призовани за заседанието. В кодекса не е еднозначно определено как би следвало да се разбира правилото на чл. 55 НПК: „обвиняемият има право да има защитник“. Би следвало да се приеме, че законовият императив ще бъде удовлетворен и когато обвиняемият има само един защитник. В тази връзка, макар да не е изрично посочено, на обвиняемия не може да се назначи повече от един защитник (чл. 94, ал. 3 НПК). Алинея 5 на чл. 271 НПК определя, че съдебното заседание не се отлага, ако пострадалият или неговите наследници не са намерени на посочения от тях адрес за призоваване в страната. В тази връзка следва да се има предвид, че пострада-

лият има право да участва в производството съгласно установеното в кодекса (чл. 75, ал. 1 НПК), но също носи задължение да посочи адрес за призоваване и да уведоми съответния орган при промяна на този адрес. По аналогия с правилото на чл. 24, ал. 4, т. 5 НПК (отнасящо се до пострадалия — частен търговец) може да се приеме, че когато пострадалият или неговите наследници не са намерени на посочения от тях адрес за призоваване, те са се дезинтересирали от участие по делото в съдебно заседание и затова не се изследва наличието на уважителни или неуважителни причини, нито се допуска отлагане на делото. Ако пострадалият в определено процесуално качество в съдебно производство от общ характер, както и гражданският ответник и техните процесуални представители не се явят без уважителни причини, съдът разглежда делото в тяхно отсъствие, а при уважителни причини за неявяването съдебното заседание се отлага, освен ако изрично е поискано продължаването му (ал. 7). Искането може да бъде направено от неявил се субект, от неговия процесуален представител или от неговия упълномощител. В тази хипотеза трябва да се обръща по-сериозно внимание от съда, когато не се явява особен представител по чл. 101, ал. 1 и 2 НПК. Явно е, че неговото неучастие в съдебно заседание уврежда правата и законните интереси на малолетните и непълнолетните пострадали, както и пострадалите, които са под запрещение към момента на провеждане на съдебното заседание. Затова при неявяване на особен представител съдът следва да обсъди и при нужда да се произнесе за назначаване на друг адвокат в това качество, без да се отлага делото, или да отложи делото. Не може да има съмнение относно това, че недееспособните лица не могат да правят валидни волеизявления и в този смисъл малолетните и непълнолетните пострадали и пострадалите под запрещение не могат да правят искания по смисъла на чл. 271, ал. 7 НПК, предвид неявяване на техен особен представител в съдебно заседание. От друга страна, с оглед естеството на процесуалната функция на особения представител, той едва ли би следвало да може да направи искане за разглеждане на делото в съдебно заседание в негово отсъствие. Дори да направи такова искане, съдебният състав трябва да прецени конкретно доколко с това биха били накърнени процесуални права, а също права и законни интереси на пострадалите по чл. 101, ал. 1 и 2 НПК, и може ли да се цени това като съществено нарушение на процесуалните правила.

8. Отлагането на делата в съдебно заседание е важна причина за бавно разглеждане и решаване на производствата и пречка за приключване на съдебните производства в разумен срок, както предвижда чл. 22, ал. 1 НПК. С оглед на това в ал. 10 на чл. 271 НПК законодателят предписва във всички случаи на отлагане на делото то да се насрочва в разумен срок, но не по-късно от три месеца. Понякога отлагането на делото се дължи на факта, че не може

безсъмнено да се удостовери самоличността на подсъдимия. За такива случаи чл. 272, ал. 2 НПК регламентира възможност идентификацията да се извърши по фотоснимки или по сведения на граждани с установена самоличност, които познават лицето. Това процесуално действие е близко по съдържание с разпознаването на лица като способ на доказване, но има различно предназначение и не се извършва в процесуалната форма на разпознаването.

9. В рамките на съдебното следствие (раздел III на глава двадесета НПК) чл. 282 регламентира разпит на вещо лице. Член 280 от предходния НПК бе озаглавен „Разпит на експерта и допълнителна експертиза“, и не случайно. Чрез заключението си вещото лице внася в процеса специализирани знания от областта на науката, техниката и изкуството. Изясняването на точния смисъл на изводите на експерта, преценяването на тяхната пълнота и непротиворечивост предполагат разпит на вещото лице в съдебно заседание и възможност да му се задават въпроси от съда и от страните. В редица случаи въпросите се отнасят до положения, които не са включени в задачата на експерта. Самото вещо лице може да заяви, че възложеното му изследване е потясно (и даже твърде тясно) в сравнение с необходимото на делото експертно изследване. Затова в ал. 3 на чл. 280 НПК е предвидено в такава хипотеза и след като изслуша страните, съдът да реши дали да се извърши допълнителна експертиза. С това *ex legi* се засилва ангажимента на съдебния състав в съдебното следствие да обезпечи пълно и ясно експертно заключение, което да способства за обективно, всестранно и пълно изясняване на фактически обстоятелства по делото. Този законов ангажимент на съда не е изрично предвиден в чл. 282 от новия НПК, което не елиминира правата на страните при разпита на вещо лице да искат назначаване на допълнителна експертиза, както и задължението на съда служебно да преценява необходимостта от такава експертиза (чл. 13, ал. 1 и чл. 14, ал. 1 НПК).

10. Досежно института на изменение на обвинението в съдебно заседание по чл. 287 НПК, в ал. 1 се предвижда: „Когато на съдебното следствие се установят обстоятелства, които не са били известни на органите на досъдебното производство, прокурорът повдига ново обвинение, ако тези обстоятелства са основания за съществено изменение на обстоятелствената част на обвинението или за прилагане на закон за по-тежко наказуемо престъпление“. Разликата с разпоредбата на чл. 285, ал. 1 от предходния НПК е в това, че прилагането на института е възможно и повдигането от прокурора на ново обвинение е допустимо само когато изменението се налага от установени в съдебното следствие обстоятелства, „които не са били известни на органите на досъдебното производство“. Разпоредбата е твърде неясна, което вероятно ще доведе и до противоречива процесуална практика при прилагането ѝ. По аналогия следва да направим съпоставка на нормата с правилото на чл. 422,

ал. 1, т. 3 НПК, което установява основание за възобновяване на наказателни дела: „чрез разследване се разкрият обстоятелства или доказателства, които не са били известни на съда, постановил присъдата, решението, определенияето или разпореждането, и имат съществено значение за делото“. Това е правилото на чл. 362, ал. 1, т. 3 от предходния НПК, съгласно който възниква основание за възобновяване на наказателно производство, ако чрез разследване се разкрият обстоятелства или доказателства, неизвестни на постановилия акта съд и имащи съществено значение за делото. Обстоятелството, че влязлата в сила присъда е постановена от съд, на който не са били известни съществени за правилното решаване на делото обстоятелства от предмета на доказване, е преценено от законодателя като непременно предпоставка за ново разглеждане на делото. Известно е, че изменението на обвинението е институт от особено съществено значение за производството по наказателни дела, който обезпечава преди всичко принципите на право на защита на гражданите, осигуряване разкриването на обективната истина и официалното начало. Винаги когато се променя наказателноправната оценка на деянието или съществено се изменя фактическата основа на обвинението, това налага на обвиняемия да се повдигне и предяви ново обвинение, за да има възможност да организира и проведе защита. Наред с това, предвид новата правна и фактическа действителност държавният процесуален орган има задължение да предприеме всички мерки от негова компетентност, за да осигури разкриване на обективната истина досежно релевантните фактически обстоятелства. Неизвестните на съда обстоятелства формират предпоставките за възобновяване на делото и разглеждането му в нова фактическа обстановка. Нормената конструкция на чл. 287, ал. 1 НПК води до извод за невъзможност да се измени обвинението предвид на установеното в съдебното следствие. Изискването фактическите обстоятелства да не са били известни на органите на досъдебното производство визира най-вероятно обстоятелството, че за тези обстоятелства не са събирани доказателства на досъдебното разследване. Възможно е обаче доказателства да са били събирани и по вътрешно убеждение органът да е приел, че те не са установени, или в съвкупността от обстоятелствата от предмета на доказване да им е придал друга релевантност (без значение за изменение на правната квалификация на процесното деяние). Възможно е за тези обстоятелства в досъдебното производство да е извършено частично прекратяване, защото те са се отнасяли главно до престъпна дейност на съобвиняеми или до установеността на други деяния. В условията на съдебното следствие е възможно да се съберат и проверят нови доказателства, които да доведат до установяване на нови фактически обстоятелства, които са в друга взаимовръзка с установените в досъдебното разследване обстоятелства. Тогава, ако прокурорът прецени, че следва да измени обвинението в съдебно заседание, той

трябва да направи това — както стана въпрос по-горе, в полза на принципите на правото на защита и обективната истина.

Важно е, по-нататък, че в хипотезата на изменение на обвинението в съдебно заседание по чл. 287, ал. 1—3 НПК правомощията на съда са да прекрати съдебното производство, когато новото обвинение е за подсъдно на по-горен или военен съд престъпление, а също да отложи заседанието с цел подготвяне на страните по новото обвинение. Съдът в тази хипотеза никога не е бил оправомощен да приема или да не приема новото обвинение. Тоест ръководно-решаващият орган в съдебното производство не може да контролира обстоятелството били ли са или не са били известни на органите на досъдебното производство едни или други фактически обстоятелства, с оглед на които прокурорът в съдебно следствие повдига ново обвинение. По обосноваността, законсъобразността на обвинението и по неговата доказаност с достатъчно доказателствени материали съдът ще се произнесе с присъдата. НПК не визираща възможност съдът да откаже да се произнесе с присъда или да постанови оправдателна присъда само защото прокурорът е повдигнал в съдебно заседание ново обвинение предвид и на обстоятелства, които са били известни в досъдебното разследване. Ролята на тези обстоятелства за прилагане института на изменение на обвинението в съдебно заседание е без значение.

При анализа на разпоредбата на чл. 287, ал. 1 НПК трябва да се има предвид правилото на чл. 336, ал. 1, т. 1 и 2 НПК, съгласно което въззивният съд отменя присъдата на първата инстанция и постановява нова присъда, когато се налага да осъди оправдан подсъдим или да приложи закон за по-тежко наказуемо престъпление, ако е имало съответно обвинение за това престъпление в първа инстанция. По принцип същото е и когато касационната инстанция изменя присъдата и прилага закон за по-тежко наказуемо престъпление, което не изисква увеличаване на наказанието, ако е имало обвинение за това престъпление в първата инстанция (чл. 354, ал. 2, т. 4 НПК). Тези правомощия на въззивната и на касационната инстанция, които формират облика на съответните съдебни производства, не са поставени в зависимост от това дали дадено правомощие се реализира предвид на обстоятелства — известни или не на органите на досъдебното производство в хода на досъдебното разследване. Законодателят ясно е указал, че трябва да е имало обвинение за съответното престъпление в първоинстанционното производство, първоначално повдигнато с обвинителен акт на прокурора или последващо формулирано чрез изменение на обвинението по чл. 287, ал. 1 НПК. При определени обстоятелства неповдигането на ново (изменено) обвинение от прокурора в заседанието на първоинстанционния съд ще доведе до невъзможност за осъществяване правомощията на въззивната инстанция по чл. 336, ал. 1, т. 1 и 2 и на касационната инстанция по чл. 354, ал. 2, т. 4 НПК.

Коментарът на нормата на чл. 287, ал. 1 НПК дава нов повод за тълкуване на ограничителното правило на чл. 234, ал. 7 НПК. Ако фактическите обстоятелства от съществено значение са установени посредством събрани след срока на разследването доказателства, очевидно е, че прокурорът не е могъл допустимо да ползва същите тези доказателства за обосноваване на обвинението в обвинителния акт. Това обаче не ограничава държавния обвинител да иска от съда извършване на същите следствени действия в съдебното следствие и допустимо събиране на същите доказателства, които да ползва за целите на изменение на обвинението в съдебно заседание и така фактическата обстановка и нейната правна оценка да бъдат приведени в съответствие с допустимо формираната доказателствена съвкупност в първата съдебна инстанция. Формалното ограничение на чл. 234, ал. 7 НПК води до това известни на органите на досъдебно производство обстоятелства, установени с „просрочени доказателства“, да не могат да се ползват при съставяне на обвинителен акт и да се налага първоначалното им установяване („въвеждане“) в процеса в условията на съдебното следствие.

11. В допълващото определение по чл. 306 НПК, с което съдът след произнасяне на присъдата се произнася по определени въпроси, е въведена разделност в режима на въззивен контрол. Когато с определението съдът излага свое разрешение относно определянето на общо наказание по чл. 25, чл. 27 НК и прилагането на чл. 53 НК, относно първоначалния режим на изтърпяване на наказанието лишаване от свобода (ако е пропуснал да направи това с присъдата) и при определяне дали са условията по чл. 68, 69, 69а и чл. 70, ал. 7 НК и какво наказание да изтърпи подсъдимият, съдебният акт се обжалва и протестира по общия въззивен ред, с въззивна жалба и въззивен протест (чл. 306, ал. 1, т. 1—3 НПК нов). Разрешението по веществените доказателства и разноските по делото може да се атакува пред въззивната инстанция с частна жалба и частен протест (чл. 306, ал. 1, т. 4 НПК). Този законодателен подход е в съответствие с тълкувателно решение № 2 от 30.08.2005 г. на ОСНК на ВКС, което, макар да решава сходен процесуален въпрос, ясно указва, че определенията по въпросите на чл. 306, ал. 1, т. 1—3 НПК (чл. 304, ал. 1, т. 1—3 от предходния НПК) са приравнени по материалноправните последици на присъдата. Това и предполага те да бъдат проверявани от въззивния съд така, както се проверяват първоинстанционните присъди.

12. Относно срока за излагане на мотивите на присъдата се установява ново правило в чл. 308 НПК: „Мотивите могат да бъдат изготвени и след обявяване на присъдата, но не по-късно от петнадесет дни. По дела, които представляват фактическа или правна сложност, мотивите могат да бъдат изготвени и след обявяването на присъдата, но не по-късно от тридесет дни“. Отпада

изискването мотивите да се изготвят след обявяване на присъдата само при фактическа и правна сложност на делото. Тук проблем остава срокът за въззивно обжалване, който е 15-дневен и тече от обявяване на присъдата; това предполага във всеки един случай, независимо дали производството разкрива или не фактическа и правна сложност, възможност към момента на изтичане на срока страните да не са се запознали с мотивите. В същото време присъдата е единен обект на обжалване и протестиране, единство на мотиви и диспозитив. За подсъдимия изрично е указано в чл. 318, ал. 3 НПК, че може да обжалва само мотивите на оправдателната си присъда и правилото на чл. 308 НПК очевидно често може да го лиши от тази правна възможност. Като цяло практиката ще се ориентира към подаване на бланкетни въззивни жалби и протести с цел да се избегне просрочието, а впоследствие в производството да се развият процесуалните позиции на страните. Поначало това не съставлява процесуален проблем, предвид чл. 314 НПК — „Предел на въззивната проверка“: „Въззивната инстанция проверява изцяло правилността на присъдата, независимо от основанията, посочени от страните. Въззивната инстанция отменя или изменя присъдата и в не обжалваната част, а също и по отношение на лицата, които не са подали жалби, ако има основания за това“. Проблем може да се яви за страните на обвинението (прокурор, частен тъжител, частен обвинител), понеже в някои случаи техният протест, респективно въззивна жалба, следва изрично да посочва какво утежняване положението на подсъдимия се иска (в този смисъл чл. 335, ал. 3, чл. 336, ал. 2 и чл. 337, ал. 2 НПК).

В правилата за първоинстанционното производство чл. 311 НПК досежно протокола от съдебното заседание съдържа в ал. 3 възможност съдът да разпорежи изготвяне на звукозапис и видеозапис на заседанието при съблюдаване на установената процесуална форма в тази насока (чл. 237—239 НПК).

ПРАВО НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

ПРИЛАГАЩИ АКТОВЕ В ПРАВОТО НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ОБЩНОСТИ (КОМИТОЛОГИЯ)

Людмила Хъмчева*

Въведение

Съгласно чл. 202 от Договора за създаване на Европейската общност (ДЕО)¹ Съветът предоставя на Комисията правомощия за изпълнение на приети от него разпоредби. Делегирането на правомощия става чрез самия акт, който Съветът приема и чието изпълнение Комисията трябва да обезпечи. Тази разпоредба кореспондира с чл. 211 ДЕО, съгласно който Комисията осъществява възложените ѝ от Съвета правомощия за изпълнение на приети от него разпоредби. Според ДЕО предприемането на изпълнителни действия по прилагане на актове е на първо място в компетентността на Съвета². ДЕО не предпоставя разделение на властите на законодателна, изпълнителна и съдебна подобно на националните правни системи и съответно не възлага на институциите, които създава, ясно отграничени законодателни, изпълнителни или правосъдни правомощия. Тезата за разделението на властите в правото на ЕО се отрича и от Съда на ЕО³. Съгласно решението на Съда на ЕО твърдението, че ДЕО овластява Съвета със законодателна власт, а Комисията с изпълнителна и надзорна власт, не може да намери потвърждение в ДЕО. Напротив, чл. 7 ДЕО изрично провъзгласява, че всяка от създадените институции действа в рамките на правомощията, предоставени ѝ от този договор. Тези правомощия

---

* Юрист.

ция не могат да бъдат определени на базата на общи принципи, а само при тълкуване на конкретната норма, която посочва дадено правомощие. По-скоро ДЕО създава една своеобразна институционална рамка, в която всяка една институция разполага с точно тези правомощия, които ДЕО изрично ѝ предоставя, без това да съдържа в себе си приложение на идеята за разделение на властите⁴.

Член 202 ДЕО урежда по-нататък, че само при специфични случаи Съветът може да си запази правото сам непосредствено да упражнява изпълнителните правомощия. Това ограничение дава основание все пак да се твърди, че Комисията е този орган на Европейските общности, който по принцип има изпълнителни правомощия. В Римския договор за създаване на Европейската икономическа общност от 1957 г. първоначално чл. 145 (сега чл. 202) не се съдържа разпоредба за предоставяне на изпълнителни правомощия от Съвета на Комисията. Член 145 (сега чл. 202) е допълнен с Единния европейски акт от 1996 г., когато той придобива сегашната си редакция.

Съветът следователно предоставя на Комисията правомощия за изпълнение на приети от него актове, или с други думи — изпълнителни правомощия. Какво означава изпълнителни правомощия по смисъла на чл. 202 и чл. 211 ДЕО? Става дума за нормативно изпълнение, т.е. за приемане на актове по прилагане на актовете, приети от Съвета (и Европейския парламент). В правото на ЕО съществува йерархия на актовете — актове, приети от Съвета (и Европейския парламент), и актове на Комисията, които ги прилагат.

Класификация на актовете в правото на Европейските общности

Основни са актовете на ЕО, които се основават директно на ДЕО и са приети съгласно предвидените в ДЕО процедури⁵. Право да приемат основни актове според ДЕО имат Съветът самостоятелно или заедно с Европейския парламент⁶, в зависимост от приложимата процедура — процедура на консултиране (чл. 250 ДЕО), процедура по сътрудничество (чл. 252 ДЕО) и процедура на съвместно вземане на решения (чл. 251 ДЕО)⁷. Основни актове могат да бъдат както регламентът, така и директивата и решението.

Прилагащи са актовете, които се базират на основен акт и са приети по специална, предвидена в основния акт процедура (комитология)⁸. Прилагащите актове се приемат от Комисията. Те също могат да бъдат под формата на регламент, директива или решение.

Основните и прилагащите актове се намират в йерархична подчиненост и са обвързани с органа, който е овластен да ги приема. Основните актове определят дали е необходимо да се приеме прилагащ акт, какъв да бъде неговият предмет и обхват и по какъв ред да бъде приет. Прилагащите актове не могат да надхвърлят предмета и обхвата на регулиране, който е определен в основ-

ния акт. Основните актове се приемат от Съвета самостоятелно или заедно с Европейския парламент, а прилагащите актове се приемат от Комисията. Класификацията „основен — прилагащ акт“ може да се сравни с познатата в българското право класификация на закони и подзакони нормативни актове, но само доколкото и в двата случая говорим за йерархична зависимост на актовете.

Съдът на ЕО определя и каква е връзката между основния и прилагащия акт по отношение на обхвата на регулиране и обема на изпълнителните правомощията на Комисията. В константната си практика Съдът се основава на разбирането, че изпълнителните правомощия на Комисията трябва да се тълкуват разширително. Това следва от контекста на чл. 202 ДЕО и от практическата необходимост. Комисията е този орган на ЕО, който може да следи отблизо и постоянно развитието на процесите и да действа бързо при необходимост. Това налага Съветът да ѝ делегира широк обем изпълнителни правомощия. Следователно Комисията е овластена да приема всички мерки (актове), които са необходими или подходящи за прилагане на основния акт, без да го нарушават⁹.

Прилагащи актове

И така, прилагащите актове се характеризират със следните елементи:

- те са актове по прилагане на основен акт,
  - чиито предмет и обхват на регулиране се определят от основния акт и
  - които се приемат от Комисията в рамките на нейните изпълнителни правомощия
- по специална процедура с участието на представители на държавите членки (държавни служители, национални експерти).

Прилагащите актове могат да бъдат класифицирани в зависимост от това какви изпълнителни правомощия осъществява Комисията с тяхното приемане. Можем да различим три вида прилагащи актове¹⁰. Първият вид са тези прилагащи актове, с които Комисията упражнява управителни правомощия. Това са актове, с които Комисията взема решения за конкретно прилагане на разпоредба от основния акт, като нейната нормативна власт е ясно определена и сравнително ограничена от основния акт. Такива актове се приемат най-често в областта на общата селскостопанска политика. Пример за такъв акт е Регламент на Комисията (ЕО) № 1689/2005, определящ коефициента на намаляване за финансовата 2006 година, който се прилага при изкупуване на земеделски продукти. Този регламент се основава на чл. 8 на Регламент на Съвета (ЕИО) № 1883/78, установяващ общи правила за финансиране на интервенциите от Европейския фонд за ориентиране и гарантиране на селското стопанство, секция „Гарантиране“. С такива актове Комисията например управлява и ре-

жима на износ на селскостопански продукти, при които се изплаща експортна субсидия — напр. организирането на периодични търгове за износ, определяне на експортната субсидия, фиксиране на количествата и коефициентите на намаление.

Вторият вид актове са тези, с които Комисията упражнява нормотворчески правомощия. Такива са случаите, в които Комисията е овластена да приеме подробни правила за прилагане на основния акт или да измени разпоредби на основния акт. В тези случаи Комисията разполага с по-широка дискреция, за да може да упражни това правомощие адекватно. Примери за такива актове са: Регламент на Комисията (ЕО) № 595/2004, определящ подробни правила за прилагане на Регламент на Съвета (ЕО) № 1788/2003, въвеждащ такса в сектор мляко и млечни продукти, Регламент на Комисията (ЕО) № 1916/2005, изменящ Приложение II на Регламент на Съвета (ЕО) № 2092/91 за биологично производство на селскостопански продукти и означението му върху тях

Третият вид актове са тези, с които Комисията упражнява правомощията си по управление на общностните фондове, програми и инициативи и програмите за подпомагане на трети страни. Пример за такъв акт е Решение на Комисията С (2000) 3058 от 20.10.2000 г. за одобрение на програма за развитие на земеделието и селските райони в България. Това решение е прието в изпълнение на чл. 4, ал. 5 на Регламент на Съвета (ЕО) 1268/1999 за специалната предприемаческа програма за подпомагане на земеделието и селските райони в държавите-кандидатки за членство (САПАРД), съгласно който одобрението на такава програма въз основа на националния план за развитие на съответната държава е условие за прилагане на програма САПАРД в тази държава. С националния план за развитие на земеделието и селските райони от своя страна се определят условията, на които следва да отговарят или които следва да изпълняват националните правни субекти, за да могат да получат помощ по програма САПАРД. Тези условия по-нататък се уреждат във вътрешното право, за да може да се осигури прилагането на програмата в съответната държава. С това решение следователно Комисията конкретизира общите правила, създадени от Съвета, по отношение на държавата, получаваща помощ по тази програма.

Прилагащите актове на Комисията могат да се приемат под формата както на регламенти, така и на директиви и решения. По-горе вече бяха дадени примери за прилагащи регламенти и решения. Пример за прилагаща директива е Директива на Комисията (ЕО) № 95/12, прилагаща Директива на Съвета (ЕО) № 92/75/ЕЕС, отнасяща се до означаването на енергоемкостта на пералните машини за домакинствата.

Приемане на прилагачи актове (комитология)

Съгласно чл. 202 и чл. 211 ДЕО прилагачите актове се приемат от Комисията. Пак според чл. 202 ДЕО обаче Съветът може да подчини упражняването на изпълнителните правомощия (т.е. приемането на прилагачи актове) на определени изисквания. Затова Съветът следва предварително да приеме принципи и разпоредби с единодушие, по предложение на Комисията и след становище на Европейския парламент. Това става най-напред с Решение на Съвета (ЕИО) № 87/373, установяващо процедура за упражняване на изпълнителните правомощия, предоставени на Комисията, което по-късно е отменено и е прието сега действащото Решение на Съвета (ЕО) № 1999/468, установяващо процедура за упражняване на изпълнителните правомощия, предоставени на Комисията¹¹. С това решение е създадена специална процедура за приемане на прилагачи актове, в която участват и представители (държавни служители, национални експерти) на държавите членки, наречена комитология.

Комитологията предвижда Комисията да бъде подпомагана от комитети, съставени от представители на държавите членки, които да дават становище относно предложенията на Комисията за прилагачи актове. Комисията е длъжна да поиска становището на съответния комитет преди да приеме прилагачия акт. По този начин държавите членки чрез своите представители могат да упражнят определено влияние върху Комисията относно съдържанието на прилагачия акт. Тази конструкция отразява в определена степен влиянието, което държавите членки биха имали върху съдържанието на прилагачия акт, ако той се приемаше от Съвета като основен законодателен и изпълнителен орган на ЕО. Ролята на Съвета като основен законодателен и изпълнителен орган се възражда в различна степен, когато Комисията не приеме становището на комитета. В този случай и в зависимост от типа комитет Съветът може сам да приеме прилагачия акт.

Съществуват три вида комитети — комитет за консултация, комитет за управление и комитет за регулиране¹², съответно три вида процедури — процедура по консултиране, процедура по управление и процедура по регулиране. Коя процедура следва да се приложи се определя в основния акт. Принципите за определяне на процедурата са следните: процедурата по консултиране е основната процедура, която би следвало да се приложи във всички случаи, в които не се налага прилагането на някоя от другите две процедури. Процедурата по управление би следвало да се приложи при приемане на актове по управление, свързани предимно с изпълнението на Общата селскостопанска политика, Общата политика по рибарството или програми със значителни бюджетни средства. Процедурата по регулиране би следвало да се предпочете в случаите, когато се приемат правила за прилагане на основния акт, включител-

но в областта на защита на здравето на хората, животните и растенията, както и когато се налага основният акт да бъде изменен.

Освен тези комитети, които са посочени и уредени в Решение на Съвета (ЕО) № 1999/468, съществуват и други (атипични) комитети, които са създадени и уредени изрично с основния акт. Пример за това са постоянните комитети. Създаване на постоянен комитет например се предвижда с проекта на Регламент на Съвета за защита на географските указания и наименования за произход на селскостопански продукти и храни (СОМ (2005) 698 final). Съгласно чл. 15, ал. 1 от проекторегламента Комисията се подпомага от Постоянен комитет за защита на географските указания и наименования за произход. Особеното е, че постоянният комитет не е самостоятелен вид комитет, а действа или като комитет за управление, или като комитет за регулиране — в зависимост от конкретния случай. Член 15, ал. 2 от проекторегламента препраща към чл. 5 от Решение на Съвета (ЕО) № 1999/468, който урежда комитета за регулиране, а чл. 15, ал. 3 от проекторегламента препраща към чл. 4 от Решение на Съвета (ЕО) № 1999/468, който урежда комитета за управление. Следователно за постоянния комитет се прилагат или правилата за комитета за управление, или правилата за комитета за регулиране — в зависимост от специалната уредба, дадена с основния акт, който го създава.

В основния акт винаги се съдържа разпоредба, която, освен че предвижда приемането на прилагащ акт и определя неговия предмет и обхват, посочва и процедурата, по която той се приема, и участието на определен вид комитет, като се съобразят принципите, заложи в Решение на Съвета (ЕО) № 1999/468.

Правилата за състава и организацията на работа не се различават за различните видове комитети. Становището на различните комитети обаче има различна правна тежест. Становището на комитета за консултации следва да се зачете от Комисията, доколкото е възможно. Комисията следва да има предвид това становище и да положи максимални усилия да го зачете при изготвяне на прилагащия акт. Комисията също така е задължена да информира комитета по какъв начин е взела предвид неговото становище.

Становището на комитета за управление има по-голяма тежест. Въпреки че Комисията може да приеме прилагащия акт и при негативно становище на комитета или при липса на становище, тя е задължена да информира Съвета за това. Негативно становище в случая означава, че комитетът за управление има предложения относно съдържанието на прилагащия акт и предлага изменение на проекта, предложен от Комисията. Комисията не е длъжна да приема тези предложения и може да приеме прилагащия акт във варианта, който тя е предложила първоначално. В този случай Съветът може сам да приеме прилагащ акт с различно от акта на Комисията съдържание. Това правомощие

Съветът може да упражни в определен период от време, който се определя в основния акт, но той не може да бъде повече от 3 месеца от датата, на която Комисията е информирала Съвета. Прилагащият акт на Комисията може да влезе в сила веднага и това е принципът. Неговото действие обаче може да се отложи за период от време, предвиден в основния акт, но не повече от три месеца от уведомяването на Съвета. Това правомощие се упражнява от Комисията по нейна преценка.

Становището на комитетата за регулиране има най-голяма правна тежест. Когато становището на комитетата е негативно, т.е. комитетът предлага изменения на проекта за прилагащ акт, които Комисията не приема, или когато липсва становище, Комисията не може да приеме прилагащия акт. Тя трябва да изпрати предложение за прилагащ акт на Съвета и да уведоми Европейския парламент. Парламентът изпраща свое становище на Съвета, когато е на мнение, че проектът на Комисията за прилагащ акт не е в съответствие с предоставените ѝ с основния акт изпълнителни правомощия. Това право Европейският парламент има тогава, когато основният акт е приет съгласно процедурата за съвместно вземане на решения (чл. 251 ДЕО). Съветът, след като се съобрази с мнението на Европейския парламент според конкретния случай, може на основание на предложението на Комисията или сам да приеме прилагащия акт, или да му се противопостави. Това правомощие Съветът следва да упражни в рамките на период от време, определен в основния акт, но не по-дълъг от три месеца от постъпване на предложението на Комисията. Ако Съветът се противопостави на предложението на Комисията, тя може, по собствена преценка, да измени своето предложение, или да предложи отново същото предложение за повторно гласуване, или да предложи проект за основен акт на базата на ДЕО. Ако обаче Съветът нито приеме предложението на Комисията за прилагащия акт, нито му се противопостави в указания срок, Комисията има право да го приеме.

Становището на никой комитет не е обвързващо за Комисията по отношение на съдържанието на прилагащия акт. Ако предложението на Комисията за прилагащ акт не получи одобрението на комитетата за управление или на комитетата за регулиране, Комисията не е длъжна да промени предложението си в съответствие със становището на комитетите. При процедурата по управление Комисията дори може да приеме прилагащия акт така, както го е предложила. При процедура по регулиране Комисията може да предложи на Съвета (и Европейския парламент) същото, т.е. непроменено предложение за прилагащ акт, или може да измени предложението си за прилагащ акт или да направи предложение за основен акт. Изборът между тези правомощия Комисията прави изключително по своя преценка.

Изпълнителните актове според проекта на договор за Конституция на Европейския съюз

Проектът на договор за Конституция на ЕС променя съществено структурата на правните актове на органите на ЕС. За разлика от сега действащите Договор за създаване на Европейски съюз и Договор за създаване на Европейска общност, проектодоговорът за Конституция на ЕС предвижда изрична хоризонтална (по видове актове) и вертикална (йерархична) класификации на актовете. Съгласно чл. I-33 и чл. I-34 от проектодоговора за Конституция¹³ актовете, които органите на ЕС могат да приемат в рамките на своята компетентност, се делят на законодателни и незаконодателни. Законодателни актове са европейският закон и европейският рамков закон. Незаконодателни актове са европейският регламент, европейското решение, препоръките и становищата. Основното значение на това деление е, че законодателни актове могат да се приемат само от Съвета на ЕС и Европейския парламент.

Йерархичната класификация на правните актове има две форми. Първата се основава на чл. I-35 от проектодоговора за Конституция и определя йерархията между законодателни и делегирани актове. Втората форма се основава на чл. I-36 от проектодоговора за Конституция и дава йерархията между правнозадължителни актове на ЕС и изпълнителни актове. Делегираните актове могат да бъдат европейски регламенти, а изпълнителните актове могат да бъдат европейски регламенти или европейски решения. Следователно делегираните и изпълнителните актове са незаконодателни правни актове.

Йерархията между законодателни и делегирани правни актове в правото на ЕС може да се оприличи на йерархия между закони и подзакони нормативни актове според българското право. Основание за това сравнение дава уредбата на чл. I-35 от проектодоговора за Конституция. Съгласно тази разпоредба със законодателните актове може да се предостави на Комисията правомощие да приема делегирани европейски регламенти с цел допълнение или изменение на определени несъществени елементи от правната уредба, дадена със законодателните актове. Целите, съдържанието, обхватът и продължителността на делегацията се определят изрично в законодателния акт. Не е допустимо с делегиран акт да се уреждат (допълват или изменят) съществени елементи от правната уредба, дадена със законодателния акт. По тези белези йерархията между законодателни и делегирани актове прилича на йерархия между закони и подзакони нормативни актове. Разлика можем да открием в правомощията на делегирания, респ. изпълнителния орган. Комисията има право с делегиран европейски регламент да допълни или измени законодателния акт, докато авторът на подзаконния акт има право само да допълни (т.е. да даде по-подробна уредба) целия законен акт или отделни негови разпоредби.

Друга съществена разлика между категориите законодателни и делегирани правни актове, съответно закони и подзаконни нормативни актове, се открива в правомощията на органа, издаващ законодателния, съответно законови акт. Съгласно чл. I-35 от проектодоговора за Конституция Европейският парламент или Съветът на ЕС могат да оттеглят делегацията. На второ място, те могат да се противопоставят на делегирания европейски регламент и по този начин да попречат на неговото влизане в сила.

Делението на законодателни и делегирани правни актове, предложено с проектодоговора за Конституция, е ново за правото на ЕС. Делението на правнозадължителни актове на ЕС и изпълнителни актове обаче би могло да се оприличи на досегашната йерархия между основни и прилагащи актове. Съгласно чл. I-36 от проектодоговора за Конституция, когато за прилагането на правнозадължителни актове на ЕС е необходимо да се създадат еднакви условия, с тези актове се възлагат изпълнителни правомощия на Комисията¹⁴. В изключителни и надлежно обосновани случаи такива изпълнителни правомощия могат да се възложат на Съвета на ЕС. С европейски закон предварително следва да се определят правилата и общите принципи за упражняване и контрол на изпълнителните правомощия на Комисията. Контролът се осъществява от държавите членки.

Сравнението между категориите правнозадължителни актове на ЕС и изпълнителните актове, от една страна, и основните и прилагащите актове, от друга страна, показва следните прилики и разлики:

И в двата случая става дума за упражняване на изпълнителни правомощия, т.е. нормативно изпълнение на актовете от по-висш ранг. Компетентен орган и в двата случая е Комисията. Съветът на ЕС може да упражнява изпълнителни правомощия само по изключение. Упражняването на изпълнителни правомощия за всеки отделен случай се оторизира от съответния акт от по-висш ранг, който подлежи на изпълнение. Упражняването на изпълнителните правомощия се контролира на базата на предварително регламентирани общи критерии. Актовете от по-висш ранг, които подлежат на изпълнение, също съвпадат по принцип, макар че се използват различни понятия за тяхното означаване, с една разлика. Основните актове могат да бъдат регламенти, директиви и решения, които по своята правна същност се характеризират като задължителни вторични правни актове на органите на ЕС, които са оправомощени да ги издават (Съвета на ЕС сам или съвместно с Европейския парламент), и които се основават директно на първичното право на ЕС. Член I-36, ал. 1 от проектодоговора за Конституция говори изрично за правнозадължителни актове на ЕС, които подлежат на изпълнение от държавите членки. Такива са съгласно чл. I-32 от проектодоговора за Конституция европейските закони, европейските рамкови закони, европейските регламенти и европейските решения.

Става дума както за законодателни, така и за незаконодателни актове, който могат да бъдат приемани от Съвета на ЕС и от Европейския парламент, но и от Комисията. Следователно става дума за всички вторични правни актове на органи на ЕС. Разлика с основните актове идва от това, че съгласно проектодоговора за Конституция и Комисията може да приема вторични правни актове, т.е. такива правни актове, чието приемане е регламентирано в първичното право на ЕС (виж по-горе за делението първични и вторични източници на правото на ЕС).

Основните разлики между категориите правнозадължителни актове на ЕС и изпълнителни актове, от една страна, и основни и прилагащи актове, от друга страна, касаят изпълнителните/прилагащите актове, а оттам и обхвата на изпълнителните правомощия и контрола върху тях. Изпълнителните актове следва да се разглеждат паралелно с делегираните актове. В случаите, когато има делегация, не могат да се упражняват изпълнителни правомощия. Изпълнителните правомощия следователно не включват правомощия по издаване на актове за допълнение или изменение на законодателен акт, т.е. нормотворчески правомощия. Може да се направи изводът, че изпълнителните правомощия представляват управителни правомощия в областта на политиките на ЕС и правомощията по управление на фондовете, програмите и инициативите на ЕС.

Контролът върху упражняването на изпълнителните правомощия на Комисията съгласно сега действащото право на ЕС се осъществява от Съвета на ЕС. Според чл. 202 ДЕО Съветът може да подчини упражняването на изпълнителните правомощия на определени изисквания. Затова Съветът следва с единодушие да приеме принципи и разпоредби предварително, по предложение на Комисията и след становище на Европейския парламент. Според проекта на Конституция контролът върху упражняването на изпълнителните правомощия на Комисията се осъществява изрично и директно от държавите членки. За тази цел Европейският парламент и Съветът на ЕС следва да приемат европейски закони, с които предварително да определят правилата и общите принципи на контролния механизъм. Подробенности за този контролен механизъм не се уреждат в проекта на Конституция. Дали това ще бъде процедура, подобна на комитологията, или друг вид нова процедура, предстои да видим, когато Конституцията на ЕС стане правна реалност и започне да се прилага.

Основното достойнство на проектодоговора за Конституция, във връзка с изпълнителните правомощия на Комисията, е открояването на нормотворческите правомощия на Комисията от нейните изпълнителни правомощия в тесен смисъл, т.е. предприемане на конкретни мерки (актове) по управление и изпълнение на политиките на ЕС.

БЕЛЕЖКИ

¹ Договорът за Европейска общност е цитиран по **Семов, А.** Учредителните договори на ЕО и ЕС. 2 основно преработено издание. С., 2005.

² **Richardson, J. J.** *European Union: Power and Policy-Making*. London, UK: Routledge, 2001, p. 340.

³ Съединени дела 188, 189 и 190/80 *France, Italy and United Kingdom v. Commission*.

⁴ **Попова, Ж.** *Право на Европейския съюз*, С., 2005, 40—41.

⁵ **Schäfer, Haibach, Türk.** *Policy Implementation and Comitology Committees*. — In: *EIPA, Governance by Committee: the Role of Committees in European Policy-making and Policy Implementation*, Маастрихт, 2000, p. 45.

⁶ В два случая правото на Комисията да приема актове е регламентирано директно в ДЕО — чл. 39 и чл. 86.

⁷ **Попова, Ж.** *Цит. съч.*, 85—90.

⁸ **Schäfer, Haibach, Türk.** *Op. cit.*, p. 45.

⁹ Дело 23/75, *Rey Soda v. Cassa Conguaglio Zucchero*, Дело C-478/93 *Netherlands v. Commission*.

¹⁰ Подобна класификация може да се намери и в *Kommission, SEC (89) 1591 final*, p. 2, **Schäfer, Haibach, Türk.** *Op. cit.*, p. 56.

¹¹ По-подробно за развитието на комитологията виж **Haibach, G.** *Council Decision 1999/468 — A New Comitology Decision for the 21st Century!?* — *EIPASCOPE* 99/3.

¹² **Попова, Ж.** *Цит. съч.*, 91—92, ги нарича консултативни комитети, управленски комитети и комитети за регулиране. В речника на термините на интернет страницата на Министерството на външните работи, посветена на европейската интеграция, <http://www.evroportal.bg>, комитетите са определени като консултативни, управителен и регламентационен.

¹³ Проектът на договор за Конституция на ЕС е цитиран по **Семов, А.** *Цит. съч.*

¹⁴ Основно задължение да осигурят изпълнението на правнозадължителните актове на ЕС съгласно чл. I-36 от проектодоговора за Конституция имат държавите членки.

СЪДЪРЖАНИЕ НА СПИСАНИЕ „СЪВРЕМЕННО ПРАВО“ ЗА 2005 Г.

СТАТИИ

- Голева, П.** — Някои въпроси на прехвърляне на търговско предприятие ..... бр. 3
- Драгиев, А.** — Временните мерки за защита в Международния съд на ООН — правна уредба и практика по прилагането им ..... бр. 5
- Драгиев, Ал.** — Допустимост на иска в производството пред Международния съд на ООН ..... бр. 1
- Златарева, М.** — Критериите за ограничаване на човешките права в практиката на българския Конституционен съд ..... бр. 2
- Иванов, А.** — По някои въпроси за функциите на задатъка по чл. 93 от Закона за задълженията и договорите ..... бр. 5
- Кискинов, В.** — Непоискани електронни съобщения ..... бр. 2
- Коларов, К.** — Проблеми на отговорността за неизвършване на инвестиции в приватизационните договори ..... бр. 3
- Кривачка, М.** — Правна характеристика на решенията на възложителите на обществени поръчки и проблеми при тяхното оспорване пред съда ..... бр. 3
- Марков, Р.** — Наказателноправни аспекти на съвременния тероризъм ..... бр. 4
- Найденев, Б.** — Гражданска отговорност за неимуществени (морални) вреди, причинени от публикации в печатни издания ..... бр. 3
- Николова, Р.** — Медиите и предизборната кампания ..... бр. 2
- Огнянова, Н.** — От телевизия към услуги на информационното общество: политика и законодателство на Европейския съюз ..... бр. 1
- Огнянова, Н.** — Финансиране на обществените радио- и телевизионни оператори и на медийните регулатори: норми и практики в Европейския съюз ..... бр. 4
- Панев, Б.** — Криминологични аспекти в противодействие на тероризма ..... бр. 5
- Панова, П.** — Процедурни гаранции при експулсиране на чужденци. Стандартите на чл. 1 от Протокол № 7 към Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи и българското законодателство ..... бр. 1

Ранчев, И. — Сравнителноправен анализ на продължаваното престъпление	бр. 5
Средкова, К. — Необходими промени в реда за разглеждане на индивидуалните трудови спорове	бр. 6
Ставру, Ст. — Преупълномощаването	бр. 6
Стефанов, Г. — За колективното представителство на търговски дружества и кооперации от органен представител и прокурист	бр. 6
Чинова, М., М. Иванова — Пострадалият на досъдебното производство	бр. 4

ДИСКУСИИ

Василев, Н. — Философски подход към правното съзнание	бр. 6
Кискинов, В. — Съвременният правен изследовател (есе)	бр. 4

ИЗ ЧУЖДЕСТРАНИЯ ОПИТ

Големинов, Ч. — Сравнителноправен обзор на потребителското право на Руската федерация	бр. 1
--	-------

УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО

Велчев, Б. — За състава на престъплението по член 339а от Наказателния кодекс	бр. 1
--	-------

ПРОБЛЕМИ НА ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО

Михайлов, А. — Правна уредба на използването на специални разузнавателни средства	бр. 2
--	-------

ПРАВО НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Белова, Г. — Суверенитетът и европейският конституционен ред	бр. 6
Йосифова, Т. — Европейско договорно право — проекти и инициативи в Европейската общност	бр. 5
Коларов, Е. — Правно положение на регионите в Европейския съюз	бр. 2
Русев, К. — Законът за медиацията в контекста на достиженията на правото на Европейския съюз в сферата на извънсъдебното решаване на гражданскоправни и търговскоправни спорове	бр. 4

МЛАДИ АВТОРИ

- Илкова, Р.** — Наказателна отговорност за предлагане на съдействие за връщане на отнето превозно средство ..... бр. 5
- Киркорян-Цонкова, О.** — Международна регистрация на марка и регистрация на търговска марка на Общността (Две алтернативи или взаимно допълващи се механизми за закрила на търговската марка) ..... бр. 1
- Коларов, Е.** — Проблемът „конституция“ през призмата на изборите за Народно събрание и избирането на нов Министерски съвет ..... бр. 3
- Копчева, М.** — Злоупотребите с нови обекти на интелектуална собственост ..... бр. 6
- Копчева, М.** — Компютърни престъпления срещу неприкосновеността на личните данни — преглед на чуждите наказателноправни практики ..... бр. 1
- Михайлов, А.** — Правна уредба на прихващането на далекосъобщения ..... бр. 5
- Никифорова, Л.** — Едилът в древния Рим — предшественик на съвременния кмет ..... бр. 6
- Ставру, Ст.** — Относно субективната страна на договора за дарение ..... бр. 4
- Тодоров, В.** — Предстоящата промяна на банковото право в областта на оценка на кредитния риск, наложена от новото споразумение за капитала (Базел II) ..... бр. 2

КРИТИКА И НАУЧЕН ЖИВОТ

- Денков, Г.** — Дискурс за юридическия дискурс (кръгла маса на тема „Юридическият дискурс“, организирана от БАФПСП) ..... бр. 2
- Карнелути, Ф.** — Обща теория на правото. Предварителна постановка (превод от италиански език: Миланка Видова) ..... бр. 5
- Койчева, Р.** — В Санкт-Петербург се проведе IV-та международна научно-теоретична конференция „Актуални проблеми на теорията и историята на държавата и правото“ ..... бр. 2
- Проданов, Н.** — Ценен принос в историкоправното познание ..... бр. 3

ПРАВО И ЕЗИК**Захариев, Ч.** — Правна филология:

PROPRIETAS — СОБСТВЕНОСТ ..... бр. 1

Костова, М. — „Цивизмът“ на древните римляни в идеята
за модерното гражданско общество ..... бр. 3

НОВОИЗЛЯЗЛА ПРАВНА ЛИТЕРАТУРА

**Кодекс на труда
(поредица „Джобни издания“)
Издаелство „Сибн“**

Сборникът включва Кодекса на труда с последните му изменения, приети от Народното събрание на **31 май 2006 г.** и обнародвани в „Държавен вестник“, бр. 48 от **13 юни 2006 г.**, Закона за уреждане на колективните трудови спорове, Закона за защита срещу дискриминацията и Закона за гарантираните вземания на работниците и служителите при несъстоятелност на работодателя. Текстовете са анотирани с всички **предишни редакции** на разпоредбите, изменени или отменени след 1992 г., с **препращания** между правни норми, включени в сборника, и към актове по прилагане на Кодекса на труда.

304 стр., 4.90 лв.

**Новите положения в Закона за обществените поръчки
Милана Кривачка, Методи Марков
ИК „Труд и право“**

Тази книга съдържа професионално знание за Закона за обществените поръчки след измененията и допълненията, обнародвани в „Държавен вестник“, бр. 37 от 2006 г. В обстоен авторски коментар са анализирани основните промени в закона.

416 стр., 18.00 лв.

**Най-важните наредби по здравословни
и безопасни условия на труд за предприятието
ИК „Труд и право“**

Книгата съдържа нормативния текст на всички важни за предприятието наредби в областта на здравословните и безопасни условия на труд — по Кодекса на труда, по Закона за здравословни и безопасни условия на труд и по техническия надзор на съоръженията с повишена опасност.

736 стр., 18.00 лв.

Закрила на детето
(поредица „Джобни издания“)
Издателство „Сибир“

Сборникът съдържа нормативната уредба на правата на детето, принципите и мерките за неговата закрила, органите на държавата и общините и тяхното взаимодействие с обществени организации и юридически лица при осъществяване на дейностите по закрила на детето. Включени са нормите, уреждащи условията и реда за осъществяването на мерките по закона, предоставянето на социални услуги за деца, лицензирането на доставчиците на социални услуги и контрола за спазване правата на детето.

Поместени са Конвенция за правата на детето и факултативните протоколи към нея — относно търговията с деца, детска проституция и детска порнография, и относно участието на деца във въоръжен конфликт, Европейска конвенция за признаване и изпълнение на решения за упражняване на родителски права и възстановяване упражняването на родителските права, Хагска конвенция за гражданските аспекти на международното отвлечане на деца, Конвенцията за защита на децата и сътрудничество в областта на международното осиновяване.

Сборникът съдържа и Информационно приложение с извлечения от други международни актове в областта на защитата на правата на детето.

Текстовете са анотирани с предишни редакции на изменени и отменени разпоредби и препращания между нормите, включени в сборника, и към други нормативни актове.

256 стр., 5.20 лв.

Административно-процесуален кодекс. Коментар
Авторски колектив
Издателство „Сиела“

Приемането на новия кодекс въвежда създаването на отделна система на административното правосъдие. АПК е първата кодификация на материята на административното производство. Авторите на коментара, една част от които са участници в работната група по изработването на кодекса, са се постарали да дадат възможно най-цялостно обяснение на нормативните разпоредби. Коментарът дава пълен поглед върху АПК и е ценен помощник на професионално ангажираните в тази област.

Издаелство *СИБИ*
Редактор *Наталия Гуджева*
Коректор *Нели Германова*

Печат *Симолони*
Печатни коли 6,5

Формат 70x100/16

ISSN 08611815
София 2006